

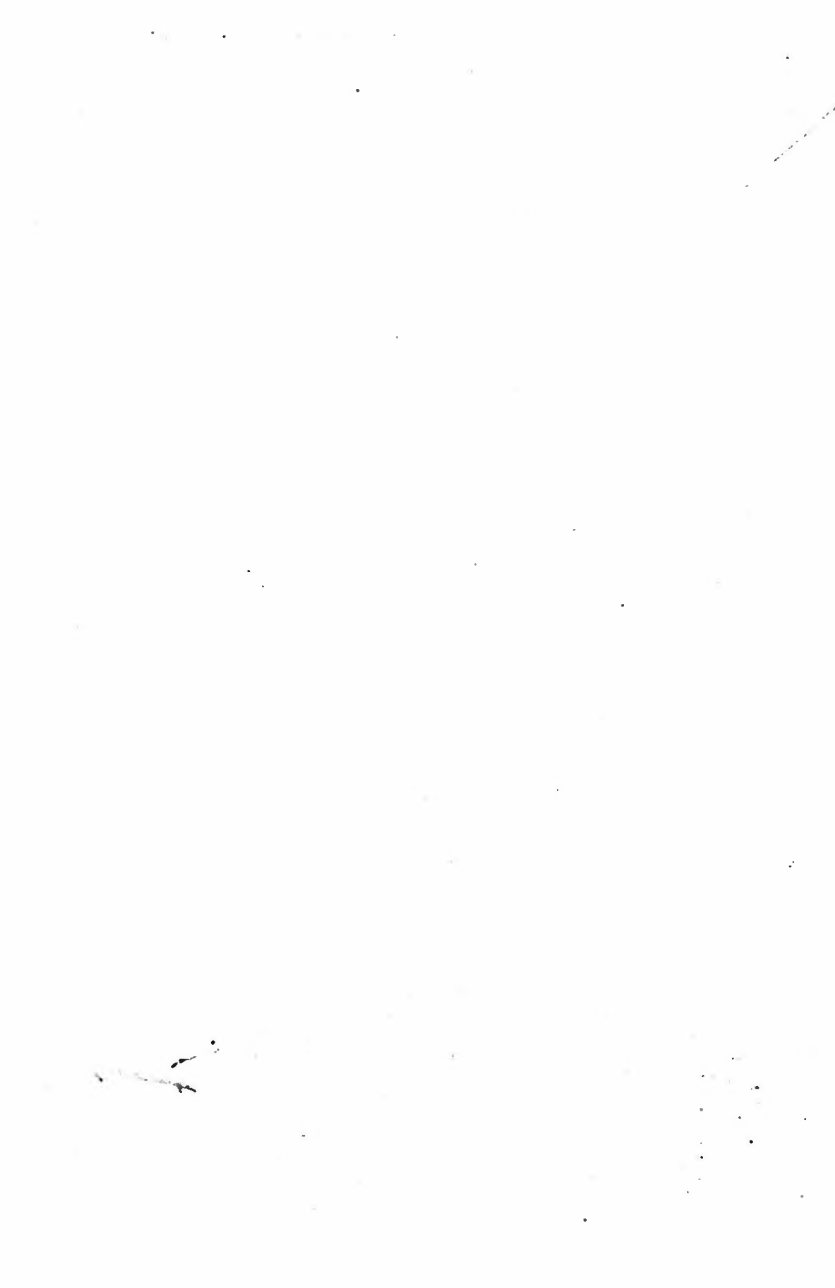
Centar za filozofiju i društvenu teoriju

MIRJANA OKLOBĐIJA

**REVOLUCIJA
IZMEĐU
SLOBODE I DIKTATURE**

Beograd, 1986.

Naučno veće

Dušan Breznik, Nikola Čobeljić,
Zoran Đinđić, Zagorka Golubović,
Stjepan Gredelj, Božidar Jakšić,
Vojislav Koštunica, Andrija Krešić,
Zdravko Kučinar, Mihailo Marković,
Dragoljub Mićunović, Nebojša Popov,
Laslo Sekelj, Slobdan Simović,
Svetozar Stojanović, Ljubomir Tadić,
Miladin Životić

Urednik

Dragoljub Mićunović

Univerzitet u Beogradu / Institut društvenih nauka

Centar za filozofiju i društvenu teoriju

MIRJANA OKLOBDŽIJA

**REVOLUCIJA
IZMEĐU SLOBODE I
DIKTATURE**

Beograd, 1986.

**Štampanje ove knjige finansijski je pomogla
Republička zajednica nauke SR Srbije.**

Mirjana Oklobdžija: Revolucija između slobode i diktature.
— Recenzenti: Trivo Indić, Božidar Jakšić. — Izdavač:
Univerzitet u Beogradu, Institut društvenih nauka, Centar za
filozofiju i društvenu teoriju, 11000 Beograd, Narodnog fronta 45.
— Lektor i korektor: Dušan Kuzmanović. — Tiraž: 500 primeraka.
— Prvo izdanje. — Štampa: Zavod za izdavačku delatnost
»Pilić Višnjić«, Beograd, Ustanička 25.

U V O D

»Ljudi traže slobodu dok još nemaju moć. Kad zadobiju moć, onda teže za nadmoćnošću.«

(Nietzsche)

U svim prelomnim historijskim trenucima, u situacijama revolucionarnih previranja od Francuske revolucije do danas, unutar revolucionarnog tabora uvijek iznova možemo pratiti sukobe autoritarnih i antiautoritarnih tendencija.¹ Sukobi takve vrste prisutni su i prije; na pr. u pokretima XVI stoljeća u Njemačkoj kao i u Engleskoj revoluciji, no u Francuskoj oni pokazuju gotovo sve karakteristike jednog modela, tipa odnošenja koji će zatim biti sve jasnije prisutan u pokušajima revolucija koji su slijedili. Pozicije zagovornika antiautoritarnosti u svim su revolucijama postepeno slabile, da bi oni sami konačno bivali odstranjeni sa političke scene, čime su gubili ma kakvu značajniju mogućnost uticanja na društvena zbivanja. Kao pristalice eksproprijacije

---

¹ U ovom radu pojam 'autoritarnost' upotrebljava se za slijepo pokoravanje vlasti, bez pokušaja kritike i otpora, ali i za zahtjevanje takve slijepce poslušnosti i neodobravanje bilo kakve kritike, što su po mom mišljenju, dvije strane iste medalje. Autoritarni poredak (ili partija) predstavlja takav organizacioni oblik u kojem se ljudi povinuju pojedincima ili grupama koje su iznad njih, a tlače one čiji je položaj u socijalnoj hijerarhiji niži. Društvo bazirano na principu autoritarnosti ne može zadovoljiti osnovne socijalističke zahtjeve, tj. ravnopravnost i autonomiju ljudi.

političke moći* bili su, poput čitavih revolucionarnih pokreta i čitavih naroda stavljeni u poziciju objekta podređenog upravo onom tipu organizacije i onoj sili kojoj su se principijelno suprotstavljali. Oni sami nikada nisu oformili tip organizacije koji bi se mogao uspješno oduprijeti partijama i grupama čija je ambicija osvajanje vlasti, dakle upravljanje životima drugih ljudi.

S druge strane, autoritarne su struje, pozivajući se na »objektivne okolnosti«, »vanjske faktore« i »više ciljeve«, osvajale dominantnu poziciju bez obzira na to što je ponekad način njenog osvajanja (a redovito način njenog očuvanja), dovodio u pitanje osnovne ciljeve revolucije kojima su one same deklarativno težile. Posljedica toga je redovito bilo zamjenjivanje ciljeva revolucije i težnji naroda vlastitim interesima i ambicijama što se moglo izvesti i očuvati stezanjem kormila vlasti. Iz tog razloga dolazi do značajne redukcije ciljeva i sredstava za njihovo postizanje na one koji su u funkciji očuvanja i jačanja vlasti. U krajnjoj konzekvenci (koja vremenski na kratkom odstojanju prati prvi revolucionarni zanos) to dovodi do »nadomještanja klase partijom« (Trocki). Boljševička partija je školski primjer takvog slijeda zbivanja. Njena piramidalna struktura pretvara je prvo u državu u sjeni, da bi se nakon osvajanja vlasti ponovo uspostavila socijalna piramida, s narodom na dnu i »avangardom« na vrhu. Društvo je ostalo klasno, tj. nije došlo do bitne promjene u njegovoj strukturi, iako se konstituirao novi klasni poredak, novi tip u kojem je izvršena restrukturacija socijalnih grupa i njihovih odnosa.

---

* Eksproprijacija političke moći je onemogućavanje da grupe ili pojedinci u nekom društvu suvereno raspolazu vlašću i određuju uvjete življenja većine koja, budući da je u poziciji podanika — dakle bez autonomije — ne može ni iole nesmetano razvijati svoje ljudske potencijale. Kod autoritarnih partija koje posjeduju političku moć, prisutna je već poslovična dominacija partije nad narodom, komiteta nad partijom i često pojedinca nad komitetom. U odjeljku o Ruskoj revoluciji bit će iznesen primjer boljševičke partije koji transparentno pokazuje kako autoritarni projekt revolucije, za čije su osnovne ciljeve proklamirani sloboda, bratstvo i jednakost, ozbiljenjem biva srozan na nivo relativno primitivnog totalitarizma.

Ta piramida kroz vrlo kratak vremenski period gubi bilo kakvu kompaktnost. Proširuju se horizontalne pukotine, a pojedini stratumi udaljuju se jedni od drugih da bi na kraju vrh ostao izoliran, ponašajući se kao da mu baza više nije potrebna pošto je dosegnuo nivo »apsolutne historijske istine«.

Tokom perioda koji je potreban za udaljšavanje revolucionarne avangarde od njene socijalne baze, dolazi do napetosti i sukoba i unutar redova autoritarne partije. Radi se o sukobu među frakcijama koje grubo možemo podijeliti na one koje zahtijevaju produbljšavanje procesa transformacije društva, te one koje su zadovoljne osvajanjem političke vlasti koju žele zadržati za sebe. To je vrijeme unutrašnje kritike i njenog često brutalnog gušnja.³ Popustljiviji se uklapaju u poredak koji nameće dominantna grupa, a nepopustljivi napuštaju historijsku pozornicu i to često na tragičan način.⁴ Borbe među frakcijama i sektaštvo koje priznaje i prihvaća samo jedan, određen — svoj pogled na revoluciju, simptomi su koji najavljuju krah revolucije i historijski »hod u mjestu«. Pluralizam⁵ se odbacuje u ime monolitizma,⁶ garanta snage i stabilnosti, ali sada više ne revolucionarnih promjena već režima koji se uspostavlja na ruševinama starog svijeta i revolucije.

One pripadnike autoritarne partije koji ostaju čvrsto zbijeni oko poluga moći i vlasti (a koji same sebe i dalje nazivaju revolucionarima) ne zabrinjava očigledna podudarnost između monolitizma i monoteizma. »Historijska istina« postaje religiozna kategorija, dogma koja tvrdi da se protivi svim dogmama. Pripadnici partije na vlasti postaju proroci i svećenici, a heretici završavaju na na-

³ Vidi primjer Radničke opozicije u odjeljku o Ruskoj revoluciji.

⁴ Pismo Mjasnikova Lenjinu iz 1920. godine u »The Cienfuegos Press« 3/1977. (Sam Dolgoj, »The Masnikov Memorandum«, str. 87/8).

⁵ Pluralizam je respektiranje slobodnog udruživanja i organiziranja pojedinaca koji nemaju po svim pitanjima usaglašene stavove kako sa ostalim političkim subjektima jednog društva, tako ni sa dominantnim političkim snagama.

⁶ Monolitizam je inzistiranje na nedjeljivosti, partijskoj disciplini i uniformnosti u društvenom životu.

čine koji su često uzeti iz arsenala prošlosti. Ako iz te prošlosti za primjer uzmemo kažnjavanje heretika od strane inkvizicije, moramo primjetiti da je na slici koja nam se ukazuje crvena samo vatra lomače, ne i zastava. Pod zastavom te boje stradali su kasnije, u ime slobode i revolucije, brojni moderni heretici koji su slobodu i revoluciju zamišljali drugačije od novih proroka.

Dakle, problem koji želim analizirati u ovom radu nije odnos prema vanjskom neprijatelju revolucije koji a priori teorijski i akciono nastoji dovesti u pitanje njene osnovne postavke, ciljeve i dostignuća, već problem rascjepa među različitim strujama revolucionara (koji nominalno teže ka istom idealu) u procesu revolucionarne transformacije ili po dolasku na vlast. Stoga me prije svega zanima da li je socijalistička revolucija u pojedinom historijskom primjeru shvaćena kao afirmacija principa slobode ili afirmacija principa diktature.

Već u teoriji teško je ne primijetiti koliko se autori vrlo često kolebaju u stavovima o osnovnim problemima revolucije. Nekonsekventnost u odnosu na vlast i državu nalazimo kako kod Bakunjinina, tako i kod Marxa i Lenjinina. Ne začuđuje da su pokušaji ostvarenja revolucionarnih vizija u praksi bili još više ispunjeni proturječnostima, što je nerijetko pripadnike raznih socijalističkih pravaca odvodilo u tabore više neprijateljske no što su prema njima bili njihovi deklarirani i bezrezervni neprijatelji. Pošto smatram da je ovaj problem imao i još uvijek ima dalekosežne posljedice po mogućnost socijalističke revolucije, čini mi se nužnim pokušaj traženja razloga netrpeljivosti i odbijanja konvergencije, koji slabe revolucionarne potencijale socijalista čak i više od vanjskog neprijatelja.

Dakle, revolucionarna promjena koja me zanima je ona socijalističkog karaktera, pri čemu je socijalizam shvaćen kao »prava humana postojbina čoveka, u kojoj će pojedinac prestati da bude 'cement i cigla' iz koje se gradi 'socijalizam', već će postati stvarni subjekt zbog kojeg se ostvaruje nova humana zajednica.«⁷ Možda treba

⁷ Z. Golubović: *Staljinizam i socijalizam*, str. 165. Svi podaci o citiranim knjigama nalaze se u bibliografiji na kraju rada.

dodati samo da bi tu novu zajednicu trebao ostvariti upravo taj pojedinac-subjekt sam, upotrebljavajući u tom naporu sve svoje znanje, inicijativu, energiju i maštu.

Načela »Saveza komunista« formulirana su još 1847. godine i njima je određen revolucionarni cilj ove organizacije. Suprotstavljajući se konkurenciji, egoizmu i građanskoj državi inzistira se na principima zajednice i solidarnosti. Obaranje buržoazije i ukidanje klasnih proturječnosti shvaćeno je kao prva pretpostavka vladavine proletarijata tj. osnivanja novog društva bez klasa i privatne svojine. Marx i Engels u »Komunističkom manifestu« pokušavaju širokim radnim masama jasno izložiti stremljenja, ciljeve i ideale revolucionarne organizacije. Naglašavajući da komunisti nisu neka posebna partija prema drugim radničkim partijama (tvrdnja koju već sukob u I Internacionali ozbiljno dovodi u pitanje), nastavljaju: »Oni ne postavljaju nikakve posebne principe u koje bi htjeli da uklope proleterski pokret«.⁸ No tek nekoliko stranica dalje javit će se jedan princip koji je iznesen kao vjerojatno neupitna želja proleterskog pokreta u koji ga nije potrebno »uklapati« — princip njegove vladavine. »Proletarijat će svoju političku vlast iskoristiti za to da postepeno oduzme buržoaziji sav kapital, da u rukama države, tj. proletarijata organizovanog kao vladajuća klasa, centralizuje sva oruđa za proizvodnju i da što je moguće brže poveća masu proizvodnih snaga«.⁹ Ni princip centralizma nije izostavljen, ali se nedovoljno objašnjava kako to narod, tj. proletarijat kao vladajuća klasa i faktički vlada. Na drugim je mjestima to mnogo jasnije, kada u organizacionu shemu ulazi avangarda, revolucionarna partija koja bi trebalo požrtvovano i nesebično preuzeti na sebe ključne zadatke upravljanja državom, teško breme vlasti, i koja će zatim polako, postajući nepotrebna, odumirati. Naprosto je nevjerojatno da se Marx nije zamislio nad vjerojatnošću tolike nesebičnosti revolucionara na vlasti. Kod njega kao da je prisutna apsolutna vjera da će ljudi koji su, kao produžena ruka proletera i njihov najsvjesniji dio, stigli na

---

⁸ K. Marx i F. Engels: *Komunistički manifest*, str. 32.

⁹ *Ibid.* str. 46/7.

vlast, željeti jedino da tu vlast što prije učine suvišnom. Historijske činjenice, međutim, govore kako ta vlast nije čak ni oslabljena niti u onim situacijama kada je to bilo realno moguće. Centralizam i principi organizacije partije očigledno u praksi nisu pogodovali odumiranju već jačanju državnog aparata. »Sektaška evolucija komunističkog pokreta pretvorila je, u organizacionom smislu, proletersku partiju iz realne misaone i političke avangarde radničke klase u konzervativnu političku elitu koja se zadovoljava osvojenom državnom vlašću. Nova vladajuća elita tada ima šta da izgubi, pa joj stoga nije ni stalo do daljeg revolucionarnog preobražaja, tj. do nužnog prevođenja političke u socijalnu revoluciju.«¹⁰ U isto vrijeme kada Marx formulira svoju teoriju, previdajući da određeni principi kojima daje pozitivan predznak u kontekstu socijalne promjene mogu postati revolucionarno disfunkcionalni čim sa papira kroče u život, anarhisti su upozoravali upravo na tu mogućnost. Neke njihove analize, o kojima će kasnije biti riječ, imale su upravo profetski karakter, mada su ih Marx i Engels u svoje vrijeme nastojali dezavuirati kao besmislene.

Autoritarna struktura partije jedna je od glavnih prepreka za revolucionarno djelovanje širokih razmjera. Iz nje nužno proizlazi problem unutrašnje demokracije, koji je u komunističkom pokretu ostao aktualan do danas. Njegove korjene nalazimo još u Francuskoj revoluciji, u ubjeđenju da se centralizam i demokracija ne moraju isključivati. »Ovo političko nasleđe francuske revolucionarne demokratije prešlo je i na revolucionarni marksistički socijalizam, a u svom obnovljenom, praktičnom i teorijskom obliku bilo je potvrđeno u lenjinističkoj izgradnji sovjetske vlasti i komunističke partije.«¹¹ Kao što je slučaj i sa libeterskim pokretom tako je, iako kreće sa suprotnih polazišta, i za komunistički pokret organizaciono pitanje ostalo do danas jedno od centralnih pitanja.

---

¹⁰ Lj. Tadić: **Poredak i sloboda**, str. 190.

¹¹ Lj. Tadić: **Taradičija i revolucija**, str. 240/1.

Marx je, smatrajući komuniste najsvjesnijim dijelom radničke klase, u svojoj teoriji upravo njima namijenio prve redove borbe za novo društvo, ali i odlučivanje o tome kako se ono treba ostvariti. Lenjin postavlja problem na teren organizacije, dajući članovima partije uloge profesionalnih revolucionara koji se bore za interese klase od koje su se odvojili. Balansirajući između naoružanog naroda i stroge državne kontrole, Lenjin će u »Državi i revoluciji« i nehotice dati najbolju ilustraciju kolebanja između ideala i grube realnosti u kojoj se neki principi počinju »ponašati« kako se to od njih nije očekivalo. A trebalo je očekivati, da se vodilo više računa o unutrašnjoj logici stvari koja je apsolutno neosjetljiva na vrednosne predznake kojima je označena. Lenjin je tačno izveo zaključak da su »sve dosadašnje revolucije usavršavale... državnu mašinu, a nju treba razbiti, slomiti. Ovaj zaključak je glavno, osnovno u učenju marksizma o državi.«¹² No smatrajući da na terenu stvar izgleda drugačije no u knjigama (što je tačno, ali tada nije nužno toliko i na takav način inzistirati na tim knjigama), on će to rušenje započeti nježno, da bi zatim dao predah državnoj mašineriji, koja je sada u rukama proletarijata, prije no što dođe trenutak da odumre. A taj trenutak u mnogome ovisi o tome kako će država biti hranjena. U Rusiji se hranila (vlastitom djecom) toliko dobro da je, ne osvrćući se na knjiška predviđanja, ojačala preko svake mjere, postavši gigant kojem dugovječnost odgovara mnogo više no samoubistvo.

Iz partijske perspektive teško je primijetiti mogućnost bilo kojeg oblika organizacije društva koji bi mogao biti alternativa državi, ili koji bi bar stvarno otvorio mogućnost da država odumre, uguši se u društvo postavši nepotrebna. Tako i Lenjin vjeruje da je jaka država garant postignutom na putu ka novom. »Dotle dok ne nastupi 'viša' faza komunizma, socijalisti zahtijevaju najstrožu kontrolu od strane društva i od strane države nad mjerom rada i mjerom potrošnje, samo ta kontrola mora početi od eksproprijacije kapitalista, od kontrole radnika nad kapitalistima, i nju treba provoditi ne država

---

¹² V. I. Lenjin: *Država i revolucija*, str. 26.

činovnika, nego država **naoružanih radnika.**¹³ Kako je to u praksi izgledalo bit će prikazano u dijelu o Ruskoj revoluciji.

Lenjin će zamjeriti Plehanovu što je anarhiste nazivao banditima. No potpuno se slaže s kritikama koje im je upućivao Marx, ne ulažući ni minimum napora u promišljanje njihovih ideja. »Marx se razilazi s Proudhonom i Bakunjinom upravo u pitanju o federalizmu (a da i ne govorimo o diktaturi proletarijata). Federalizam proistjeće načelno iz sitnoburžoaskih shvaćanja anarhizma. Marx je centralist.«¹⁴ Prihvativši tako centralizam i apsolvirajući federalizam na očigledno površan način, Lenjin će se tek na kraju života početi pitati gdje su bile greške. I vjerojatno nije pomislio da slijepo vjerovanje učitelju i uvjerenost u nepogrešivo rezoniranje svojih istomišljenika (i naravno, svoje vlastito) nije najplodniji teren za socijalističku revoluciju koja bi morala biti provedena dogovorno i zajednički, za dobrobit čitavog društva, a ne neke uže socijalne grupe.

Drugi tabor neumorno je inzistirao na antiautoritarnim principima, stavljajući u prvi plan upravo ono što su Marx i Lenjin odbacivali — federalizam i nužno uništenje države. »Anarhisti polaze od tradicionalnog socijalističkog odbacivanja države. Oni je odbacuju iz potpuno istog razloga kao i Marx, tj. smatraju da je to instrument u rukama vladajuće i ugnjetačke klase.«¹⁵ No za razliku od Marxa, anarhisti odbacuju državu u potpunosti, ne vjerujući da će novi ljudi na kormilu vlasti postići da državni aparat funkcionira bez opresije. Oni smatraju da će svaki oblik organizacije nad društvom nužno učiniti od iskrenih revolucionara vlastodršce koji lako zaboravljaju da vlast korumpira svakog (ili jednostavno o tome ne razmišljaju, uvjereni da imaju mnogo važnijeg posla nego baviti se takvim mislima). Nije lako ni dobronamjernim ljudima uvijek strpljivo, otvoreno i bez taštine slušati kritike i tuđe mišljenje suprotno svojem, pogotovo kada je nepobitno argumenti-

¹³ Ibid. str. 82.

¹⁴ Ibid. str. 46. Vidi: *Idejne koncepcije u radničkom pokretu*; Krešić, Vujičić: *Država i politika, te: Birokratija i tehnokratija*.

¹⁵ Carr: *The Bolshevik Revolution*, Vol. 1, str. 243.

rano. A ljudi na vlasti kao da naglo postaju alergični na svaki pokušaj idejne konfrontacije. Došavši na vrh, ubrzo zaboravljaju preko čijih ramena su se do njega uspeli i da su stigli odozdo, prema tome da i tamo »dolje«, vjerojatno, ljudi koji su bili spremni podmetnuti vlastita leđa razmišljaju kao i oni nekad. Razrijeđeni zrak oko vrhunca moći i vlasti pogoduje toleriranju samo onih ideja koje su u toj istoj atmosferi nastale.

Proudhon je prvi detaljno razradio osnovnu liberter-sku ideju o principima organizacije primjerenim slobodnom društvu. Ono mora biti građeno odozdo prema gore, a ne obrnuto kao što zamišljaju autoritarni socijalisti. Pošto će to novo društvo biti prvi pravi poredak slobode, jedini oblik organizacije društvenog života može biti samoupravljanje bazirano na autonomiji svakog člana zajednice. Za Proudhona je hijerarhijska organizacija društva bazirana na autoritarnim odnosima, poredak neslobode. Ovdje sažeto dat sukus liberterske pozicije, kasnije su razrađivali Bakunjin, Kropotkin, Malatesta i brojni drugi.

Vrlo je zanimljiv način na koji se pokušavaju dezavuirati ideje libertera, prikazati netačnim, nepromišljenim, nemogućim, zlonamjernim. Bakunjin je bio jedna od najomiljenijih meta napada. Naravno, teško je zaobići činjenicu da ni Bakunjin nije u svim fazama svog intelektualnog razvoja bio do kraja dosljedan idealima koji se ovdje spominju. No ne bi trebalo zaobići dosta važan podatak da je on bio mnogo nevjerniji anarhističkim pozicijama prije no što ih je prihvatio kao svoje, nego kasnije. A to i ne bi trebalo čuditi previše! 1851. godine teško da bi se moglo govoriti o njegovoj deklariranoj anarhističkoj poziciji. Te godine piše »Ispovijed« u kojoj ni ne pokušava sakriti prihvaćanje nekih kategorija koje, međutim, napada i u istom radu (iako mnogo više i ozbiljnije u kasnijim tekstovima). U tom periodu života autoritet, moć i vlast kao da za njega još nisu bile do kraja odiozne pojave, bar kad su trebale biti usko povezane sa njegovim ličnim djelovanjem. Opisujući svoju viziju tajnog društva u Pragu, kaže: »Očekivao sam da će moje tajno društvo, koje nije trebalo da se raspusti poslije revolucije, nego naprotiv — da ojača, proširi se,

popunjavajući se novim, energičnim i aktivnim članovima, obuhvaćajući postupno sve slavenske zemlje — očekivao sam, kažem, da će ono dati također i ljude za različite položaje i dužnosti u revolucionarnoj hijerarhiji... Ako bi se moj plan ispunio, sve glavne niti pokreta okupile bi se u mojim rukama i ja bih mogao biti siguran da pripremana revolucija u Češkoj neće skrenuti s puta koji sam joj naznačio. Što se tiče revolucionarne vlade, ... nisam znao hoću li u njoj javno sudjelovati, ali nisam sumnjao da ću utjecati na nju neposredno i snažno.¹⁶ Navedeni pasus najčešće se rabi za dokazivanje Bakunjinove nedosljednosti anarhizmu, bez spominjanja prije navedenih opaski. Ono što bi trebalo spominjati mnogo više su oni, kasniji tekstovi u kojima njegova kritika vlasti i religije kao i razmišljanja o slobodi, predstavlja originalan doprinos socijalističkoj misli.

Važno mjesto u radovima Bakunjina posvećeno je problemu obrazovanja širokih narodnih masa. U tome on slijedi nit koja se u revolucionarnim previranjima već javila, prije svega kod prosvjetitelja. »Ako bi se osigurali jednaki uslovi obrazovanja onda, misli Babef, većina naroda ne bi potpala pod vlast vladajuće manjine. Babef ovde deli prosvetiteljsko mišljenje Kondorsea, da širenje obrazovanja i saznanja može voditi oslobođenju ljudskog roda.«¹⁷ Bakunjin će, kao i Rosa Luxemburg kasnije, isticati važnost i nužnost obrazovanja radničke klase, uviđajući da se manipulirati i »voditi« može samo one koji još nisu razvili svijest o svojoj ulozi i položaju u određenom vremenu i prostoru. U tom svjetlu, Bakunjin vidi mogućnost eliminacije lidera koji, znajući više od ostalih, utjelovljuje princip autoriteta koji, u situaciji neobrazovanosti naroda, može biti manifestiran samo kao negativna kategorija, kao autoritarnost.

Još jedan klasik anarhizma, Kropotkin, proveo je dobar dio života pokušavajući dokazati neprimjerenost države u kontekstu slobodne zajednice i nužnost federalizma koji može biti garant slobode. Kropotkin smatra da »država, zbog same svoje prirode, ne može tolerirati slo-

¹⁶ M. Bakunjin: *Ispovijed*, str. 91.

¹⁷ Lj. Tadić: *Tradicija i revolucija*, str. 196.

bodnu federaciju... Država ne može priznati slobodno stvoreno udruženje koje samo funkcionira; ona priznaje samo podanike. Država i njena sestra crkva pripisuju isključivo sebi pravo da služe kao veza među ljudima.¹⁸ Pred kraj života Kropotkin će imati gorku satisfakciju da promatra kako se ostvaruju predviđanja koja je iznosio dvadesetak godina prije Oktobarske revolucije. Tada (1896. godine) on između ostalog kaže: »Ako prevladavajući stavovi o državi ostanu toliko nejasni kao što su danas, nema nikakve sumnje da će se kad — a mi se nadamo uskoro — komunistička ideja bude podvrgnuta praktičnoj primjeni u svakodnevnom životu društva, po pitanju države voditi najupornije bitke.«¹⁹ Upravo to se događalo u Rusiji od 1917. do 1921. godine, kao što su i Bakunjinove kritike još ranije upućivane Marxovoj teoriji, mnogo puta našle svoju potvrdu u konkretnim događajima.

Socijalistička revolucija trebalo bi da bude afirmacija slobode, svojevrsni trijumf erosa nad tanatosom utjelovljenim u diktaturi; pobjeda emancipatorskih ideja nad alijenacijom u svim sferama društvenog života. Na putu prema njoj, koji još uvijek nije pređen, mnoge prepreke otežavaju napredovanje i onima koji vjeruju da su taj put, na razini ideja, locirali do detalja. U okviru ove teme važno je naglasiti riječi Guy Deborda i drugih iz letka »Theses on the Commune« (1963): »Peta kolona koje se zaista treba bojati leži u umovima samih revolucionara.«²⁰ A to je ujedno i neprijatelj kojeg je najteže eliminirati. Jednako je toliko teško uvjeriti revolucionare (a pogotovo one koji se samo tako nazivaju) da priznaju njegovo postojanje.

Drugi problem je pretvaranje ideja u ideologiju. U tom procesu i najinspirativnije ideje mislilaca poput Marxa mogu postati nemoćne onako kako su stvarno mišljene, kada ih svojim naslijeđem proglase oni koji ih uistinu ne razumiju u cjelosti, ili oni koje više od cjeline zanimaju oni djelovi koje mogu upotrijebiti na svoj na-

¹⁸ P. Kropotkin: *The State*, str. 39.

¹⁹ *Ibid.*, str. 9.

²⁰ C. Gray (ed.): *Leaving the 20th Century*, str. 73.

čin. A najozbiljniji protivnici takvih »nasljednika« ideja su nužno oni koji te ideje zaista razumiju.

Za provođenje revolucije nije ni iz daleka dovoljno da na vlast dođu ljudi koji se nazivaju marksistima. Sam taj naziv može da označava vjernički odnos prema Marxu, odnosno nekritično respektiranje svake njegove riječi, ali nerijetko i lažno predstavljanje. No za problem revolucije može biti daleko korisnije kreativno i slobodno promišljanje Marxovih (i ne samo njegovih) ideja, što bi nužno rezultiralo odbacivanjem onih segmenata njegovog mišljenja koje je vrijeme pregazilo, a zadržavanjem onih koji su adekvatni i u suvremenosti. Bez takvog pristupa koče se nove ideje i onim sredstvima za koja uglavnom nije moguće naći uvjerljiva opravdanja u ideologiji na koju se posjednici vlasti pozivaju. Nemogućnost dijaloga karakterizira one situacije u kojima strah od istine čini drugačije mišljenje »neprijateljskim djelom«. Na žalost, potvrdu za ovu tvrdnju ne treba tražiti samo u historijskim primjerima, na primjer u Ruskoj revoluciji, jer su nam brojni primjeri takvog modela ponašanja na dohvat ruke, u suvremenim tzv. socijalističkim zemljama.

Partijska birokracija izgubila je svaki sluh za glasove koji joj se obraćaju iz goleme daljine, tj. izvan njenih redova. Svaki pokušaj dijaloga naziva se kritikerstvom (kako se ne bi reklo da se zabranjuje kritika), bez obzira koliko je argumentiran. Očita nevoljnost za komunikaciju teško da može značiti drugo do nepovjerenje koje doseže razinu paranoje da svaka primjedba krije u sebi želju kritičara da vlast zauzme sâm. Iz tog razloga »... komunističkoj inteligenciji ona (partijska birokracija, M. O.) imputira najprljavije motive, projicirajući na taj način na nju svoju sopstvenu poziciju. Ona je denuncira pripisujući joj pohlepu i želju za vlašću, budući da su, sa stanovišta birokratije, pohlepa i želja za vlašću doista najviše ljudske vrednosti.«²¹

Situacija je nešto drugačija u slučajevima kada je nedvojbeno jasno da kritičar ne želi vlast za sebe. Ta različitost ogleđa se, međutim, jedino u drugim etiketama koje se tada dijele umjesto odgovora na primjedbe. (Da

²¹ Lj. Tadić: **Poredak i sloboda**, str. 201/2.

li će se ostati na etiketiranju ili će u igru ući drastičnije mjere razračunavanja, može predstavljati mjerilo dubine pada revolucionarnosti vlastodržaca). A budućnost koja se priželjkuje, ako je uopće neminovno da socijalizam jednom bude ostvaren, odgađa se u nedogled paničnim nastojanjima onih koji su se u sadašnjosti ugodno smjestili, da tu sadašnjost što duže održe u istom obliku.

Ljudi od vlasti kao da imaju sigurne podatke da se Marx šalio ili mislio »nešto drugo« kad je govorio o kritici svega postojećeg. Oni, naravno ne pamte ni slijedeće Engelsove riječi: »Radnički pokret zasniva se na najoštrijoj kritici postojećeg društva. Kritika je njegova životna stihija: Kako on sam može izbegavati kritiku, težiti da se zabrani diskusija? Zar mi od drugih zahtevamo slobodu govora za sebe samo radi toga da bismo je uništili u svojim sopstvenim redovima?«²² A ako su to zaboravili, nije li opravdano pitanje što nisu zaboravili? To pitanje ulazi u domenu problema svijesti određene vladajuće grupacije gdje je nužno postaviti još jedno: neće li svjesni revolucionar moći ocijeniti kad je trenutak da se povuče? Sve historijske situacije o kojima će biti riječi pokazuju da je postotak takvih revolucionara statistički beznačajan. Pošto bih se teško složila s tezom da su gotovo svi revolucionari samo lovci na vlast, smatram da bi jedna studija iz domena socijalne psihologije (što prelazi okvire ovog rada) bila nužan doprinos razumijevanju problema revolucije, njenih aktera, te slobode i diktature. Vjerujem da će takva studija bez sumnje morati kročiti i u područje socijalne patologije da bi do kraja objasnila problem moći i vlasti. Nužno će biti analizirati motivaciju, ponašanje i djelovanje određenih grupa ljudi u određenim okolnostima, zatim »društveni karakter« koji se formira u jednom tipu društvene organizacije (tip »boljševika« na primjer) te historijski formirani mentalitet, baziran na tradicionalnoj kulturi.

Čini mi se da je upravo zaobilaznje ovog aspekta učinilo Marxove, u pravilu korektna analize suprotnosti

---

²² F. Engels: Pismo Hersonu Triru, str. 107. (Druga internacionala).

kapitalističkog društva i njegovu teoriju revolucije, nemoćnim u situacijama u kojima dominira ideologija i praksa autoritarnih organizacija.

Revolucija

Socijalistička revolucija je radikalna promjena postojećeg, kvalitativni skok u svim aspektima društvene organizacije života, koji se prije svega realizira kroz ostvarenje slobode pojedinca kao preduvjeta slobode društva. Ona mora prevazilaziti već postignuti civilizacijski nivo. U tom smislu mislim da stoji Marxova teza da uspješnost revolucije zavisi od stupnja razvitka zemlje u kojoj se odvija (u svim sferama). To ne bi trebalo pretpostavljati samo stupanj ekonomskog razvitka, već nužno i faktor koji se često previda, a to je nivo svijesti ljudi koji bi morao biti dovoljno visok da omogući više forme humanosti. Pod tim podrazumijevam prisutnost novog senzibiliteta u svakidašnjem životu, kojim bi ljudi konačno u masovnim razmjerima, uspjeli eliminirati onaj tip egoizma koji ih sprečava da druge vide kao suradnike, a ne nužno konkurente i a priori neprijatelje.

Ako prihvatimo takvu definiciju, tada nam historijske činjenice govore da socijalistička revolucija nigdje i nikada nije realizirana dalje od nezanemarivih, ali ipak — početaka. Redovito se radilo o političkim revolucijama koje su u veoma ograničenoj mjeri prerasle u socijalne, tj. koje su ostale »zaglavljene« oko pitanja osvajanja i očuvanja vlasti od strane revolucionarne organizacije i njenih vrhova. Drugi moment koji govori u prilog ove tvrdnje jest činjenica da je već prvi korak ka kompletnoj promjeni društvene strukture zaustavljen u bazi, u transformaciji ekonomije. Ukidanje privatne svojine manifestiralo se isključivo u stvaranju državne svojine što je dalo pečat novostvorenom poretku.

Slijedeći stav iz »Komunističkog manifesta« ostao je na počasnom mjestu u biblioteci revolucionarne baštine koja se, barem verbalno, respektira, ali se praktično ne uzima u obzir: »Komunistička revolucija jeste najradikalnije kidanje s tradicionalnim odnosima svojine, pa

nije čudo što se u toku njenog razvitka najradikalnije kida s tradicionalnim idejama.²³

Tradicionalne ideje uključuju princip svojine bez obzira tko je vlasnik. Raskid s njima može predstavljati samo negacija svojine, a ne promjena vlasnika.

Autoritarna revolucionarna organizacija koja sasvim vjerno odražava sliku u ogledalu buržoaskih organizacija, brzo se uspijeva prilagoditi upravljanju represivnim državnim aparatom, no to uglavnom predstavlja i njen krajnji domet. Odumiranje države (kao neophodan preduvjet za konačno prevladavanje autoritarnosti) prestaje biti cilj, već ostaje fraza u spomenaru iz mladosti organizacije. Sada država mora jačati, isprva da bi sačuvala revoluciju (od vanjskih neprijatelja), a potom da bi obranila vlast od onih koji vide da je vanjski neprijatelj eliminiran i zahtijevaju da se revolucija nastavi, dakle od vlastitog naroda koji se treba odreći slobode sada, da bi je zadobio u maglovitoj budućnosti, pošto »država odumire jačanjem«! Konsekventno provođenje u djelo ove tvrdnje u vidu staljinističke prakse, predstavlja danas najozbiljniju branu socijalističkoj preobrazbi svijeta s kojom se suočavaju revolucionarni pokreti.

Postoji čitav niz definicija revolucije koje variraju s obzirom na stav i opredjeljenje autora. U ovom radu prvenstveno me zanimaju one koje žele dati objašnjenje i pomoći razumijevanju, a ne vrednosni sudovi u maniru von Stahla koji smatra da s revolucijom treba prekinuti jer je ona »izuzetan zločin u oblasti politike«!²⁴ Prije svega ću navesti one autore koji se bave problemom onog tipa revolucije koja u sebi nosi socijalistički naboj. Dakle, u daljnjem tekstu pod pojmom revolucija, podrazumijeva se ona socijalističkog karaktera.

Lenjin smatra da je revolucija prije svega klasna borba u kojoj se radi o tome »tko će koga«. »Stoga u revoluciji kao i u ratu važi osnovni princip: pobediti, tj. slomiti otpor neprijatelja svim raspoloživim sredstvi-

²³ Komunistički manifest, str. 46.

²⁴ Prema Lj. Tadić: Tradicija i revolucija, str. 11. U kontekstu definiranja revolucije vidi A. S. Cohan: Theories of Revolution.

ma.«²⁶ Trocki kaže da je revolucija »u jednom od svojih vidova, pobjeda naroda nad Leviathanom.«²⁶ Zeleći ipak dokučiti i njene ostale vidove on će kazati: »Revolucija je, u prvom redu, buđenje ljudske ličnosti u masama, za koje se pretpostavlja da nemaju ličnosti. ... Revolucija je pre svega i iznad svega, buđenje ljudskosti, njeno razvijanje; ona je obeležena porastom poštovanja ljudskog dostojanstva svake individue.«²⁷ Suvremeni marksisti nedogmatske orijentacije inzistiraju, govoreći o socijalističkoj revoluciji, upravo na buđenju ljudskosti, promjeni u načinu života te oslobađanju i slobodnom manifestiranju stvaralačkih ljudskih potencijala.

Bakunjin svoj odnos prema revoluciji ne iskazuje kroz pokušaje pročišćavanja pojmova i stvaranja definicija. Za njega je revolucija jednostavno »više instinkt nego misao. Nikakva teorija, nikakav sistem, nikakva knjiga koja je ipak napisana neće spasiti svijet. Ja se ne priklanam nikakvom sistemu, ja sam istinski tragalac za novim.«²⁸ Govoreći o putu koji treba prijeći da bi se stiglo s onu stranu postojećeg, govori o »strasti razaranja« zbog čega će nebrojeno puta biti nazvan »apostolom destrukcije«, što može biti tačno, ali nipošto na zlonamjeran i pojednostavljen način, prisutan u imputacijama većine kritičara anarhizma. Svoje viđenje funkcije destrukcije u revolucionarnoj promjeni veoma jasno je iskazao u radu »Državnost i anarhija«. »Ta pogubna (rušilačka, M. O.) strast ni iz daleka nije dostatna da se dopre do visina revolucionarnosti; ali bez nje je ova druga nezamisliva, nemoguća jer nema revolucije bez zamašnoga i strasnog rušenja, rušenja spasonosnog i plodnog jer baš iz njega i samo kroza nj rađaju se i nastaju novi svjetovi.«²⁹

S tim u vezi je nezaobilazan i problem nasilja u kontekstu revolucije. Činjenica je da se nasiljem može osvojiti vlast, ali također da nove partije na vlasti ne

²⁶ Prema Lj. Tadić: *Poredak i sloboda*, str. 91/2.

²⁷ I. Deutscher: *Naoružani prorok*, str. 306.

²⁸ Z. Golubović: *Op. cit.* str. 235.

²⁹ M. Bakunjin: *Ispovijed*, str. 131.

³⁰ M. Bakunjin: *Državnost i anarhija*, (u *Država i sloboda*), str. 27.

izbjegavaju njegovu upotrebu protiv pojedinaca i grupa za koje se ne može uvijek reći da su kontrarevolucionarni. Dakle, nužno je praviti razliku između upotrebe nasilja u revolucionarne svrhe i onog čiji je jedini cilj očuvanje vlasti i dominantne pozicije u društvu. »Revolucija... nije revolucija po svaku cenu, ona nije slepa destrukcija, već pozitivan program kontinuiranih društvenih promena koji će najbolje izraziti tendencije koje se rađaju iz plodne napetosti između aktualnog i mogućeg. I uvek je tu bila prisutna ona sudbonosna distinkcija između nasilja koje je u službi oslobođenja i nasilja koje je u funkciji opresije, otpor protiv tzv. 'revolucionarnog terora' koji je, stavljen u službu oficijelne avangarde i revolucionarnog centra, najsigurniji način da se ubije i zatre revolucija.«³⁰

Da bi se došlo na vlast, da bi se provela politička revolucija, nužno je motivirati i usmjeriti narodne mase koje na taj način svoje nezadovoljstvo postojećim kanaliziraju prema određenom cilju — rušenju starog poretka. Ovu političku mudrost vrlo dobro su shvatili boljševici, dajući narodu upravo one parole i obećanja koja su imala odjeka i mobilizacijsku snagu. »Odlučnost kojom su Lenin i drugovi u presudnom momentu dali lozinku što tjera naprijed: sva vlast u ruke proletarijata i seljaka, gotovo ih je preko noći iz progonjene, klevetane, ilegalne manjine, čiji su se vođe morali poput Marata skrivati po podrumima, pretvorila u apsolutnog gospodara situacije.«³¹ Nije potrebno posebno dokazivati da se poslije toga nisu obistinile parole i ispunila data obećanja. No u tome Ruska revolucija ne predstavlja nikakvu iznimku. Umjesto sve vlasti narod dobija tek nešto doziranih poklona i iluziju o vlastitom značaju. »Najviše što su radnici dobili od prošlih revolucija bila je beznačajna kost u obliku prava glasa, okupljanja, štampanja — u obliku prava da biraju svoje upravljače. A čak im je i ta kost davana tek na kratko vrijeme, vrijeme potrebno novom

---

³⁰ T. Indić: »Anarhokomunizam — pokret i pouke« (Praxis, 1—2/1972), str. 111.

³¹ R. Luxemburg: Ruska revolucija (u Izabrani spisi), str. 280.

režimu da se konsolidira. Poslije toga život masa se vraća na raniji kurs pokoravanja, eksploatacije i varke.³²

Dakle, jedan od problema u definiranju revolucije vezan je upravo na pitanje da li se i neka politička revolucija može nazvati socijalističkom i što je u tom slučaju sa socijalnom revolucijom?

Po mom mišljenju, socijalistička revolucija je ona koja pokreće radikalnu transformaciju svih područja društvenog života, da bi rezultirala slobodom pojedinca i zajednice. Politička revolucija pokriva prije svega sferu politike i prema tome, bez obzira na važan uticaj koji ima na ostale segmente društvenog života, ne predstavlja sinonim ili širi pojam, već užu, u odnosu na socijalističku revoluciju. Socijalna revolucija je također širi pojam jer podrazumijeva radikalno mijenjanje čitavog društva, od politike i ekonomije, do kulture kao načina društvene proizvodnje života. »U toku Februarske revolucije, u Parizu i Lyonu spontano je nikao čitav niz radničkih proizvođačkih udruženja. To samoupravljanje koje se tek rađalo, Proudhonu je 1848. godine značilo mnogo više od same političke revolucije, 'revolucionarni čin'.³³ Zajedničko je svim autorima koji libertersku poziciju prihvataju kao svoju, inzistiranje upravo na socijalnoj revoluciji koja će značiti korjenitu, bitnu promjenu društva, ulaženje u carstvo slobode. Politička revolucija može biti samo dio te cjeline, a nikako cilj kojem treba težiti. »Ostane li socijalistička revolucija u svojim političkim granicama, socijalistička demokratija izmeće se u vladavinu pomoću dekreta, koja se opravdava narodnim suverenitetom, a stvarno počiva na osamostaljenoj i nekontrolisanoj izvršnoj vlasti i od nje zavisnom aparatu birokratije.«³⁴ Revolucija, da bi bila socijalistička, mora naći odjeka u svim dijelovima društvene strukture; socijalistička revolucija je nužno socijalna, a politička je revolucija jedan njen dio, koji se odvija paralelno sa promjenama u drugim sferama.

Mislim da pravo na pridjev »socijalističko« može imati samo ono društvo u kojem je **dominantno nepre-**

³² P. Arshinov: *History of the Makhnovist Movement*, str. 32.

³³ D. Guerin: *Anarhizam*, str. 44.

³⁴ Lj. Tadić: *Tradicija i revolucija*, str. 265.

stano, pa makar i polagano kretanje kroz emancipaciju ka slobodi, pošto je socijalistička revolucija dugotrajan proces; ona se ne događa odjednom (tako se događa na primjer osvajanje vlasti), ona se provodi, stalno traje u neprestanim promjenama. Dakle, njen je karakter permanentno kretanje ka slobodi, ka novom čiju mnogolikost danas ne možemo predvidjeti.

Socijalnom revolucijom treba biti promijenjen svakodnevni život koji se ogleda u međuljudskim odnosima svih vrsta, dominantnim vrijednosnim orijentacijama, odnosu prema radu, željama, aspiracijama, idealima ljudi itd. Sporost promjena djelomično je uvjetovana vanjskim faktorima, no još veća brana novome krije se u obliku malih konzervativaca u glavama ljudi. Ostati na istom ne predstavlja toliki napor kao neprestani pokušaji da se kreće dalje, propitkuje vlastite postupke i sve oko sebe bez predaha, opuštanja i zadovoljstva s malim uspjesima.

Da bi promjena svakodnevnog života bila moguća nužno je u potpunosti izmijeniti odgoj i obrazovanje, tj. odustati od proizvodnje ljudi za sistem, za određeni poredak, a omogućiti svim ljudskim potencijalima da se slobodno razvijaju. »Zlatni srednji put' nije održiv upravo ni u jednoj revoluciji, njezin prirodni zakon traži brzu odluku: ili će se lokomotiva punom parom popeti na najvišu točku historijske uzbrdice, ili će se silom vlastite teže otkotrljati natrag u dolinu iz koje je pošla i sa sobom nezadrživo povući u ponor sve one koji je svojim slabim snagama hoće zadržati na pol puta.«²³ Snaga ove lokomotive u mnogome ovisi i o tome kako je revolucija shvaćena; kao afirmacija principa slobode ili afirmacija principa diktature.

Ako se u revoluciji koja se naziva socijalističkom prihvaća diktatura onda se tu javlja/održava rukovođenje-potčinjavanje (dominacija), hijerarhijska organizacija, centralizam, državna kontrola, organizacija društva odozgo i eksploatacija. Po mom mišljenju, ovdje je legitimacija revolucije kao socijalističke potpuno lažna.

Ako je revolucija koja se naziva socijalističkom li-berterska, dakle usmjerena na ozbiljenje principa slobode

---

²³ R. Luxemburg: Ruska revolucija, str. 279.

de, ona propagira i razvija autonomiju, samoorganizaciju, federalizam, organizaciju društva iz baze, koordinaciju i uzajamnu pomoć (mutualizam). U njoj se isključuju dominacija, eksploatacija i hijerarhija. Takva revolucija se s pravom naziva socijalističkom.

Sloboda

Postavljeno u terminima ideala, sloboda je mogućnost nezavisnog djelovanja koje ne ograničava nikakva naddeterminacija. U suvremenim društvima, međutim, još uvijek postoje mnogobrojne, neprevaziđene granice ljudske slobode kojih »subjekti postaju svjesni... zbog vlastitog pripadanja prirodi, a pogotovu zbog nemoći s obzirom na naspram njih opredmećeno društvo.«³⁶ U kontekstu ovog rada problematizira se uglavnom društveno uvjetovano ograničenje slobode, bez pretenzija na filozofsko bavljenje ovim pojmom.

Sloboda pojedinca mora biti cilj svake socijalističke revolucije da bi ona opravdala svoj naziv. Unutar okvira socijalističke promjene »na mjesto starog buržoaskog društva s njegovim klasama i klasnim suprotnostima stupa udruživanje, u kome je slobodni razvitak svakog pojedinca uslov slobodnog razvika za sve.«³⁷ Iz toga slijedi da gušenje slobode pojedinca, a time i čitave zajednice, označava krizu revolucije ili njezino nepriustvo.

Iz te perspektive, sloboda je ili potpuna ili je nema. Ona je nedjeljiva; »ne može se od nje oduzeti jedan dio, a da je se potpuno ne ubije. Taj mali dio koji mi oduzimate sama je bit moje slobode, isto što i cijela sloboda.«³⁸ Sloboda je usko povezana sa emancipacijom, oslobođenjem od stanja zavisnosti, podložnosti, ugnjetavanja i naddeterminacije. Borba za emancipaciju je borba za slobodu. Karakter socijalističke revolucije ogleda se

³⁶ T. Adorno: *Negativna dijalektika*, str. 187.

³⁷ *Komunistički manifest*, str. 49.

³⁸ M. Bakunjin: *Federalizam, socijalizam i antiteologizam (u Država i sloboda)*, str. 253.

upravo u produbljavanju emancipatorskih težnji na svim nivoima koji vode ka slobodi. U procesu oslobođenja pojedinac postaje subjekt zbivanja izlazeći iz spuntanosti objekta historije, podanika.

Revolucija podrazumijeva slobodu izražavanja i kritike, »slobodu onog koji misli drugačije.«²⁸ Ako ona postane privilegij samo za neke, najčešće za pristalice vlasti, ona više nije sloboda. Upravo se na tom pitanju dokazuje ili osporava revolucionarnost neke organizacije.

Organizacije koje se nazivaju socijalističkim, revolucionarnim, a na bilo koji način onemogućavaju slobodu ljudske ličnosti, automatski gube pravo na takav naziv. Iz toga bi slijedilo da, na primjer, boljševička partija najkasnije 1921. godine evidentno više nije revolucionarna. Ovoj tvrdnji može se postaviti primjedba da borba za emancipatorski angažman još nije potpuno prestala. Istina, ona će unutar boljševičke partije trajati do 1926—27. Ali, funkcija boljševičke partije u društvu više nije revolucionarna. Ona odlučno i svim sredstvima sprečava diskusije i kritike koje dopiru izvana, a pošto boljševici *de facto* više nisu uska, ilegalna grupa, već **javna partija** koja je preuzela organizaciju vlasti, čini mi se da navedena primjedba gubi smisao. Oko 1921. godine postalo je jasno da se put Ruske revolucije prekida, budući da se dominantna partija otuđila od slobode i traganja za njom kao svojim ciljem. Pozivati se na bilo kakve vanjske okolnosti koje odlažu slobodu pojedinca da 'boljih vremena' (koja bez slobode ne mogu biti dosegnuta) znači nerazumijevanje same biti revolucionarne promjene. Bez slobode mišljenja i djelovanja, kritike i spontane akcije, revoluciji ostaje da se služi dekretima. A sloboda mišljenja, ili pravo na društvenu kritiku može plašiti samo one kojima je vlast (njihova) mnogo značajnija od revolucije.

U ovom kontekstu postavlja se i pitanje slobode pojedinca i njegov odnos prema kolektivu. Revolucija koja potiskuje slobodu pojedinca je, u marksističkoj kao i u anarhističkoj teorijskoj perspektivi, **contradictio in**

---

²⁸ R. Luxemburg: *Ruska revolucija*, str. 293.

adjecto pošto ona započinje **zbog**, a manifestira se **kroz** tu slobodu. Slobodna ljudska praksa ogleda se i kroz individualno i kroz kolektivno djelovanje. Kao što sloboda pojedinca ne mora nužno dovesti u pitanje opstanak kolektiva, tako ni kolektivistički etos ne mora dovesti u pitanje slobodu pojedinca. Tek u okviru autoritarnog poimanja kolektiva gdje prevladava uniformnost mnijenja i ponašanja, uz odbacivanje slobode pojedinačne inicijative, stvaraju se temelji diktature birokratske manjine koja po definiciji isključuje kreativnu, revolucionarnu promjenu svijeta. Birokratska manjina doživljava državu kao vlastitu tvrđavu u kojoj osjeća sigurnost vladara.

Engles u pismu Bebelu piše: »Dok je proletarijatu još potrebna država, ona mu je potrebna ne u interesu slobode, nego u interesu ugušivanja njegovih protivnika.«⁴⁰ Birokratska manjina koja sebi prsivaja prava proletarijata, spremna je u nedogled povećavati broj neprijatelja (koji to postaju po njenoj ocjeni koja se ne može uvijek prihvatiti kao neupitna), proglašavajući tako državu u nedogled potrebnom. A tvrđave nisu najpodesnije mjesto za nesputan razvoj slobode. »Javni život država sa ograničenom slobodom tako je oskudan, tako siromašan, tako shematičan, tako neplodan upravo stoga što se isključenjem demokratije zatvaraju svi izvori duhovnog bogatstva i napretka... U tome mora sudjelovati čitava narodna masa. Inače se socijalizam dekretira, oktroira za zelenim stolom tuceta intelektualaca.«⁴¹ U sklopu mišljenja koje priznaje dekrete umjesto slobode odlučivanja, logična je zamjena revolucionarne inicijative svih pripadnika društva birokracijom koja se oslanja na negativnu selekciju kadrova.⁴²

Sloboda od svih oblika represije mora biti osnovna karakteristika revolucionarnog procesa i krajnji cilj kojem se teži, pošto »nema dobra izvan slobode, a sloboda

---

⁴⁰ Vidi G. Lukacs: *Povijest i klasna svijest*, str. 389.

⁴¹ R. Luxemburg: *Ruska revolucija*, str. 294.

⁴² Biraju se ljudi koji nemaju kvalitete nužno potrebne za neko zanimanje, a biranje se vrši po negativnom kriteriju — da nisu nepoćudni, skloni kritici, samostalni i sl.

je izvor i apsolutni uvjet svakog dobra koje je uistinu dostojno tog imena. Dobro nije ništa drugo nego sloboda.“

Diktatura

Diktatura je neograničena, zakonima nestegnuta vlast koja se oslanja na silu. Ona vodi u »regresiju, u fizičku, socijalnu i moralnu dekadenciju, prema moru krvi i oceanu suza«.“ Bazirana je na pretpostavci o superiornosti jednih — manjine, nad svim ostalim — narodom, što manjini daje za pravo da do najsitnijih detalja određuje društveni život, norme ponašanja, dopušteno i nedopušteno. Diktatura po definiciji isključuje slobodu, osim slobode diktatora da odlučuje o sudbinama podanika, oslanjajući se na vlast koju posjeduje i silu koja iz vlasti proizlazi. »Žudnja za moć... ne zna ni za kakav dostižan cilj. Pravi karakter i suština volje za moći je u tome što je neiscrpna. Ona nikada ne miruje; to je neugasiva žeđ... Prohtev za moći je najjasniji primer onog osnovnog poroka koji je u Platonovom jeziku opisan kao pleonexia — kao glad za sve više.«“ A ovu glad, vlast i sila koja joj je na raspolaganju, stalno zadovoljava i tim zadovoljavanjem neprestano uvećava.

Uz pojam diktature usko je vezan dvoznačni pojam autoriteta. »Prosvetiteljstvo konačno prihvata stanovište da se svaki autoritet mora umno opravdati. Time je upravo dovedeno u pitanje temeljno shvaćanje porekla autoriteta koje je bilo ukorenjeno u crkvenoj dogmi i u vladajućoj tradiciji srednjeg veka — da je autoritet božanskog porekla i da, prema tome, ne podleže ljudskim merilima i kriterijima.«“ Suvremeni ljubitelji autoriteta (vlastitog, prije svega) nalazili su, bez spominjanja boga, načina da ga opravdaju, bez obzira da li je to opravdanje bilo umno ili ne. Kroz funkcioniranje autoriteta u društvu manifestira se čitav spektar odnosa koji se prije

⁴³ M. Bakunjin: *Federalizam...* (u *Država i anarhija*), str. 283.

⁴⁴ G. P. Maximoff: *The Guillotine at Work*, str. 333.

⁴⁵ E. Kasirer: *Mit o državi*, str. 97.

⁴⁶ Lj. Tadić: *Tradicija i revolucija*, str. 24.

svega može objasniti u terminima psihologije. »Ljubav prema moćnicima i autoritetu koji izvire iz moći, prema shvatanju psihoanalize, ambivalentno je pomešana sa osećajem zavisti i mržnje. Ali ovi osećaji su duboko potisnuti. Na površini vlada manifestacija bučne odanosti i ljubavi koja se mora neprekidno dokazivati. Iz ovog mazohističkog potčinjavanja sledi mogućnost nastanka modernih autoritarnih država i, kao druga strana autoritarnog odnosa, sadističko zadovoljstvo vlastodržaca u vršenju vlasti. Autoritarna vlast koristi strah kao prove-reno i sigurno sredstvo vladanja.«⁴⁷ Dakle diktaturu uz pomoć sile provode moćnici koji su osvojili vlast, često stvarajući kult ličnosti koji, strogo slijedeći put mističnog odnosa prema simbolu ili božanstvu, osigurava vlast gotovo uspješnije od vojske. U slučaju kulta ličnosti u svakoj glavi smješten je stražar koji budno pazi da se u njoj ne porode bogohulne misli, potpuno zaboravljajući da je ta glava — njegova.

Mnogi marksistički orjentirani teoretičari prihvataju tezu po kojoj diktatura ne mora predstavljati negaciju revolucije, već nužni oblik vlasti u delikatnim, post-revolucionarnim vremenima, čiji je jedini cilj da očuva revoluciju. Pošto je diktatura ničim ograničena i nikakvim zakonima regulirana vlast, meni se čini da je ona u svakom slučaju negacija slobode, jer bez obzira na želje revolucionara predstavlja otuđenu moć. Ona je time prepreka svakom zamahu revolucionarne energije, svakoj slobodnoj akciji autonomnih učesnika koji su pod diktaturom pretvoreni u podanike koji više ne mogu djelovati revolucionarno (osim ako im se to ne dozvoli ili ne naredi). Iz toga proizlazi da diktatura predstavlja oblik vlasti koji ne može pogodovati nastavku revolucije.

Tu se ponovo postavlja pitanje tipa organizacije koji zadovoljava potrebe funkcioniranja diktatorske vlasti. Nepobitna je činjenica da je u nekim historijskim situacijama potrebna čvrsta organiziranost da bi se postigao neki cilj. No mora li čvrsta organizacija nužno biti autoritarna i težiti diktaturi? Takva predrasuda se najčešće prihvaća bez razmišljanja, upravo kao i sveprisutno

⁴⁷ Ibid. str. 277.

ubjedenje da su anarhisti zagovornici kaosa jer njihovo viđenje organizacije odbacuje svaki oblik diktature, pa ga većina marksista ne uzima kao realnu mogućnost.

Cini mi se da je alternativa kaos ili diktatura ipak lažna, bez obzira koliko često na nju nailazimo. Stoji činjenica da anarhisti nisu uspjeli ponuditi nikakvu zadovoljavajuću alternativu poznatim tipovima organizacije. Ali to još uvijek ne znači da je alternativa nemoćna i ne može biti posao samo anarhista da je pronađu.

U okvirima ovog rada posebno mjesto zauzima diktatura proletarijata koja se definira kao vlast specifičnog saveza radničke klase, kao rukovodeće društvene snage, s ostalim radnim masama, u prvom redu seljacima i inteligencijom. Diktatura proletarijata jest društvena suština takve vlasti i takvog političkog sistema u kome neospornu rukovodeću ulogu ima radnička klasa, pod čim se podrazumijevaju takvi odnosi klasnih i političkih snaga u jednoj zemlji, pri kojima su radnička klasa i njene vodeće socijalističke snage u mogućnosti da mijenjaju društvene odnose u skladu s društveno-ekonomskim interesima radničke klase, i stvarno ih mijenjaju.⁴⁸

Smatram da se ovdje ne radi samo o nespretno izabranom terminu, već modelu vladanja, koji u praksi zaista pokazuje veliki broj dodirnih tačaka s diktaturom u klasičnom smislu riječi; staljinizam koji se također poziva na diktaturu proletarijata i proizlazi iz nje kao diktatura vrhova vladajuće partije, teško da se može nazvati iznenađenjem.⁴⁹

Još 1907. godine Staljin je, u tekstu »Anarhizam ili socijalizam?«, pisao slijedeće: »Jasno je da postoji diktatura dvojake vrste. Postoji diktatura manjine, diktatura male grupe, ... diktatura uperena protiv naroda. Na čelu takve diktature stoji obično kamarila koja donosi tajne odluke i zateže petlju oko vrata većine naroda. Marksisti su neprijatelji takve diktature, pri čemu se oni protiv takve diktature bore mnogo upornije i samopre-

⁴⁸ Prema tekstu Programa SKJ.

⁴⁹ Anarhistički autori su odavno upozoravali autoritarne socijaliste da su konsekvence njihovog koncepta revolucije zastrašujuće i da vode društvo ispod već dosegnutog civilizacijskog nivoa. Vidi M. Bakunin (ed. Arthur Lening): *Selected Writings*, str. 232/270.

gornije, nego naši drekavci anarhisti.«⁴⁰ S obzirom na ličnost autora ove izjave i historijske događaje koji su slijedili, mislim da komentar nije potreban. No teorijski on se može izvesti iz Komunističkog manifesta: »Najbliži cilj komunista jeste isti kao i svih ostalih proleterskih partija: formiranje proletarijata u klasu, rušenje buržoaske vladavine, osvajanje političke vlasti od strane proletarijata.«⁴¹ Ali, ne dovodeći u pitanje sam teorijski koncept, bojazni su izražavali i ljudi koji nisu prihvaćali anarhističku poziciju. Već 1904. godine Rosa Luxemburg upozorava: »... čini nam se da ultracentrizam koji zagovara Lenjin po čitavom svojem biću nije nošen pozitivnim stvaralačkim, nego sterilnim, noćobdijskim duhom. Njegov je misaoni tok prilagođen prvenstveno kontroli partijske djelatnosti, a ne njezinu oplodivanju, nadgledavanju, a ne okupljanju pokreta.«⁴² 'Noćobdijski duh' sve je više jačao u Lenjinovom teorijskom i praktičnom radu. Svoj krajnji uzlet dosegnut će 1921. godine na X kongresu koji je označio pročišćavanje i ukrućivanje pozicija, razračunavanje s opozicijom u partiji (Radnička opozicija) i izvan nje (mahnovisti, kronštatski mornari itd.), te uvođenje novih termina. Tako je između ostalih definiran i pojam devijacije koja ne označava potpuno formirani pokret, već nešto što može biti ispravljeno. »Ljudi su malo skrenuli s puta ili su počeli skretati, ali još je uvijek moguće da se to ispravi.«⁴³ Jednostavno rečeno, devijanti su oni koji misle drugačije od linije partije, ali još ima šanse da ih se vrati u ispravnu, dakle dopuštenu kolotečinu. Opozicija je već bila nešto drugo, tj. grupa 'kontrarevolucionarnih elemenata' koje treba suzbiti svim sredstvima. Desilo se upravo ono što Manifest a priori odbija, a to je vladavina nekoliko lica nad proletarijatom čime ona postaju apsolutni gospodari koji provode vrlo prepoznatljivu diktaturu.

⁴⁰ J. V. Staljin: *Anarhizam ili socijalizam?* str. 61.

⁴¹ *Komunistički manifest*, str. 33.

⁴² R. Luxemburg: *Organizaciona pitanja ruske socijaldemokracije* (u *Izabrani spisi*), str. 93.

⁴³ Carr: *Vol. 1.* str. 206.

U svom tekstu Staljin citira i Kropotkina (da bi ga mogao izvrći kritici), ali izabire riječi koje su našle historijsku potvrdu: »Mi anarhisti, izrekli smo konačnu presudu nad diktaturom... Mi znamo da svaka diktatura ma kako poštene bile njene namere, vodi revoluciju ka smrti. Mi znamo da ideja o diktaturi nije ništa drugo nego štetni proizvod vladinog fetišizma koji... uvek je težio da ovekoveči ropstvo... Socijaldemokratija teži, pomoću proletarijata, da uzme u svoje ruke državnu mašinu.«⁵⁴ A Bakunjin je još 1873. godine tvrdio da »narodu neće biti nimalo lakše bude li se batina kojom će ga udarati zvala narodnom«,⁵⁵ nastavljajući analizom despotizma. Za njega »vladajući despotizam nikad nije tako užasan i tako snažan kao onda kad se oslanja na tobožnje narodne volje.«⁵⁶ Bez obzira na sva teorijska obrazloženja, tvrdnje i predviđanja, diktatura u praksi vodi dominaciji, kontroli, represiji i strahu, a u krajnjoj liniji potvrđena je i bojazan da »nijedna diktatura ne može imati drugi cilj već da traje što je god moguće dulje.«⁵⁷ Vrlo teško je očekivati od partije proletarijata koja je, u njegovo ime, prisvojila državni monopol da postane i »razarač, negacija vlastitog monopola... kako bi ostvarila sveopštu emancipaciju društva, ukidanje svih klasa, privilegija, cenzura, humanuma ne samo kao društveno-povesne nego kao kozmološke kategorije.«⁵⁸ No ovi termini su već toliko udaljeni od tipa mišljenja usmjerenog na realno i konkretno tlo očuvanja vlasti, da iz njegove perspektive mogu izgledati samo kao utopističko maštanje.

Pojam slobode nespojiv je s pojmom vlasti pošto su u svakom obliku vladavine prisutni elementi diktature, a ljudski životi su neprestano determinirani nekim oblikom prinude. Ne mali broj autora vlast definira i kao društvenu organizaciju upravljanja, obavljanja javnih poslova koja se ne temelji na represiji već samokontroli, nužnoj za usklađivanje društvenih i individualnih potreba i interesa. Po mom mišljenju, tada termin 'vlast' više

⁵⁴ Staljin, Op. cit. str. 57.

⁵⁵ M. Bakunjin: *Državnost i anarhija*, str. 22.

⁵⁶ Ibid. str. 23/24.

⁵⁷ D. Guerin: Op. cit. str. 23.

⁵⁸ T. Indić: Op. cit. str. 112/3.

nije adekvatan, pa treba biti zamjenjen pojmom 'samoupravljanje' koji sadrži u sebi kooperaciju, dogovor i solidarnost. Vlast je nužno bazirana na prinudi (a ne na dogovoru), pošto ne pretpostavlja jednaka prava svih članova društva. A prinuda ne može biti sredstvo postizanja općeljudske emancipacije, kao što korištenje metoda starog društva u borbi protiv oponenta sve više udaljava perspektive slobode i humanosti. »... Tamo gde su sredstva autoritarna, gde efikasnost ide ispred slobode, i ciljevi će — buduće, stvarno ili sanjano društvo — biti autoritarni, i nikada neće poroditi jedno slobodno društvo. Nasilje kao sredstvo donosi nasilje kao sistem; kult pojedinih ličnosti kao sredstvo, jeste izvor diktatora — velikih i malih — i servilnih masa, a vlada — čak i kad su u suradnji socijalisti i anarhisti — proizvodi još više vlasti.«⁸⁹ Revolucija može opstati samo kroz kretanje izazovnim putovima slobode na kojima je pokoravanje autoritetu odbačeno u ime istinskog poštovanja i prihvatanja vrednota društva budućnosti kojem teže svi pravci socijalističke misli. U tom smislu, ljudi koji žele provesti revoluciju moraju biti bar donekle, koliko je to moguće, ljudi iz 'sutra', da bi takvo sutra u željenom obliku ostvarilo ono što je danas utopijsko.

---

⁸⁹ Ibid. str. 117.

BUĐENJE REVOLUCIONARNIH TEŽNJI

Brojne knjige napisane godinama prije no što je socijalizam postao relativno definiran pojam, formulirale su ideje koje će kasnije postati dio njegovog korpusa. Isto tako, i u većini masovnih narodnih pobuna i pokreta obespravljenih, artikuliraju se zahtjevi i elementi organizacije koja ima nesumljivo socijalističke karakteristike. Za potrebe ovog rada zadržat ću se ukratko samo na nekim primjerima značajnim za osnovnu temu.

Prije svega, nužno je spomenuti Francusku revoluciju koja u sebi već nosi sve kontradikcije koje će i kasnije pratiti borbe za izgradnju novog društva. Drugi primjer je I Internacionala i sukob između autoritarne Marksove i antiautoritarne Bakunjinove struje koji je nanio neprocjenjivu štetu međunarodnom radničkom pokretu. I na kraju, dat ću nekoliko naznaka o Pariškoj komuni, vjerojatno jednoj od najljepših i najtužnijih epizoda iz historije traganja za slobodom.

Francuska revolucija (1789—1793)

Za Francusku XVIII stoljeća karakteristična je supremacija povlaštenih staleža, golemi državni aparat, cenzura svakog oblika individualne inicijative (bilo u poslovanju, književnosti, znanosti ili vjeri), ali i sve značajnija uloga građanstva kao i česte pobune na selu. Dinamika i priroda socijalnih zbivanja ukazivala je na približavanje kraja jedne epohe koja je u sebi nosila već zrele elemente novog doba. Francuska revolucija kao pobuna protiv apsolutizma, a za afirmaciju novih vred-

nota, bila je »neviđeni sudar oslobođenih energija i duhovnih principa čije dalekosežne posledice oseća i naše vreme. Jer sve ideje: demokratije i diktature, socijalizma i liberalizma, nacionalizma i imperijalizma, reakcije i restauracije, rođene su u tom kolosalnom sudaru, u njemu se pročistile i razlile se Evropom i svetom kao njegova neizbežna posledica.«¹ Po tome ova revolucija u potpunosti zaslužuje atribut »Velika«.

Njeno nastupanje pripremalo se kako u idejnoj, tako i u akcionoj sferi. »Jedna, struja idejna — poplava novih ideja o političkoj reformi države — dolazila je od buržoazije. Druga, struja akcije, dolazila je od narodnih masa — seljaka i gradskih proletera... I kad su ove obje struje našle zajednički cilj, kada su sebi jedno vrijeme pružile međusobnu pomoć, tad je došlo do revolucije.«² Na njen početak i tok imale su utjecaj prije svega ideje prosvjetiteljstva što se posebno ogledalo u mijenjanju odnosa prema religiji i crkvenom autoritetu, toliko presudnom u svakodnevnom životu monarhije. Racionalizam je izborio svoje mjesto u načinu mišljenja, »uništio srednjovekovnu mistiku i učinio od Boga teološku apstrakciju.«³ Značaj Rousseaua ogledao se posebno kroz politiku jakobinaca u revolucionarnom procesu, posebno u inzistiranju na demokraciji kroz koju bi narod trebao predstavljati dominantnu snagu. Tako su bili udareni temelji epohi u kojoj će politika postati »teologija modernog svijeta.«⁴

Konkretna zbivanja koja su najavljivala promjene, bile su mnogobrojne pobune, potaknute glađu, neizdrživim porezima, čestim regrutacijama ili vjerskim razlozima. Svojevrni impuls sa strane svakako je bila američka nezavisnost (4. VII 1776.), koja je ohrabrila prije svega građanstvo. Njegov već formirani ideal bio je stvaranje ustava po uzoru na engleski i preraspodjela moći i utjecaja u društvu. »Građanstvo je bilo republikansko po svom osjećanju... ali je ono isto tako htjelo vlada-

¹ Lj. Tadić: Tradicija i revolucija, str. 12.

² P. Kropotkin: Francuska revolucija, str. 7.

³ R. H. S. Crossmann: Između anarhije i diktature, str. 91.

⁴ Ibid, str. 91.

vinu posjedujućih klasa.«⁶ Bilo je samo pitanje vremena da se ono i dokaže kao vitalna snaga za početak nove epohe.

Za Francusku revoluciju karakteristično je veoma masovno učešće naroda koji prije svega ističe pravo na zemlju i poboljšanje uvjeta života. Pravo naroda na zemlju proklamirano je 1793. godine i u tome je važna razlika u odnosu na Englesku revoluciju (1648—1688) u kojoj pitanje prava plemstva na zemlju nije dovođeno u pitanje toliko masovno.

Ništa manji značaj nema uloga gradskih proletera. Dapače, upravo »pojava naroda u dronjcima na ulicama kao revolucionarne borbene sile, daje čitavom pokretu novi karakter, usmjeravajući ga u pravcu jednakosti.«⁶ Baveći se posebno ulogom naroda u Velikoj revoluciji, Kropotkin dokazuje kako narod izvodi revoluciju davno prije narodne skupštine (koju pripadnici trećeg staleža osnivaju 17. VI 1789.) i njenih najrevolucionarnijih predstavnika koji slijede narod.⁷ S druge strane, građanstvo kojem je promjena bila u interesu, bojalo se ustanka tim više što je njegov dolazak bio izvjesniji. Poslije nekoliko dana nemira u Parizu 14. VII 1789. godine pala je Bastilja, simbol monarhije i feudalne prošlosti. Osnivaju se klubovi i sekcije, Palais Royal postaje sastajalište politiziranih masa, a komuna pokazuje jasne samoupravne tendencije. Centralizacija će uslijediti kasnije.

Posebnu ulogu u ovoj revoluciji odigrali su jakobinci čiji je klub osnovan 1790. godine. Godinu dana kasnije imali su oko 400 podružnica, a 1793. blizu 2000. Kao što su revoluciji dali svoj prepoznatljiv pečat, tako se i kraj revolucionarnog procesa vremenski podudarao sa njihovim dolaskom na vlast, u periodu kada je »pobjeda odbora nad pariškom komunom bila pobjeda poretka, a u revoluciji pobjeda poretka znači konac revolucionarnog perioda.«⁸ No po mnogim autorima upravo se to moralo

---

⁶ P. Kropotkin: *Francuska revolucija*, str. 13.

⁶ *Ibid.*, str. 79.

⁷ *Ibid.*, str. 207.

⁸ *Ibid.*, str. 431. Kao što je rekao W. Weitling: »Ako izvojujete prvu pobjedu i ako razorite stare trule uze vladavine, tiranije i

desiti da bi bile spašene neke od tekovina revolucije. Prema Rosi Luxemburg, jakobinska vlast trebala je biti garant, jedino sredstvo pomoću kojeg se mogla »ostvariti republika, razbiti feudalizam, organizirati revolucionarna obrana prema unutra i prema vani, ugušiti zavjera kontrarevolucije, proširiti revolucionarni val iz Francuske na čitavu Evropu.«⁹ Na žalost, posebno što se tiče obrane prema unutra (koja je bila surova), obrane prema vani (koja je bila nedovoljna) i gušenja zavjere kontrarevolucije (pri čemu su stradali i mnogi revolucionari), jakobinci nisu odigrali najblistaviju ulogu. Konzervativni autori kao na primjer Le Bon, apsolvirati će to vrlo jednostavno: »Jakobinska politika izvedena iz nove vere bila je vrlo jednostavna. Ona se sastojala od neke vrste socijalizma jednakosti rukovođenog diktaturom koja ne podnosi nikakve opozicije.«¹⁰ Iako je to u osnovi tačno, ne može se izgubiti iz vida da upravo tokom perioda jakobinske vlasti dolazi do konačnog ukidanja feudalnih prava, cijepanja zemljišnog vlasništva, dekristijanizacije, pokušaja uvođenja 'prisilnog zajma kod bogataša', reforme javne nastave i, u prvoj fazi, demokratizacije. Faza diktature slijedila je, međutim, na rastojanju toliko kratkom da ponekad pre pokriva čitavu sliku toga perioda. Ona je trajala od jeseni 1793. do ljeta 1794. godine.

Upravo kroz zbivanja tokom jakobinske diktature može se sagledati model odnošenja — sukob autoritarnosti i antiautoritarnosti — koji će biti prisutan i kasnije, tokom revolucija koje će slijediti, kao i unutar revolucionarnih organizacija koje su pripremale revolucije. »Veoma je indikativno da je jakobinska sitnoburžoaska diktatura zazirala od slobode štampe, jer je ova sloboda, kako se verovalo, u ondašnjem ratnom stanju u kome se revolucija borila za život i smrt protiv udruženih snaga kontrarevolucije, slabila revolucionarnu vladu. Na ovu primedbu Babef je odgovorio argumentom koji će uvek moći da služi kao sjajan podsetnik svim iskrenim demo-

koristoljubivosti, pazite na izbor vašeg novog uređenja.« (u knjizi »Covječanstvo...«, str. 48.)

⁹ R. Luxemburg: »Ruska revolucija« (u Izabrani spisi), str. 279.

¹⁰ G. Le Bon: Francuska revolucija, str. 55. Vidi također F. M. A. Mignet: Poviest francuske revolucije.

kratima: 'Sloboda je prisutna za sva vremena, i u ratu i u miru (podvukao Lj. T.). Ona je data patriotu', a 'revolucionarna vlada je samo jedna reč koja ga povremeno može pretvoriti u robu'.¹¹ Ali ipak je nešto lakše podnijeti ukidanje slobode štampe od ukidanja slobode na život, što su također jakobinci stavili sebi u zadatak, pozivajući se na spas revolucije. Za njih je, kao što proizlazi iz historijskih činjenica, okrutnost bila sredstvo da se uspostavi sloboda. Ali ta okrutnost nije ostala samo u okviru odnosa prema evidentnim kontrarevolucionarima.

Vlast je bila koncentrirana u rukama dvaju odbora — za sigurnost i javni spas. Ulagao se maksimalni oprez da bi svaki akt protiv revolucije mogao biti odmah otkriven i suzbijen. Ali oprez je uskoro poprimio paranoidni karakter pred čijom sumnjičavošću ničiji život više nije bio siguran. Jakobinci su, malo po malo, likvidirali žirondince. Zatim dolazi do obračuna sa »Enrages« (bijesnima). Slijedi ukidanje sekcija čiju smrt Kropotkin naziva smrću revolucije.¹² 'Revolucionarna' giljotina približavala se sve više i revolucionarima koji nisu bili na potpuno istim pozicijama kao Robespierre. Objašnjavajući svoj način spašavanja revolucije, on će kazati: »Ako je atribut narodne vlasti u miru vrlina, atribut narodne vlasti u revoluciji istovremeno je i vrlina i teror, vrlina bez koje je teror fatalan, teror bez kojeg je vrlina nemoćna. Teror nije ništa drugo nego pravda, hitra, stroga, nepopustljiva; ona je na taj način emanacija vrline«. ¹³ No izgleda da se vrlina izgubila negdje na ulicama probuđenog, ali već uplašenog Pariza. Ostao je samo fatalni teror, diktatura koja je odmakla previše daleko od naroda da bi mogla čuti što on o njoj misli. 'Emanacija vrline' u formi giljotine bila je dovoljno jaka da neko vrijeme održi vlast, ali previše slaba da održi revoluciju.

No kako je uopće moglo doći do takve koncentracije moći u rukama jakobinaca koji su isprva bili samo jedan od segmenata narodne skupštine? Čini mi se da

¹¹ Lj. Tadić: *Tradicija i revolucija*, str. 198.

¹² P. Kropotkin: *Francuska revolucija*, str. 419.

¹³ Prema Carr, Vol. I, str. 163.

Crosmannovo objašnjenje nije bez težine: »Novi demokratski patriotizam čutio je izdajstvo u svakom pregovoru sa silama reakcije, a narod pod oružjem gledao je u vanjskim kompromisima znakove izdaje revolucije. Tako se njihalo moralo zanjhati prema ekstremnoj ljevici sve dok se nije došlo do apsurdna radikalne vlade, koja je vršila sav onaj autokratski teror centralističkog despotizma u ime čiste demokracije.«¹⁴ Žrtve tog terora i centralističkog despotizma uskoro su bili upravo predstavnici tog istog 'naroda pod oružjem' kao i sve češće dojučerašnji suborci Robespierrea. Karakterističan je njegov obračun sa Jacquesom Rouxom, koji je stradao lažno optužen, de facto zbog svojih primjedaba novom tipu vođenja politike, a posebno zbog tvrdnje da narod pod republikom više pati no što je patio pod monarhijom. Georges Jacques Danton giljotiniran je 1794. godine pod optužbom da želi ponovno uspostavljanje monarhije i da konspirira sa neprijateljima republike. I čitav niz drugih revolucionara završio je na takav način, sve za slobodu, u slavu republike i zbog obrane revolucije. Paralela sa Ruskom revolucijom i njenim kasnijim fazama nije rezultat zlonamjernih interpretacija reakcionara — ona je rezultat sličnosti koju nije moguće previdjeti. Bez obzira na svu veličinu te revolucije i njen značaj za prelazak u novu epohu, treba ipak registrirati i navedene antagonističke sukobe unutar redova samih revolucionara da bi im se jednom moglo dati korektno objašnjenje.

I internacionala

Poslije perioda zatišja koji je slijedio neuspjeh 1848, smanjenja broja pobuna i ukidanja Saveza komunista 1852. godine, osnovana je 1864. I Internacionala. Njen cilj bio je, kako stoji u Pravilima međunarodnog radničkog udruženja, osvajanje političke vlasti od strane proletarijata i to političkom borbom. Marksistička struja u njenim redovima nije u prvim danima bila glavna idejna snaga; dapače, njene pristalice su bile u manjini. Uprkos

¹⁴ Crosman: op. cit. str. 100.

tome marksistički autori dogmatske orijentacije i u novijim radovima ocjenjuju I Internacionalu na slijedeći način: »Bez obzira na to što je inicijativa za njeno formiranje potekla od radnika-nemarksista — engleskih tredjunionista i francuskih prudonista, i što je ona objedinjavala razne struje i pokrete, Prva internacionala je bila u suštini marksistička organizacija.«¹⁵ Marksizam je bez sumnje bio intelektualno najjača struja ove organizacije. No to još uvek ne mora značiti da su sve zamisli i svi stavovi Marxa i Engelsa nužno morali biti ispravni, za sve prihvatljivi i bespogovorno usvojeni. A upravo je takva tendencija u odnosu na druge struje mišljenja bila dominantna i njeno forsiranje bit će jedan od razloga raspuštanja udruženja dvanaest godina kasnije. Najutjecajniji članovi Internacionale morali su uložiti daleko veći napor u stvaranje zajednice različitih, umjesto da forsiranjem artificijelne uniformnosti na kraju učine svaki dijalog nemogućim.

Istraživanja historijata Međunarodnog radničkog udruženja uglavnom su usmerena na iznalaženje elementa sukoba između marksista i drugih pravaca. Same radnike i aktivnost u bazi iz koje su upućivani delegati za Generalno veće, gotovo je nemoguće pronaći. Kao da su sjene giganata u borbi (najčešće Marxa i Bakunjina) sakrile od pogleda promatrača ono što je imalo biti najvažnije. Očigledno je upravo sukob o kojem će biti riječ predstavljao osnov zbivanja u udruženju koje se trudilo da iznađe zajedničku platformu koja bi zadovoljila sve struje. Meni se čini da je polemika u Internacionali prije svega predstavljala razgovor gluhih u kojem je čitavo vrijeme jasno da stvarna komunikacija ne postoji. Kao da nitko nije želio ni za djelić izmjeniti svoje stavove da bi ostvario zajedništvo sa drugima, vjerujući neprestano da će ti drugi promjeniti svoje stavove i približiti se.

U knjigama objavljenim na našem govornom području za sve što je u Internacionali pošlo po zlu optužuju se anarhisti, pa se čak zamjera autorima koji teže uravnoteženim interpretacijama. Tako se Meringu predbacuje

---

¹⁵ S. Belić-Franić: *Prva Internacionala*, str. 266.

da u svojoj historiji njemačke socijal-demokracije »... sa-
svim netočno osvetljava sektaški i raskolnički stav lasa-
lovaca i bakunjinaca, koje uzima u zaštitu i tako daje
pristrasnu historiju Internacionale, u kojoj se ne ogleda
prava stvarnost.«¹⁶ A »prava stvarnost« takvih knjiga
je nekritičko, nekreativno i vjerničko prihvaćanje svih
Marxovih napada na Bakunjinu bez i najmanjeg napora
da se citira koja temeljna misao napadnutog ili da mu
se bar odobri sudija i branilac koji će više baratati či-
njenicama. Takvim pristupom svakako se ne može doći
do objektivne »prave stvarnosti«. Maksimum istinolju-
bivog napora predstavlja slijedeći sud kojim se ipak
dopušta da Bakunjin nije potpuni, uglavnom šupljoglavi,
destruktivac: »Iako su klasici marksizma Marx i Engels
sa potcenjivanjem gledali na Bakunjinovo učenje, pa mu
se, u tom smislu, nisu mnogo ni suprotstavljali, ipak se
mora priznati da su se neke osnovne ideje Bakunjinovog
shvatanja u kasnijoj istoriji obistinile. Daleko više napora
uloženo je kako bi se onemogućila praktična djelatnost
kroz Internacionalu i osujetile tajne namere Alijanse
socijalističke demokratije na čijem je čelu stajao Baku-
njin.«¹⁷ Ostaje samo da nagađamo kakve bi posljedice
po Internacionalu imalo pretakanje takvih napora (sa
obje strane) u kreativnu energiju koja je možda mogla
od Međunarodnog radničkog udruženja stvoriti jaču re-
volucionarnu snagu.

Marx bez svake sumnje nije žalio truda da u Interna-
cionalni prevagnu načela koja je on proklamirao. Angaži-
rao se teorijskim radovima, u gotovo svim organizacionim
poslovima i međunarodnim kontaktima. Kao ilustracija
može poslužiti podatak »da je na Londonskoj konferen-
ciji 1871. godine, koja je trajala 6 dana, uzimao reč o
diskusiji ništa manje nego 97 puta (uzgred rečeno, En-
gels je tada govorio 36 puta).«¹⁸ Poslije divljenja nad
tolikom voljom angažiranja za opću stvar, ipak se na-
meće i pitanje kako je uz ovu dvojicu strasnih govornika
i tko drugi na tom skupu našao vremena da iznese svoj

¹⁶ Ibid, str. 6.

¹⁷ H. Mulaibrahimović: *Marksizam i anarhizam*, str. 192.

¹⁸ S. Belić-Franić: op. cit. str. 263.

stav ili eventualnu primedbu? Marxova taktika iz prvih dana, kada je još želio zadržati na okupu sve struje i polako ih privesti marksizmu, sada je promijenjena u nastojanje da se iz Internacionale isključe svi koji nisu pozitivno odgovorili na tu njegovu zamisao.

Marxovoj liniji suprotstavljali su se lasalovci koje je grubo napadao, lideri engleskih sindikata koje je optuživao da su se prodali buržoaziji,¹⁹ te prudonisti o kojima 9. X 1866. u pismu Kugelmanu kaže: »Neznalice, sujetni, pretenciozni, brbljavi, naduveni, oni zamalo nisu sve pokvarili (na I kongresu, M. O.), došavši na kongres u takvom broju koji nije stajao ni u kakvom razmjeru s brojem njihovih članova. U izvještaju ja ću im — ne spominjući ih direktno — dati po prstima.«²⁰ Strogi Marx kojeg okružuju ljudi za koje on i ne vjeruje pretjerano da ih iskreno zanima stvar radničke klase, kad već ne pokazuju više respekta prema njegovim stavovima, imao je ipak najteži problem sa Bakunjinom i njegovim pristalicama.

Prve razmirice iskrsele su po pitanju organizacije. »Generalni savjet je, po Bakunjinovom mišljenju, morao postati samo registrator događaja koji se zbivaju u radničkom pokretu. Već poslije kongresa bakunjinisti su na najodlučniji način ustali protiv toga da se Generalnom savjetu da bilo kakva rukovodeća uloga.«²¹ Marx je takve zahtjeve i sugestije smatrao čas besmislicom, čas potajnom željom Bakunjina da sam preuzme rukovodeću ulogu. U svakom slučaju, ingerencije Generalnog vijeća koje je bilo pod snažnim Marxovim utjecajem, postajale su sve veće. Tako je ono moglo prihvaćati ili odbijati nove sekcije, određivati pravovaljanost mandata pojedinih delegata (začudo, veoma često nešto nije bilo u redu sa mandatima onih koji su dijelili Bakunjinova gledišta) i u svakom smislu određivati aktivnost između kongresa. A o anarhistima, koji su se tome principijelno suprotstavljali, starija i novija literatura dogmatske marksističke provenijencije, njeguje slijedeću diskvalifikaciju:

---

¹⁹ Ibid, str. 248.

²⁰ Ibid, str. 126.

²¹ Ibid, str. 35.

»Glavni cilj bakunjinista u ovo doba bio je: razbijanje radničkih partijskih organizacija i učvršćivanje njihove zavjereničke Alijanse. Tako su bakunjinisti potpuno izdali radničku klasu kontrarevolucionarnoj buržoaziji. Kako je sada utvrđeno, među bakunjinistima je bilo i dosta policijskih agenata.«²² Kao prvo, takva izdaja je čista izmišljotina, koju ne potvrđuje nikakav argument. Kao drugo, priče o policijskim agentima, koje je Marx ohrabrivao, također nisu dokazane. Policijskih agenata je u Internacionali vjerojatno bilo, kako se to uvijek događa u svim grupama koje su vlastodršcima nepoćudne. Ali nema podataka da je to bio neki određeni bakunjinist, iako bi čak i to moglo nešto govoriti o tom, određenom čovjeku, a ne o svim pristalicama jednog pravca mišljenja. I kao treće, kojim pravom mogu pristalice bilo koje struje tvrditi da druga struja ima loše namjere prema čitavom radničkom pokretu kad je evidentno jedino to da je ona njima, u ovom slučaju marksistima, suprotstavljena po nekim pitanjima? Slijepo ponavljanje istih kvalifikacija u djelima pisanim čitavo stoljeće poslije tih zbivanja, dokazuje jedino vjernički odnos prema onoj struji na čiju se tradiciju navodno nastavlja, a ne želju za iznalaženjem historijske istine.

Na nivou principijelnih opredjeljenja »anarhist je, prvenstveno socijalist koji namjerava dokinuti izrabljivanje čovjeka po čovjeku. Anarhizam nije drugo do jedna od grana socijalističke misli, i to grana gdje prevladava težnja za slobodom, hitnja da se ukine država.«²³ Na tim je pozicijama vrlo odlučno stajao Bakunjin. No to još uvijek ne znači da je pravilno zaključiti kako je Bakunjin »negirao potrebu organiziranja radničkog pokreta i neophodnost političke borbe i osvajanja vlasti od strane proletarijata.«²⁴ Tačno je jedino da se on protivio osvajanju vlasti, smatrajući svaku vlast u biti istom i izvorom novog porobljavanja ljudi. No on je bio vrlo žustri pristalica borbe naroda za slobodu, protiv svakog oblika ugnjetavanja i tome je posvetio čitav život. On također

²² Ibid, str. 40.

²³ D. Guerin: *Anarhizam*, str. 10—11.

²⁴ S. Belić-Franić: op. cit. str. 145.

nije bio neprijatelj organiziranja radničkog pokreta, već samo protivnik autoritarne, hijerarhijske organizacije partijskog tipa u kojoj su neki više, a neki manje pozvani da govore o vlastitom životu i djelovanju. Iako su širili kuloarske priče (koje možda nisu bez svakog osnova) da je Bakunjin u stvari želio rukovodstvo Internacionale za sebe, marksisti u nekim komentarima ipak vjeruju da anarhisti svakom negiraju pravo na rukovođenje. A o njihovom, anarhističkom prijedlogu organizacije Engels piše 10. I 1872. godine: »Ona bi se srozala na plašljivu, beskičmenjačku organizaciju prvih kršćana, tih robova koji su sa zahvalnošću primali svaki udarac nogom i koji su, istina, pomoću puzanja izvojevali u toku trista godina pobjedu svojoj religiji.«²⁵ Ovakav način izražavanja karakterističan je za Engelsa i u mnogim drugim napisima (na primjer o Južnim Slovenima). Ovdje je zanimljivo kao svojevrsan historijski kuriozum, primjetiti kako eto jednom Engels ne nastupa koordinirano sa svojim slav-nijim suradnikom Marxom koji tek nešto ranije upotrebljava prve kršćane kao sasvim različit simbol. On je u svom govoru povodom sedmogodišnjice Internacionale, objavljenom 15. X 1871. kazao: »Vladina proganjanja podsjećaju na proganjanja prvih kršćana u antičkom Rimu. U početku je kršćana također bilo malo, ali su rimski patriciji instinktivno predosjećali da će Rimski imperija biti uništena ako kršćani uspiju. Proganjanja u Rimu nisu spasila imperiju; sadašnja proganjanja Internacionale također neće spasiti postojeće stanje stvari.«²⁶ Sad još samo ostaje da se utvrdi da li su anarhisti plašljivi beskičmenjaci poput prvih kršćana, zadovoljni primanjem udaraca, ili su takvi svi članovi Internacionale, ili pak prvi kršćani nisu bili beskičmenjaci, ali se s njima mogu usporediti samo oni članovi Internacionale vjerni Marxu? Ili je možda važnije postaviti pitanje kuda uopće vode takvi načini diskusije? Ali ovo je pitanje zakašnjelo, na njega je historija već mnogo puta odgovorila.

Posao istraživača ne bi trebao biti da pretjera u simpatijama prema jednoj strani, već da pokuša naći

²⁵ Ibid, str. 109.

²⁶ Ibid, str. 113.

istinu. U ovom radu nešto je više prostora posvećeno onima koji inače često ostaju bez prava da se i njihova verzija čuje. Nepristran sud može se izgraditi negdje na tragu slijedećih Guerinovih riječi: »Ali upravo zbog sektaškog i osobnog načina na koji je Marx, osobito nakon 1870. godine, namjeravao rukovoditi Internacionalom, žestoko mu se suprotstavio Bakunjin. U toj raspravi, u kojoj je ulog kontrola nad organizacijom, zapravo nad međunarodnim radničkim pokretom, nesumnjivo su obojica protagonista ovdje-ondje imali krivo. Ni Bakunjin nije bez prigovora, te napadu što ga je izvršio na Marxa često nedostaje pravičnosti, to jest dobre namjere. Međutim — a upravo to je ono što bi trebalo biti važno današnjem čitaocu — njegova je zasluga da je, još sedamdesetih godina prošlog stoljeća, dao znak na uzbunu protiv stanovitih organizacionih koncepcija radničkog pokreta i 'proleterske' vlasti što se, mnogo kasnije, izrodilo u toku ruske revolucije. On vjeruje, ponekad neispravno, a ponekad s pravom, da u marksizmu nalazi zametak onoga što će kasnije postati lenjinizam, a zatim i njegova rak-rana: staljinizam.«²⁷ Potrebno je još samo ukratko navesti neke od Bakunjinovih tvrdnji i stavova koje, gledane iz današnje perspektive, imaju takav profetski karakter.

Govoreći o problemu upravljanja proleterskom državom, Bakunjin smatra da se nužno mora doći do slijedećeg zaključka: »Ogromna većina, velika masa naroda bit će upravljana od strane privilegirane manjine. Ali ta manjina, kažu marksisti, sastojat će se od radnika. Možda bivših radnika, koji će prestati biti radnici istog momenta kad postanu upravljači ili predstavnici, te počnu promatrati čitav svijet plavih ovratnika sa visina vlasti i neće predstavljati narod već sebe i svoje pretenzije u narodnoj vladi.«²⁸ Svakodnevni život pod tom, novom vladom Bakunjina ni najmanje ne ispunjava entuzijazmom. »U stvari, to će biti kasarnski režim, u kojem će se standardizirana masa muških i ženskih radnika buditi, spavati, raditi i preživljavati; režim privilegija za

²⁷ D. Guerin: op. cit. str. 21.

²⁸ M. Bakunin: *Selected Writings*, str. 268—269.

sposobne i mudre.«³⁹ Takva društva nisu opisivali samo Zamjatin i Orwell u svojim fikcijama, već i brojni historičari opisujući stvarnost nekih država. Za Bakunjinu je takvo društvo krajnja konzekvenca morala koji pothranjuje svaka država. »Princip političkog ili državnog morala vrlo je jednostavan. Pošto je država vrhovni cilj, tada je sve što vodi rastu njene moći dobro, a sve protivno tome, bez obzira koliko ljudsko, loše. Takav moral se naziva patriotizmom. Internacionala, kako smo je mi shvatili, negacija je patriotizma i konzekventno, negacija države. Prema tome, ako gospodin Marx i njegovi prijatelji u njemačkoj socijal-demokratskoj partiji uspiju uvesti princip države u naš program, oni će ubiti Internacionalu.«⁴⁰ Neki ljudi i neki njihovi prijatelji svakako jesu ubili Internacionalu. Svakog tko pokuša istražiti slučaj i naći većeg krivca zatrpao će brdo tajnih pisama, dvostrukih igara, kleveta, taštine, podmetanja i niskih udaraca upućenih sa obje strane. Ono što začuđuje jest činjenica koliko autora, koji pretendiraju na objektivnost, a priori prihvaća kao proveren podatak i neupitnu istinu da su svi Marxovi sljedbenici to bili svjesno, nemanipulirano i aktivno, a oni koji su davali Bakunjinu za pravo da su bili zavedeni, neosvješteni i vjerničke duše. Obrnute interpretacije (ali mnogo češće i objektivne ocjene) nalazimo gotovo isključivo u anarhističkoj literaturi koja se još i danas, velikim dijelom upravo zbog ovog sukoba potiskuje ili zabranjuje u zemljama koje se nazivaju socijalističkim pa sljedstveno tome dopuštaju samo Marxu pravo na istinu.

Godine 1872. na kongresu u Haagu odlučeno je da, zbog objektivnih okolnosti, represije države i sve slabijeg odaziva članstva, Generalno vijeće preseli u SAD. Među objektivne okolnosti koje su oslabile Internacionalu svakako spada i sukob o kojem je bila riječ. »Sukob kolektivista i komunista u Internacionali trajat će do 1868. godine, pa iako su prvi bili u totalnoj manjini prema Marxovim pristalicama, taj će spor ipak iscrpiti sve vitalne njene sokove. To će biti i glavni razlog da

---

³⁹ Ibid, str. 259.

⁴⁰ Ibid, str. 265.

će uskoro podleći. Marksisti su bili hendikepirani, ne brojem pristalica koje su vodili uza se nego činjenicom da je talas komuna po Francuskoj 1871. govorio prudonovskim i bakunjinovskim jezikom. Federalni princip postao je program jedne velike zapadne revolucije i to se nije dalo tako olako prelomiti preko koljena, bez obzira na teoretske šupljine te filozofije.«³¹ 1876. godine, na kongresu u Philadelphiji donesena je odluka o raspuštanju Generalnog vijeća i prestanku djelatnosti Internacionale.

Pariška komuna 1871.

Prva proleterska revolucija u historiji, Pariška komuna predstavlja po mnogim autorima dokaz moći i umješnosti naroda da organizira vlastiti život, bez obzira na poraz koji je bio gotovo neizbježna posljedica ujedinjene i snažne francuske i evropske reakcije. Ona je bila potvrda da proletarijatu ne nedostaje sposobnost da artikulira svoje želje i slobodno organizira sve aspekte socijalnog života, nudeći nove modele primjerene ostvarenju slobode. Ova revolucija bila je »duboko prožeta sjećanjem, patosom i činima Francuske revolucije: blankisti, jakobinci, bojovnici i urotnici, brojni proglassi i energična volja. Ali je tu sadržan i 'novi val' revolucije budućnosti: socijalni instinkt, masovna solidarnost, skrb za bijedne i nevoljne, demokratska samoorganizacija, antidržavni poriv, sloboda za sve.«³²

Godine 1870. na vlast dolaze predstavnici ljevice, Blanqui je pušten iz zatvora, sve je osjetnija atmosfera aeminovnih promjena. No u isto vrijeme njemačke trupe opkoljavaju Pariz, vrše se tajni pregovori sa Bizmarkom dok raspoloženje naroda postaje sve više eksplozivno. Komitet dvadeset pariških općina zahtijeva borbu, a vlada

³¹ M. Ekmečić: »Bakunjin kao pobunjeni intelektualac« (u Bakunjin: Ispovijed), str. 156.

³² Pariška Komuna (uvod Nerkez Smailagić), str. 7. Vidi M. Domanžić: Ogist Blanki, te L. A. Blanqui: Socializmo e Azione Rivoluzionaria.

traži mogućnost kompromisa sa Njemcima. Početkom 1871. godine Thiers je izabran za predsjednika vlade i on otvara Bizmarku put u Pariz. Njemačke trupe ulaze u grad 1. marta izazivajući otpor koji će se preliti u početak revolucije.

Milionski Pariz živio je mjesecima odsječen od unutrašnjosti. Sada ga napušta i vlada koju Thiers smješta u Versailles. Sa vremenske distance izgleda gotovo nevjerovatno koliko se događaja i promjena zbilo u samo 72 dana. Nagomilana narodna energija usmjerena na rušenje starog i stvaranje novog svijeta pretvorila je te dane u nezaobilazne stranice historije. Izabran je Centralni komitet koji »nije bio glava neke partije; on nije imao da ostvari neki ideal. Jedina, jedna sasvim prosta ideja: obraniti se od monarhije mogla je da okupi toliko odreda vojske«. ³³ Još jednom ulice Pariza prekrivaju mase naroda koji ovaj put vjeruje da će 'njegova stvar' uspijeti. Crvena zastava na Gradskoj vjećnici 18. 3. najavila je prvi dan Komune.

Već slijedećeg dana Centralni komitet, sastavljen od dojučerašnjih anonimusa, uputio je svoje delegate da zauzmu sva ministarstva i zgrade javnih službi. Njihov prvi cilj bila je organizacija slobodnih izbora. Oni poručuju narodu Pariza: »Nepoznati do pred nekoliko dana, mi se nepoznati vraćamo u tvoje redove i pokazaćemo svima koji vladaju da čovek može i visoko uzdignute glave da side niz stepenice Gradske većnice, siguran da ga dole očekuje tvoj prisni i snažni stisak ruke.« ³⁴ Poslije izbora međutim, na političkoj sceni počinju dominirati poznatiji ljudi, socijalisti, revolucionari sa starim zaslugama. Centralni komitet, koji misli da ipak još može poslužiti stvari revolucije, potisnut je u drugi plan.

U aprilu vladine trupe započinju napadima na grad. Između bitaka i proslava, pisanja proglasa i beskrajskih diskusija, primjera nesebičnog heroizma i izdaje, čuju se glasovi o sličnim pokušajima u drugim djelovima Francuske. Izgleda kao da je čitava zemlja u vrtlogu koji neće ostaviti netaknuto ništa što je 'preživjelo', niti

---

³³ Lisagare: Istorija Pariške Komune, str. 81.

³⁴ Ibid, str. 101.

jedan segment ili simbol prošlosti. Šestog aprila svečano je spaljena giljotina, a deset dana kasnije srušen je stup Pobjede na trgu Vendome. Prvim dekretom Komune stajaća vojska zamjenjena je naoružanim narodom. Paralelno teku brojne promjene u socijalnoj strukturi. Crkva je odvojena od države, uvedeno je besplatno školovanje, slobodni izbori i imperativni mandat delegata. Plaća za službenike Komune ograničena je na 6.000 franaka, što je bio prosjek radničke nadnice.

Thiersova vlada svakim danom pojačava pritisak na grad te istovremeno, služeći se dezinformacijama i oružjem, razbija pokušaje stvaranja komuna u drugim mestima. Komitet narodnog spasa objavio je 23. 5. apel vojnicima versajske armije u kojem, između ostalog, kaže: »Narod Pariza neće nikad vjerovati da možete da uperite na njega vaše oružje kad svojim grudima bude dodirnuo vaše grudi; vaše ruke moraju da ustuknu pred činom koji bi bio pravo bratoubistvo.«³⁵ Iste takve apele upućivat će kronštatski mornari i mahnovisti vojnicima Crvene armije u Ruskoj revoluciji. I uvijek će tek jedan broj sinova naroda, stisnut u hipnotizirajući zagrljaj dužnosti, tzv. patriotizma i straha od kazne, čuti i poslušati takve apele. Autoritarna svijest brana je kako revolucionarnim promjenama tako i prestanku ratova, dok god to nije dogovoreno, poslije preciznih računanja, na nekom tajnom sastanku moćnika koji posjeduju pravo da masovna ubistva pravdaju patriotizmom.

Dok su i djeca branila zadnje barikade, a predgrađa sve više nalikovala na gomile ruševina, Thiers je izjavio njemu svojstvenim cinizmom: »Versajska artiljerija ne bombardira Pariz, ona ga samo gađa iz topova.«³⁶ Istim stilom će i masovna streljanja nazvati pravdom izvršenom nad malim brojem kriminalaca i odmetnika koji su mučili narod. Tih »malobrojnih« koji su streljani do početka juna 1871. godine bilo je, po priznanju šefa vojnog suda, 17000, pa procjenama oficira oko 20000.³⁷ Mnogi istaknuti predstavnici Komune osuđeni su

³⁵ Ibid, str. 274.

³⁶ Marx: *Građanski rat u Francuskoj*, str. 70.

³⁷ Lisagare: op. cit. str. 321.

na dugotrajnu robiju ili deportaciju na daleke otoke. Na Novoj Kaledoniji bilo je 1. jula te godine 3859 komunara. Među njima je bila i Louise Michel, koju se ipak nisu usuđivali streljati, premda je pred sudom izjavila: »Pošto izgleda da srce koje kuca za slobodu ima pravo na malo olova, to zahtijevam svoj dio! Ako me ostavite da živim, neću prestati da pozivam na osvetu i predaću osveti moje braće ubice iz komisije za pomilovanje.«³⁸ Proći će osam godina dok opća amnestija ne vrati u domovinu one koji su uspjeli preživjeti sva iskušenja pred koja ih je, ne žaleći truda, postavila vlast protiv koje su se drznuli pobuniti.

Pariška komuna, u čijem su se savjetu nalazili prudonisti i blankisti, bila je najснаžnije karakterizirana antiautoritarnim, federalističkim težnjama. »Les federes — federalisti bili su duboko privrženi modelu društvene organizacije koja bi bila utemeljena na savezu slobodnih komunara. Utjecaj marksista bio je daleko slabiji.«³⁹ Pa ipak će Marx, zaboravivši na čas centralizam koji je smatrao nužnim za provođenje revolucije i emancipaciju od starog društva, reći da je Komuna bila »najzad pronađeni politički oblik pod kojim se moglo izvršiti ekonomsko oslobođenje rada.«⁴⁰ Utjecaji Proudhona bili su znatni. S druge strane, Bakunjin priznaje da su »internacionalistički anarhisti tvorili u njoj tek vrlo neznatnu manjinu.«⁴¹ Slično je bilo i sa članovima Internacionale marksističke orijentacije, te blankistima. Po mom mišljenju, pogrešni su oni pokušaji analize Komune koji inzistiraju da je smjeste unutar jednog, zaokruženog ideološkog okvira. Ona je bila konglomerat ideja, zamisli i akcija za postizanje slobode, jednakosti i bratstva, u kojoj su traženi i isprobavani nikada prije prijedeni putovi. To što su prevladavale federalističke tendencije samo dokazuje da je samosvijest naroda dosegla granicu na kojoj slobodan pogled u budućnost više nije limitiran poniznošću pred autoritetom. Zato je Komuna i mogla biti

---

³⁸ Ibid. str. 355. Vidi također Louise Michel: *La Commune*.

³⁹ Carr, Vol. I, str. 145.

⁴⁰ Marx: op. cit. str. 61.

⁴¹ Guerin: op. cit. str. 75.

»u dubokoj proturječnosti sa birokratsko-centralističkim i vojno-policijskim modelom kako se on izgradio poslije Oktobra.«⁴² Ona nije poražena samo zbog izdajstva jednih, krivih postupaka drugih, neodlučnosti trećih i premale vojne sile. Ako je još i danas stari svijet toliko moćan da koči nove društvene odnose i tamo gdje su već zadovoljeni svi preduvjeti o kojima je na primjer Marx govorio, kako bi mogla čuditi snaga reakcije prije stotinu godina?

Komunari su pokazali što je neophodno da bi čovječanstvo išlo naprijed. »Treba smeti... Zato što je smeo, narod iz 1789. stoji na vrhovima istorije; zato što nije uzdrhtao istorija će dati mesto onom narodu iz 1870—71, u koga je vera bila tolika, da je za nju i umirao.«⁴³ Ideal koji je pokretao taj narod bio bi ono što Lisagare naziva »jedinstvom košnice a ne kasarne«, smjelost da se bori za slobodu i dostojanstven život u kojem će sudbina svakog biti rezultat njegovog neotuđenog djelovanja.

---

⁴² xxx: Pariška komuna, str. 10.

⁴³ Lisagare: op. cit. str. 402.

RUSKA REVOLUCIJA

»Sva vlast sovjetima!«

Uvod

Svaka revolucionarna situacija stvara svoje simbole. Tako topovi iz kronštatske luke 1917. godine, uz parole: »Tvornice radnicima, zemlja seljacima«, a posebno »Sva vlast sovjetima«, predstavljaju simbole Ruske revolucije. No u ovom slučaju isti simboli karakteriziraju i kraj revolucionarnog uspona samo četiri godine kasnije. Tada, 1921. godine topovi baltičke flote i posljednji put inzistiranje na istim parolama, bili su znaci umiranja onog zanosa i nadanja probuđenog u Oktobru. Borba za revoluciju vodit će se još neko vrijeme tokom dvadesetih godina, no nikad više po uzlaznoj putanji. Otvorene mogućnosti i radikalne alternative postojećem ugušene su golemom težinom novog i još kompaktnijeg državnog aparata na čijem su čelu novi ljudi koji međutim u bitnom predstavljaju inkarnaciju vlastodržaca koje su smijenili. Kvalitativni skok u svakidašnjem životu i u svim aspektima društva ostao je daleko od realnosti koliko i radnici od upravljanja tvornicama, seljaci zemljom, a sovjeti od odlučivanja. Jedina »uspješna« revolucija vremenom će, od inspiracije i poticaja, postati kočnica i prepreka za organizaciju i akciju međunarodnog socijalističkog pokreta. Totalitarni karakter države i nesloboda društva koji su iz nje proistekli teško da mogu predstavljati uzor i mobilizacijski impuls širih razmjera.

Eksploatacija, dominacija i hijerarhija pojmovi su nespojivi sa načinom funkcioniranja društva u kojem je provedena uspješna socijalistička revolucija. No upravo ti principi u Ruskoj revoluciji nisu nikada prevaziđeni, što se može dovesti u direktnu vezu sa osnovnim principima na kojima je bazirana boljševička partija, jedina legalna avangarda revolucije. »Osnovna psihološka značajka boljševizma je realizacija svoje volje kroz nasilnu eliminaciju svih drugih volja, apsolutno uništenje svake individualnosti do točke na kojoj ona postaje bezživotni objekt.«¹ Ovakav stav teško da može naći potvrdu u teorijskim raspravama, diskusijama i pamfletima Lenjina i drugih uoči i neposredno nakon revolucije, pa i u nešto kasnijim radovima. No neumoljivost činjenica i historijskih podataka još ga teže može opovrgnuti. U ovoj revoluciji čovjek — pojedinac nestajao je u apstraktno pojmljenoj masi imajući pred sobom samo dva puta: put uspona na partijskoj ljestvici (ili jednostavno pokoravanje određenim normama ponašanja) ili put suprotstavljanja, dakle bivanja neprijateljem, dakle odvajanja od mase što je za sobom povlačilo potpuno određene konzekvence. Ovakva antiindividualistička orijentacija odvela je boljševike u »prenaglašeni kolektizam i u depersonalizovano shvatanje ciljeva komunizma«² što je u kontradikciji sa suštinom komunističke vizije. Novina komunističkog preokreta »jeste u tome što on teži opšteljudskoj emancipaciji (a ne parcijalnom oslobođenju jedne klase) što podrazumeva da se sam čovek javlja kao najviša vrednost, te da ne sme biti pretvoren u sredstvo ni za kakve 'više ciljeve'«.³ Viši cilj komunizma je čovjek i polazeći od te pretpostavke teško je opravdati poziciju i praksu boljševika u odnosu na ovo pitanje. Ne vodeći računa o tome kako se sloboda ne može postići gušenjem slobode oni su postigli jedino što je njihovom praksom bilo moguće postići — novi tip društva neslobode.

¹ P. Arshinov: *History of the Makhnovist Movement*, str. 69/70. Vidi također L. Fabbri: *Dittatura e rivoluzione, kao i Voine: The Unknown Revolution*.

² Z. Golubović: *Staljinizam i socijalizam*, str. 225.

³ Z. Golubović: *op. cit.* str. 224.

U radovima na ovu temu brojne su stranice posvećene problemu 'vanjskog neprijatelja' revolucije, internacionalne reakcije i objektivnim okolnostima koje su primoravale da se prema njima postavi na određeni način. Respektirajući historijske podatke i uzimajući u obzir sve teškoće uvjetovane ekonomskom situacijom, građanskim ratom i stranim intervencijama u periodu od 1917—1921, zanima me prvenstveno da li su ipak bili mogući i »drugi načini« u nekim presudnim trenucima, tj. da li je bilo nužno žrtvovati revoluciju u ime njene obrane. O tome Deutscher, zadržavajući se očigledno samo na površinskoj razini snažno obojenoj utjecajem oficijelnih, boljševičkih interpretacija, kaže: »Pobjednici u građanskom ratu rijetko mogu dozvoliti slobodu izražavanja i organiziranja pobjeđenima, posebno ako su ovi podržavani od strane moćnih stranih država. Jednopartijski sistem postao je za boljševike neizbježna nužnost. Njihov vlastiti opstanak i bez sumnje opstanak revolucije ovisio je o tome.«⁴

Ovaj stav polazi prije svega od pretpostavke da su »pobijedeni u građanskom ratu« koje podupiru strane sile jedini kojima su boljševici uskratili »slobodu izražavanja i organiziranja«. Iz toga proizlazi da su sve druge partije u to vrijeme bile neprijateljski saveznici što se vrlo teško može verificirati činjenicama, dakle samo su se boljševici zalagali za revoluciju i stoga je njihov jednopartijski sistem »neizbježna nužnost«. Slažem se da je o tome ovisio »njihov vlastiti opstanak«, u smislu opstanka njihove diktature, no teško je povjerovati da je o tome ovisio i »opstanak revolucije«. Dapače, čini mi se da je to bio jedan od prvih koraka ka njenoj likvidaciji (o čemu će na osnovu historijskih primjera kasnije biti više riječi). Dakle, Deutscher bez rezerve vjeruje Lenjinu kada ovaj kaže »Historija nam neće oprostiti ako sada ne preuzmemo vlast.«⁵ Vjerujem da bi im historija lakše oprostila da su izbjegli postaviti tu vlast na pije-destal cilja revolucije, pošto vlast ni u kom slučaju ne

---

⁴ I. Deutscher: *The Unfinished revolution, Russia 1917—1967*, str. 31.

⁵ xxx: *The Bolsheviks and the October Revolution*, str. 60.

može biti cilj socijalističke revolucije već, po Marxovoj teoriji, isključivo sredstvo da bi revolucija nastavila svoj tok neometana sa strane, sve više oslabljujući vlast samu (u bilo kojem obliku). »Historijska uloga i zadatak komunističke partije, a možemo dodati i svake dosljedne socijalističke, nije da uspostavi i ovjekoveći svoju partijsku vladavinu.«⁶ Cilj koji treba postići je s onu stranu postojećeg i nije ga moguće postići metodama kojima se postojeće stoljećima uspjelo održati, mjenjajući samo oblike eksploatacije, dominacije i hijerarhije.

Boljševici su, uzevši na sebe prometejsku ulogu, smatrajući se apsolutnim posjednicima istine, ideje pretočili u ideologiju,⁷ a pokret u poredak. Time je revolucionarni proces nužno zaustavljen, a kreativnost mase i pojedinaca proglašena nepoželjnom i štetnom pošto je avangarda domislila i odredila prihvatljivu alternativu, tj. birokratiziranu državu. »Slabost proleterske klase bio je izvor snage birokratizirane države i od klase odvojene partije, koja se formalno i dalje poziva na suverenitet naroda i klase, ali stvarno deluje na pretpostavki nepoverenja u njihovo punoletstvo.«⁸ Ovaj obrazac po kojem se pokret dijeli na avangardu i masu i to ne samo iz organizaciono-prosvjetnih razloga već i zbog ubjeđenja u mentalnu insuficijenciju načelnog subjekta revolucije, poznat je (i priznat) kako prije tako i poslije Ruske revolucije. Njegov uvredljiv karakter začudo malen broj autora uopće dovodi u pitanje. Mnogo je češći pristup poput ovog Victora Sergea: »Zadatak je dobro probраних vođa avangarde da otkriju što proletarijat može i mora (kurziv moj, M. O.) 'prah ljudski sa smušenim težnjama kroz koje prodiru tračci inteligencije'...«⁹ Ovdje se već spominje i grupa iznad avangarde nazvana vođama. Govori se i o »probiranju« tih vođa iako se ne precizira tko ih i po kojim kriterijima probire. A oni (vođe revolucije) su vrlo brzo shvatili kako se previše energije

⁶ P. Vranicki: *Marksizam i socijalizam*, str. 95.

⁷ »Za ideologiju je bitna težnja ka apsolutizaciji istine u cilju vršenja određene društvene funkcije u službi interesa određene društvene grupe.« Z. Golubović, str. 183.

⁸ Lj. Tadić: *Tradicija i revolucija*, str. 275.

⁹ D. Guerin: *Anarhizam*, str. 100.

troši na intenziviranje »tračka inteligencije« u sovjet-
skom »prahu ljudskom«, te da je revolucionarno oprav-
danije utrošiti tu energiju konstruktivnije. »Donošenjem
odluke o uvođenju partijske kontrole u sovjete na VIII
kongresu partije 1919. godine sovjeti gube definitivno
svoju autonomiju. 'Vlast sovjeta' ne traje, dakle, ni celu
godinu nakon Oktobarske revolucije, što pokazuje da
sovjeti nisu bili shvaćeni kao stvarna alternativa drža-
vi...«¹⁰ Dakle, ona mogućnost koja se spontano javila
u narodu tokom revolucije i koja jedina predstavlja novu,
radikalnu alternativu klasičnoj vlasti, ugušena je kao
nepotrebna u novom poretku (što je i bila s obzirom na
napore koje je ulagala avangarda da što vjernije odrazi
sliku svojih prethodnika, makar oni bili i zastupnici
imperijalnog samodržavlja. Masama, radničkoj klasi os-
talo je počasno mjesto vladajuće sile koja je tako efikas-
no (predstavnički) zauzela vlast da sada oko njenog pro-
vođenja više nema nikakvog posla. Dok se okviri slobode
sve više sužavaju, pisani dokumenti nižu fraze koje svoj
krajnji domet nalaze u »Kratkom kursu SKP(b)«. »Može
se uzeti kao pravilo, kaže drug Staljin, da će boljševici
biti nepobjedivi sve dotle dok održavaju vezu sa širokim
masama naroda. I obrnuto, dovoljno je samo da se bolj-
ševici odvoje od masa i izgube vezu s njima, dovoljno
je da ih spopadne birokratska rđa, pa da izgube svaku
snagu i da se pretvore u ništa.«¹¹ Boljševici su, istina,
izgubili vezu s masama, ali se nisu pretvorili u ništa.
Spopala ih je birokratska rđa, no izgleda da ona pred-
stavlja vrlo zahvalan vezivni materijal u državnoj gra-
đevini. I tako su boljševici ostali nepobjedivi, istina ne
zahvaljujući širokim masama naroda već prije užim ma-
sama vojske, policije i birokracije. Ali vojsku i policiju
nije predstavljao naoružani narod o kojem je, pred re-
voluciju, pisao Lenjin.¹² Po principima organizacije to su
prije bile stare snage u novim uniformama.

---

¹⁰ Z. Golubović, str. 113.

¹¹ Historija svesavezne komunističke partije (boljševika), str. 377/378.

¹² »Prvi dekret Komune bio je... uništenje stajaće vojske i njena zamjena naoružanim narodom... Taj zahtjev stoji danas

Unutrašnje granice boljševizma (koje su odredile granice radikalne promjene društva) ogledaju se u »samom lenjinističkom shvatanju partije (kurziv moj, M. O.) koje nije bilo oslobođeno elitizma i 'liderstva', već je suprostavljanjem avangarde klasi, otvorilo mogućnosti za pobjedu partije nad klasom i za apsolutizaciju volje partije kao jedine 'prave istine' — iz čega nije bilo teško izvesti obrat od diktature proletarijata ka diktaturi partije (reč je o teorijskom obratu, jer praktično nije ni bila uspostavljena diktatura proletarijata), a odatle, u sledećem koraku, ka diktaturi vođe i pretvaranju partije u instrument lične diktature, što je Staljin i ostvario.«¹³ U tipu društva koje se formiralo principi diktature i totalitarnost uskoro će početi dominirati. Teško je sumnjati u iskrene pobude ruskih boljševika 1917. godine. Ali centralizacija i vjerničko poštovanje moći i vlasti nužno dovode do polarizacije u društvu u kojem je sve manje istinita tvrdnja Trockog da »... socijalnemokratu nije potrebna giljotina.«¹⁴ Nasilje će postati jedna od glavnih karakteristika zbivanja ruske političke scene.

Na teorijskoj razini diskusije, kritike i neslaganja sa boljševičkim načinom vođenja politike počinju mnogo ranije. Ubrzo nakon rascjepa ruske socijal-demokratske partije na boljševike i menjševike (London, 1903. godine), javljaju se kritički tonovi. Tako u »Iskri« broj 70. od 25. jula 1904. Vera Zasulič piše da je ideja države Luja XIV ujedno ideja države V. I. Lenjina.¹⁵ Iste godine, raspravljajući o problemu organizacije i centralizmu za koji plediraju boljševici, Trocki napada Lenjinove metode koje naziva »karikaturom tragične nepopustljivosti jakobinstva«, nastavljajući opisom situacije u kojoj je »partija zamijenjena organizacijom partije, organizacija centralnim komitetom, i na kraju centralni komitet

---

u programima svih partija koje žele da se nazivaju socijalističkim.«
V. I. Lenjin: *Država i revolucija*, str. 278.

¹³ Z. Golubović: str. 278.

¹⁴ I. Deutscher: *Naoružani prorok*, str. 57.

¹⁵ E. H. Carr: I, str. 44.

Diktatorom.«¹⁶ Ovaj zaključak bit će ponavljan (i potvrđen) u godinama koje dolaze, a sam Trocki kao glavno-komandujući Crvene armije pridonijeti da ga se u praksi potvrdi, spremno zaboravljajući da je sam upozoravao na takve konzekvence.

Primjedbe 1904. godine artikulira Rosa Luxemburg ne slažući se s načelima slijepog podčinjavanja svih partijskih organizacija centralnoj vlasti te razgraničavanja organizacionog dijela partije od revolucionarne sredine »čega je pobornik Lenjin«, a što joj je izgledalo kao »mehaničko prenošenje organizacionih načela blankističkog pokreta zavjereničkih kružoka na socijaldemokratski pokret radničkih masa.«¹⁷ Poslije izbijanja revolucije ona će akcent kritike staviti na sputavanje građanskih sloboda, ali i dalje kritizirajući metode rada boljševičke partije koja smatra »da je socijalistički preobražaj stvar za koju se recept nalazi u džepu revolucionarne partije, pa da taj recept onda treba samo energično ostvariti.«¹⁸ Govoreći o slobodama u novom društvu, R. Luxemburg tvrdi da je »očita i neosporna činjenica da se bez slobode, bez neograničenog udruživanja i zborovanja, ne da nikako zamisliti upravo vlast širokih narodnih masa... Za diktaturuu proletarijata to je životni element, zrak bez kojeg ona ne bi mogla postojati.«¹⁹ Vjerovatno je upravo na tom zraku mogla naći zamah nova organizacija društva, kvalitativno bitno drugačija od svega viđenog.

Sovjeti su trebali biti ona snaga koja će, poslije političke revolucije (koja, ne uzimajući ih ozbiljno, nužno zaglavljuje na nivou prevrata), provesti socijalnu revoluciju, dakle socijalističku revoluciju samu. Lenjin koji će pred kraj života uvidjeti koliki su pokušaji i namjere

---

¹⁶ Ibid, str. 45.

¹⁷ R. Luxemburg: Organizaciona pitanja ruske socijaldemokracije, u Izabrani spisi, str. 89. »Od strane ruskog apsolutizma zgaženo, smrvljeno Ja, revanšira se tako da u svojem revolucionarnom svijetu misli samo sebe stavlja na prijestolje i proglašuje se sve-mogućim — u vidu nekog komiteta zavjerenika u ime nepostojeće 'narodne volje'.« (str. 100/101)

¹⁸ R. Luxemburg: Ruska revolucija i u Izabrani spisi, str. 294.

¹⁹ Ibid, str. 293.

za promjenu društva ostali na razini htijenja, previdjet će da je jedna od realnih mogućnosti za novo ležala upravo u slobodnim sovjetima. On nije vidio nikakve prepreke u spajanju sovjetskih i partijskih institucija. »Čak i više od toga, smatram da je takvo spajanje jedina garancija za uspješni rad. Mislim da bilo kakve sumnje povodom toga dolaze iz najzaprepašćenijih kutova našeg državnog aparata i da na njih valja odgovoriti na jedan jedini način — podsmjehom.«²⁰ Podsmjeh na žalost nije bio jedini odgovor na izražavanje sumnji i neslaganja, već je najčešće bio mig za često i fizičku likvidaciju sumnjičavaca. Ali taj je podsmjeh bio izraz nadmoći vlasnika istine koji su prestali dalje tražiti, došavši u poziciju istine vlasti. No i iz te pozicije, zadržavši dozu objektivnosti i sjećanja na želje izražene 1917. godine (uništenje činovničke mašinerije, aparata državne vlasti kao najbliže zadaće revolucionarnog proletarijata), ne može se zažmiriti pred, nekoliko godina kasnije, postignutim. Lenjin će 1923. god. kazati: »Situacija s državnim aparatom kod nas je do te mjere za plakanje, da ne kažem odvratna, da moramo prvo dobro razmisliti kako da se borimo protiv njegovih nedostataka, imajući pri tom u vidu da se korijeni tih nedostataka nalaze u prošlosti, koja je, istina, i oborena, ali nije i iskorijenjena.«²¹ Vrijeme za »dobro razmišljanje« ostalo je u prošlosti, a sve nad čim se Lenjin zgražavao, poprimit će uskoro još strašnije razmjere. Unutrašnja logika razvoja centralizirane partije, vlasnika istine i neumoljivog branioca vlasti (svoje), krenula je putem koji je trebao postati primjerom za sve. »Opasnost počinje ondje gdje oni (Lenjin i drugi, M. O.) iz nevolje prave vrlinu, gdje taktiku koju su im nametnuli ti fatalni uvjeti sada u svim dijelovima teoriji fiksiraju i hoće da je međunarodnom proletarijatu preporuče kao uzor socijalističke taktike za nasljedovanje.«²² Ovdje mi se čini da R. Luxemburg ne uvida samo jednu stvar vezanu uz taktiku nametnutu »fatalnim uvjetima«. To je svakako dio od-

²⁰ V. I. Lenjin: *Posljednja pisma i članci*, str. 76/77.

²¹ *Ibid.*, str. 64.

²² R. Luxemburg: *Ruska revolucija*, str. 298.

govora, no čini mi se da je na boljševičku taktiku jednako tako utjecao i autoritarni karakter njihove vlastite partije koji je, suzivši dijapazon izbora i pokušaja promjene, ostao koncentriran oko borbe za vlast bez obzira na sve parole izgovarane tokom te borbe. Zamaglivši pojam slobode i proglasivši neprijateljem svakog tko je slobodu i emancipaciju proglašavao ciljem revolucije, boljševici su prekinuli ozbiljnu borbu za besklasno društvo. »Sudbina i budućnost komunizma zavise od stepena jedinstva slobode i solidarnosti, tj. od realnog potvrđivanja istinske demokratije, društvenosti i humanosti koje nadmašuju ne samo antisocijalističku demokratiju nego i antidemokratski socijalizam.«²³

Određeni tip organizacije nužno određuje strukturu odnosa unutar nje same kao i prema cjelini društva. Tako monolitna centralizirana partija pretpostavlja hijerarhiju i disciplinu, poštovanje odluka centra i odustajanje od kritičnosti. Kada takva partija dođe na vlast konzekvenca je gušenje sloboda u društvu. No neminovno se to odvija kroz borbu mišljenja i stavova, koja prestaje kad partija dovoljno ojača da može ušutkati disonantne tonove (što je viđeno), ili bi moglo prestati odustajanjem partije od vlasti i formiranjem kvalitativno novog društva (što još nije viđeno). Borba mišljenja poslije Oktobarske revolucije traje tokom dvadesetih godina, no sve manjim intenzitetom. »Da se može govoriti o 'levoj opoziciji' kao idejno jedinstvenoj orijentaciji, suprotstavljenom vladajućoj struji u partiji, bez obzira na unutrašnje razlike koje su postojale između grupe koju 1918. godine čine Osinski, Buharin i dr., 'Radničke opozicije', koja nastaje između 1920—1921. godine, demokratskih centralista, opozicione grupe Trockog od 1923. godine i ujedinjene opozicije 1927. godine i bez obzira na činjenicu što su ove grupe bile međusobno razjedinjene, potvrđuje se timé što svi ovi sukobi nastaju kao reakcija na gušenje demokratske tradicije u partiji.«²⁴

²³ Lj. Tadić: *Poredak i sloboda*, str. 154.

²⁴ Z. Golubović: str. 149. Vidi također M. Brinton: *The Bolsheviks and the Workers' Control*.

Već 4. novembra 1917. godine grupa narodnih komesara primorana je upozoriti Centralni komitet na neka odstupanja od starih stavova, iznoseći svoje mišljenje po kojem se »socijalistička vlada mora sastojati od svih partija sovjeta. »Smatramo da će jedino stvaranjem takve vlade postojati mogućnost da se osiguraju plodovi herojske borbe radničke klase i revolucionarne armije u oktobarskim i novembarskim danima.«²⁵ Ali njihov apel se već ubraja u disonantne tonove koji će morati prestati da bi harmonija vlasti mogla doći do punog izražaja. Još će neko vrijeme, međutim, uštkavanje biti prije svega u formi sugestije, nagovaranja i ultimatum; jednostavniji i grublji metod tek se mogao naslućivati. Tako na pr. Centralni komitet šalje Kamenjevu, Zinovjevu, Rjazanovu i Larinu (5. ili 6. novembra) ultimatum slijedećeg sadržaja: »... Centralni komitet je primoran da ponovi svoj ultimatum i predloži da zajamčite u pismenoj formi pokoravanje odlukama Centralnog komiteta i zagovaranje njegove politike u svim vašim govorima, ili da se povučete iz svake javne partijske aktivnosti kongresa. Ako odbijete da izvršite jednu od ove dvije obaveze, Centralni komitet će morati pokrenuti pitanje vašeg neodložnog isključenja iz partije. (kurzivi moji, M. O.)»²⁶

Kao što je vidljivo iz gornjeg teksta, boljševička partija je, prema stavovima Centralnog komiteta, jednaka radničkom pokretu u totalitetu pa iz toga proizlazi da neslaganje ili »nezagovaranje« politike Centralnog komiteta predstavlja neulojalnost prema radničkom pokretu. Od toga je samo jedan korak do tvrdnje kako su revoluciju proveli samo boljševici (sa narodnim masama) dok postoji sumnja u revolucionarnost svih drugih socijalističkih partija i grupa. Falsificiranjem historije to će s nivoa sumnje prijeći u kategoriju bezpogovorne istine.²⁷

---

²⁵ xxx: *The Bolsheviks* ... str. 141/142.

²⁶ *Ibid.*, str. 143.

²⁷ »SKP(b) rasla je i jačala u principijelnoj borbi protiv sitno-buržoaskih partija u radničkom pokretu — esera (a još ranije protiv njihovih preteča — narodnjaka), menjševika, anarhista, buržoaskih nacionalističkih struja, — trockista, buharinaca, nacional-

Jedna od burnijih diskusija unutar CK vodila se u vezi sa potpisivanjem mirovnog ugovora i pregovora koji su vođeni u Brest-Litovsku. Na sastanku održanom 11. januara 1918. godine Lenjin je iznio tri stava koja su se kristalizirala na prethodnom sastanku. »1. separadni mir s aneksijama; 2. revolucionarni rat, i 3. proglašenje prestanka rata, demobilizacija armije, ali nepotpisivanje mira. Na prethodnom sastanku prvi je stav dobio 15 glasova, drugi 32, a treći 16.«²⁸ Lenjin se žustro zalagao za prvi stav koji je, nakon mnogobrojnih i burnih diskusija, usvojen kao zajednički. Sastanak Centralnog izvršnog komiteta (sovjeta) održan je u noći 24. februara 1918. »Potpisivanju mira suprotstavili su se menjševici, lijevi i desni SR-i i anarho-komunisti. Rezolucija koju su pokrenuli boljševici odobravajući potpisivanje mirovnog sporazuma usvojena je sa 116 glasova, 85 protiv i 26 uzdržanih. Većina 'lijevih komunista' nije učestvovala u glasanju.«²⁹

U tadašnjoj ekonomskoj situaciji koja je bila uzrokom gladi većine stanovništva izmorenog ratom, pod prijetnjom strane intervencije i s objektivno malim šansama da se narod mobilizira za revolucionarni rat, teško da bi drugačija odluka bila opravdanija. No zanimljiva je metoda donošenja odluka, te odnos snaga u radničkom pokretu. Lenjin je, iako uz podršku manjine u CK uspio da boljševici na zajedničkom sastanku iznesu upravo prijedlog za koji se on zalagao, koji je zatim, uz protivljenje svih ostalih partija i grupa, usvojen. Ako je to moguće kad je odluka ispravna, koje su garancije da se to neće desiti i kad odluke ne budu takve? Garancije nisu nikakve, što ću pokušati dokazati na primjeru zbivanja u Ukrajini, te Kronštatu 1921. u nastavku ovog poglavlja.

Prve godine poslije Oktobarske revolucije karakterizira teška ekonomska situacija, kompliciran položaj s obzirom na strane sile i sve čvršće stezanje kormila vlasti

---

-zastranjivača i ostalih antilenjinističkih grupa«. *Historija svesavezne komunističke partije*, str. 5.

²⁸ xxx: *The Bolsheviks...* str. 173.

²⁹ *Ibid.*, str. 321.

u rukama boljševika. Nije nimalo jednostavno organizirati život u društvu iscrpljenom ratom, za čiju većinu stanovništva je vjerovatno problem kruha bio važniji od problema revolucije. (Ostaje tek da se utvrdi da li je i uolikoj mjeri to ikada bilo drugačije). Suočeni sa svim teškoćama, boljševici sve bjelodanije pokazuju svoje ubjeđenje da su upravo i jedino oni pozvani i sposobni da zavedu red i zaštite revoluciju. Prvo će im, uz mnogobrojne žrtve poći za rukom tokom vremena, dok će uspjeh drugoga sve više dolaziti u pitanje.

»Ruska revolucija došla je do tačke zajedničke u iskustvima svih revolucija, kada je partija koja je provela revoluciju suočena sa zadatkom konsolidiranja svoje moći i jačanja državne mašinerije; a u takvom trenutku opozicija s lijeva u ime starih revolucionarnih principa bila je neizbježna i uporna.«³⁰ I Carr, jedan od najpoznatijih historičara toga perioda, ne može misliti izvan termina »jačanja državne mašinerije« i »konsolidacije moći«. Iz tog konteksta, a prateći drugi dio rečenice, nemoguće je izbjeći impresiji da je za Carru opozicija s lijeva konglomerat dosadnih pedanata koji inzistiraju na nečem (starim revolucionarnim principima) što je izgubilo na težini pošto je revolucija pobijedila. Meni se čini da je to inzistiranje od presudne važnosti, pošto revolucija još nije bila provedena, već je tek osvojena vlast što bi trebalo biti početak revolucije i (u krajnjoj konzekvenci) odumiranja svake vlasti, ako i dalje govorimo o socijalističkoj revoluciji kakvom se Ruska naziva. Nemogućnost mišljenja organizacije društva van državnih okvira jedno je od najzanimljivijih pitanja unutar radničkog pokreta. kao i teorijskih razmatranja na tu temu, pa začuđuje kako je malen napor učinjen (osim od strane anarhista) da ga se bar teorijski domisli. Namjerno zatvaranje u okvire viđenog, prešutno poštovanje granica postojećeg i nevoljnost da se krene novim, neutabanim stazama karakteristike su konzervativnosti, nikako revolucionarnosti.

Carr čini grešku još u jednoj tvrdnji, a to je da su boljševici proveli revoluciju. I u njegovoj verziji zamag-

---

³⁰ Carr: I, str. 201/202.

ljuje se i gubi uloga svih drugih lijevih partija i grupa koje su tu revoluciju pripremale (u narodu) i koju su povele sa boljševicima i sa narodom. No takav historičarski redukcionizam predmet je koji samo djelomično ulazi u okvire ovog rada. Sistematska komparativna analiza historijskih podataka i njihovih interpretacija bila bi svakako doprinos traganju za istinom i to ne samo što se tiče Ruske revolucije.

U tom periodu najznačajniji otpor u samoj partiji generalnoj liniji politike boljševika pruža 'Radnička opozicija' za koju Deutscher kaže da predstavlja prve boljševičke disidente »koji su prosjedovali protiv metode vladanja kojoj je cilj 'da narod silom natjera da vjeruje'. Oni su preklinjali partiju da 'svóju sudbinu povjeri' radničkoj klasi koja ju je podigla na vlast. Govorili su onim jezikom kojim je cijela partija govorila 1917.«³¹ A. Kollontaj, Šljapnikov i drugi pripadnici ove grupe mogu se dakle svrstati među one dosadne tradicionaliste koji, pozivanjem na stare parole i stavove, žele nastaviti proces koji je zaustavljen osvajanjem vlasti. Imajući više povjerenja u narod (koji je sa uzvišene pozicije CK izgledao poput kaotične mase kroz koju rijetko prostruji tračak inteligencije) Radnička opozicija je predlagala »transfer kontrole nad industrijom i proizvodnjom s države na sindikate, ... protestirala je zbog predominantnog položaja intelektualaca u partiji, ... zahtjevala je javno glasanje za sva mjesta u partiji i slobodne diskusije unutar partije.«³² Oni nisu dovodili u pitanje sam princip vlasti, državnu mašineriju i rukovodstvo svoje partije. Njihova pozicija mogla bi se nazvati srednjom točkom između postojećeg i prije revolucije proklamiranog. No reakcije na njihovu aktivnost bile su vrlo burne i oni će se polako stišavati, ostajući unutar partije, ali bez velike moći da na njenu politiku djeluju. Oni stavovi koji su imali šansu djelotvornosti nisu dolazili iz narodnih masa, od samog članstva partije. CK je smatrao da je jedini put sugeriranja, utjecanja i odlučivanja odozgo nadole; obrnuti smjer pretpostavljao se samo na riječima.

---

³¹ Deutscher: *Naoružani prorok*, str. 229.

³² Carr: I, str. 203.

Najburniji odjek stavova Radničke opozicije povezan je uz X kongres partije, jedan od najznačajnijih u povijesti boljševika.²³ Zbivanja u Kronštatu olakšat će tešku poziciju pristalica te grupe koje su već javno (iako neopravdano) etiketirali kao anarhiste. Da bi dokazali svoju lojalnost, oni će biti među prvim dobrovoljcima — delegatima kongresa koji su krenuli da slome 'kontrarevoluciju' mornara i radnika. To im, međutim, nije pomoglo da na slijedeći način ne uđu u historiju svoje partije: »Ona (Radnička opozicija, M. O.) je smatrala da su sindikati, a ne partija, najviši oblik organizacije radničke klase. 'Radnička opozicija' bila je u suštini anarho-sindikalistička antipartijska grupa.«²⁴

Tek će dvadesete godine donijeti sa sobom promjenu u odnosu na nepokorne članove partije. Dok je Radničkoj opoziciji prijetilo samo etiketiranje, eventualne partijske kazne ili isključenje iz redova boljševika, njihovi nasljednici bit će sve češće isključivani iz redova živih. Vlasti će doslovno prisvojiti vlast nad životom i smrću svojih podanika.

Kritike boljševičkog načina vođenja politike bile su, naravno, još brojnije i glasnije iz redova drugih socijalističkih partija i grupa. Ovdje ću se zadržati samo na primjedbama koje su partiji na vlasti upućivali anarhisti, i to iz dva razloga. Prvo, pošto su oni jedini zastupnici antiautoritarne, liberterske, samoupravne pozicije te su principijelno suprotstavljeni svim vlastodržačkim težnjama i samom principu vlasti. Dakle, oni se nalaze na pozicijama bitno suprotstavljenim svim partijama koje plediraju za osvajanje vlasti, pa su time antiopod i boljševičkoj partiji kao i svim njenim frakcijama (od kojih se ni jedna, pa čak ni Radnička opozicija, nije nikada previše približila skliskom terenu tolike hereze, tj. povjerenja u sposobnost naroda da se samoorganizira u svim aspektima društvenog života). Drugo, jer su

---

²³ Taj je Kongres značajan i po brojnosti diskusija i šarolikosti stavova, što će s vremenom sve više jenjavati. Treba naglasiti da je platforma Radničke opozicije štampana u 250.000 primjerala i to u partijskom organu. Vidi Z. Golubović, str. 187.

²⁴ Historija svesavezne... str. 266.

anarhisti bili usko povezani (ili se ta povezanost pretpostavljala od strane autoriteta) upravo sa onim zbivanjima kojima ću se kasnije više baviti (zbivanja u Ukrajini i Kronštatu).

Anarhistička kritika izdaje revolucije bila je »naj-oštrija i principijelno najčistija, jer se anarhisti nisu borili za vlast, već za stvaranje sopstvenih 'liberterskih komuna prema modelu iz 1871.'«³⁵ Za razliku od njih, kritike od strane drugih socijalističkih partija upućene boljševicima (ili one iz redova boljševika samih) više su zvučale kao surevnjiva tužbalica nekoga tko bi mnogo bolje vladao od onih koji ga u tome sada sprečavaju, a kretale su se na čisto reformističkom nivou, bez dovođenja u diskusiju biti problema. Anarhisti su svu svoju pažnju posvećivali upravo tom narednom, presudnom koraku koji će kvalitativno promijeniti svakidašnji život ljudi, a to je za njih bilo neodložno likvidiranje države i svih starih organizacionih formi, te izgradnja slobodnih, samoupravnih komuna. Da li je to bilo moguće ostvariti u tadašnjim složenim okolnostima, može biti samo predmet spekulacije; zanimljivo je međutim, kojim argumentima Lenjin potkrepljuje tvrdnju da je to neizvedivo. »Mi nismo utopisti. Mi ne 'maštamo' o tome kako bi odmah bili bez svake uprave, bez svakog potčinjavanja; ta anarhistička maštanja, zasnovana na nerazumijevanju zadatka diktature proletarijata iz osnova su tuđa marksizmu i u stvari služe samo odlaganju socijalističke revolucije dotle dok ljudi ne postanu drukčiji. Ne, mi hoćemo socijalističku revoluciju s ljudima kakvi su sada, koji ne mogu bez podvrgavanja, bez nadzora, bez 'nadzornika i knjigovođa'.«³⁶ U svakom slučaju, ljudi kakvi su tada bili nisu uspjeli provesti socijalističku revoluciju. Možda bi to bilo i moguće da ih se manje smatralo maloumnim obožavateljima podvrgavanja i da ih 'nadzornici i knjigovođe' nisu toliko sputavali u svakoj kretnji. A možda i anarhistička maštanja nisu uvijek toliko jalova koliko to izgleda nekom vjernom učeniku Marxa koji je dobro upamtio da učitelj nije simpatizirao Bakunjinu, zbog

---

³⁵ Z. Golubović, str. 147.

³⁶ Lenjin: Država i revolucija, str. 43.

koga se raspala I Internacionala i da su anarhisti još uvijek 'ona druga strana' koju treba ignorirati i/ili napadati bez obzira što govorili. Čini mi se da nije nerealno pretpostaviti kako su upravo nemaštovitost i strah od utopije zaustavili revoluciju bar nekoliko stepenica niže nego se na tom mjestu i u tom vremenu mogla uspeti.

Dolaskom boljševika na vlast anarhisti imaju sve manje prilika da javno djeluju, a što je u uskoj vezi s njihovim ocjenama situacije i kritikama vladajuće partije; »... anarhisti su osporavali to da sve teškoće imaju samo 'objektivne' uzroke koji leže izvan revolucije. Po njihovom mišljenju, one su djelomično zavisile od unutrašnje logike autoritarnih koncepcija boljševizma, od nemoći pretjerano birokratizirane i centralizirane vlasti.«³⁷ Ni jedan režim koji smatra da je njegovim uspostavljanjem dosegnuta budućnost te na najpravedniji način uspostavljen red ne podnosi svoje kritičare. To nepodnošenje je tim transparentnije što su kritike suvulije i bliže istini, a vlast dalja od demokracije. Svaka ozbiljna vlast ima gotove istine i pripremljene odgovore na sva pitanja. A boljševici su postajali sve ozbiljnija vlast.

Još neko vrijeme anarhisti pokušavaju ukazivati na greške, negodovati i suprotstavljati se, no bez odjeka. Nekoliko godina kasnije Aršinov će pisati: »Situacija permanentne revolucije u zemlji nije slomljena kontra-revolucijom buržoazije ili carističkih generala već onom komunističke vlasti. U ime diktature njihove partije, komunisti su vojno uništili sve pokušaje radnika da ostvare svoje vlastito samoupravljanje — bazični cilj Ruske revolucije — i tako su uništili revolucionarno vrenje u zemlji.«³⁸

Utjecaj u narodu ipak nije moguće do kraja odrediti dekretom. Tako ponekad i nepoćudni glasovi nalaze odjeka u nezadovoljnoj populaciji koja sve manje vjeruje da je upravo ona sada na vlasti. O tome Volin kaže: »Koncem 1918. taj (anarhistički, M. O.) utjecaj postao je toliki da su se boljševici — koji ne dopuštaju nikakvu

---

³⁷ Guerin: str. 91.

³⁸ Aršinov: op. cit., str. 260.

kritiku, a još manje protivljenje — ozbiljno zabrinuli... Ona (boljševička vlada, M. O.) je poduzela sve što je mogla da bi najprije spriječila, zatim zabranila i napokon ukinula, i to grubom silom, svako iskazivanje slobodarskih misli.«³⁹ Primjena grube sile zamijenila je oružje argumenata, pošto je svakoj vlasti oduvijek bilo jasno da nema smisla diskutirati s protivnicima, kad je strašenje i likvidacija mnogo kraći i efikasniji put. Ni po tome se »vlada proletarijata« nije razlikovala od drugih prošlih (i budućih) koje nisu nosile tako slavno ime. Zato je i anarhiste očekivala potpuno izvjesna sudbina. »Noću od 11. na 12. april 1918. poznate anarhističke centre u Moskvi opkolili su agenti čeke i sovjetske jedinice, pozivajući ih da predaju oružje koje posjeduju; otpor koji se javio na nekoliko mjesta slomljen je silom. Oko 600 osoba je uhapšeno od kojih je četvrtina odmah oslobođena. Krivci nisu žigosani kao anarhisti već kao 'kriminalni elementi'.«⁴⁰ No bile su to prve postrevolucionarne godine u kojima nova vlast jasno pokazuje koje principe zastupa, ali ih još ne može svuda i uvijek do kraja konzekventno provesti. Tako će još neko vrijeme i poslije akcije u Moskvi, izlaziti nekoliko anarhističkih listova, a boljševici će ponekad i razgovarati s anarhistima. Lejin i Sverdlov primili su prijateljski 1918. godine u Moskvi Nestora Mahna, ukrajinskog anarhista.⁴¹ Možda je značajno napomenuti da su Mahnovi partizani bili najodlučniji i vrlo djelotvorni protivnici bjelogardejskim trupama u Ukrajini pa je bilo dovoljno razloga za njegov srdačni prijem. I u Ukrajini i drugdje situacija će se uskoro promijeniti što se tiče anarhista. Njihov posljednji masovni skup bio je na Kropotkinovoj sahrani 1921. godine koja je protekla mirno, osim što su brojni sudionici uskoro uhapšeni, a ostalima je onemogućen svaki daljnji rad. Nova vlast, konsolidirana i odlučna, sve se više ponašala konzekventno.

Neki vidovi boljševičkog načina vođenja politike mogu se smatrati loše odabranim ili kontraproduktivnim

---

³⁹ Guerin: str. 99.

⁴⁰ Carr: I. str. 170.

⁴¹ Ibid, str. 178.

ako se namjeravalo provesti socijalističku revoluciju. Ne uzimajući u obzir druge alternative i pozivajući se ne-
prestanto na objektivne, vanjske okolnosti, boljševici su
sve moćnije preuzimali vlast u društvu i monopol nad
istim, služeći se frazeologijom koja će i dalje inzistirati
na neupitnoj revolucionarnosti pobjednika.

Da bi se sačuvala revolucija mislim da se trebalo
(i da je bilo moguće, bez opasnosti po revoluciju) izbjeći:

1) neprestano jačanje centraliziranog državnog aparata.
Kolebanja i diskusije u vezi s problemom države u pr-
vim godinama poslije Oktobra izgleda da su bile rezultat
još nedovoljno čvrste pozicije boljševika na kormilu zem-
lje i još nesputane energije i inicijative u društvu
probuđenih u revoluciji. Paralelno sa očvršćavanjem
partijske mašinerije⁴² sve će više jenjavati revolucionarna
dinamika samog društva. Sve se više zaboravlja činjenica
da društvo iznad kojeg stoji država koja sve više jača,
ima sve slabije šanse da postane slobodno. Uz održanje
principa dominacije, eksploatacije i hijerarhije jedva je
moguće misliti, a još manje ozbiljiti ljudsku slobodu.

2) likvidacija sovjeta. Upravo je sistem sovjeta mogao
biti model za ostvarenje samoupravljanja bez kojeg soci-
jalistička revolucija ne može biti ostvarena. Sovjeti su
predstavljali upravo onu alternativu jačanja države koju
su narodne mase spontano izgradile kao svoju. No »...
već u aprilu 1917. bilo je moguće uočiti da je Petro-
gradski sovjet transformiran u dobro organiziranu admi-
nistrativnu mašinu. Nekoliko stotina činovnika, uglavnom
sekretara, bilo je aktivno zaposleno u njegovim služba-
ma... Izvršna vlast sovjeta očigledno je izmicala super-
viziji koju su zastupnici trebali imati nad njima.«⁴³ Go-
dine 1919. uvedena je partijska kontrola u sovjete. Levi-
atanski princip krenuo je da uništi svog konkurenta još

---

⁴² »Deseti partijski Kongres bio je prekretnica u razvoju moći
partijske mašinerije. Vazeća doktrina u partijskoj disciplini zahtije-
vala je od članova partije, a posebno članova Centralnog komiteta,
da se lojalno poklone odlukama partije jednom kad su one don-
sene, izvrgnuvši ih krajnjoj kazni isključenja iz partije.« Carr: I,
str. 208.

⁴³ Ch. Bettelheim: str. 271.

u vrijeme kad je ovaj vjerovao da se njegov historijski trenutak nezadrživo približava.

3) ukidanje frakcija. Frakcije su mogle osigurati unutrašnju dinamiku, živost, diskusije, kritike i slobodu mišljenja i suprotstavljanja, neophodne elemente unutar-partijske demokracije. Samo je kroz takav način rada boljševička partija mogla sačuvati vlastitu revolucionarnost i imati šansu da ne pobrka osvajanje i očuvanje vlasti sa provođenjem socijalističke revolucije. X kongres trenutak je promocije termina »frakcionalizam« koji će postati jedan od najviše rabljenih termina u partijskom vokabularu.⁴⁴ Frakcije su i službeno ukinute 1921. godine.

4) podčinjavanje sindikata. Sveruski kongres sindikata održan je u januaru 1919. godine. Bilo je prisutno oko 600 delegata (oko 450 boljševika, 30 menjševika, 37 socijal-demokrata internacionalista i grupica anarhista »koji su željeli da se sva vlast prenese na sindikate«.⁴⁵ Prihvaćena je, kako je u to doba već postalo uobičajeno, boljševička rezolucija koja se zalagala za princip podržavljenja, naglašavala je potpunu koordiniranost rada i pripremanje širokih narodnih masa (od strane sindikata) za zadatak pomaganja državnom aparatu i svim ekonomskim organima kontrole. Pokušaj radničke opozicije da sindikatima vrati dignitet i utjecaj u društvu, ostat će bez ikakvog uspjeha.

5) ukidanje svih drugih socijalističkih partija. Ova je odluka donesena 1922. godine. Boljševici su tako postali jedini i isključivi zastupnici, zaštitnici, vođe i vladari naroda. Otuda je samo jedan korak do Staljinove doktrine o »monolitnoj državi« (1931) i proklamacije da je partijska ideologija iznad svake kritike.

To su, ukratko, mjere koje su dovele do zaustavljanja revolucionarnog procesa i formiranja totalitarnog poretka snažne, piramidalne strukture. Sloboda pojedinca ostala je u zaboravljenim daljinama romantične prošlosti socijalističkog pokreta, zatrpana birokracijom i svim oblicima kontrole mišljenja i djelovanja. Zatvorena su

---

⁴⁴ Carr: I, str. 207.

⁴⁵ Carr: II, str. 203.

sva vrata ka novom i neisprobanom, pod izlikom očuvanja postignutog, koje je nazvano »uspješnom revolucijom«. Narodu je ostala samo jedna sloboda — da se disciplinirano pokorava. Za one koji su to odbijali osnovani su od strane Čeke⁴⁶ 1919. godine radni logori⁴⁷ koji će u vrijeme Staljina odnositi stravičan broj ljudskih žrtava koje su možda potvrđivale izreku da »revolucija jede svoju djecu«.

Za brojne probleme s kojima su se suočavali boljševici nisu postojala već ponuđena teorijska ili historijska rješenja. No to »nije bila slabost Oktobarske revolucije, kao što se obično ističe, već upravo njena prednost, jer su teoretičari ruske revolucije imali mogućnost da se stvaralački odnose prema 'pravljenuju istorije' i da izbegnu dogmatsku primenu marksizma u tom procesu. Međutim, teoretičari ruske revolucije nisu bili dovoljno pripremljeni za stvaranje vlastite istorije, što potvrđuje činjenica da ni u predrevolucionarnom periodu nisu sistematski razvili jednu viziju sveukupnog socijalističkog razvoja društva, već su se pretežno orijentisali na razvijanje shvatanja partije kao avangarde i pokretačke snage, a u postrevolucionarnom periodu, suočeni sa ogromnim teškoćama i neposrednim zadacima praktične politike, nisu bili u stanju da se koncentrišu na razradu teorijskih pitanja celovitog shvatanja razvoja socijalizma.«⁴⁸ Nevoljnost ili nemogućnost koncentriranja na daljnji razvoj socijalizma dovela je do toga da bude izgubljena prva velika šansa za ozbiljenje jedne više civilizacijske razine. Historija je sa modifikacijama nametnutim specifičnim okolnostima, mjestom i trenutkom i dalje ostala historija klasnog društva, dakle predhistorija čovječanstva.

Ukrajina — Mahnovistički pokret

Općenito se pojava revolucionarnog ustaničkog pokreta u Ukrajini povezuje sa potpisivanjem Brest-Litov-

⁴⁶ Čeke — Izvanredna komisija za borbu protiv kontrarevolucije (prethodnik GPU).

⁴⁷ Bettelheim, str. 285/6.

⁴⁸ Golubović: str. 12.

skog mira poslije čega je po procjenama Aršinova pola miliona vojnika Austronjemačkih sila okupiralo Ukrajinu.⁴⁹ No isti autor upozorava da se »korjeni ustanka nalaze u dubinama Ruske revolucije, te da on predstavlja pokušaj radnika da dovedu revoluciju do njenog prirodnog završetka: istinske i potpune emancipacije i supremacije rada«, pa su prema tome »Austro-njemačka invazija i reakcija zemljoposjednika samo ubrzale taj proces«. ⁵⁰ Paralelno sa invazijom započinju male, gerilske akcije seljaka koje nije inicirala ili vodila ni jedna politička organizacija. Nije se oformila nikakva jedinstvena snaga pod jednim rukovodstvom. »S gledišta revolucionarnog duha bili su svi ujedinjeni; ali u praksi su organizirani lokalno, po regijama.«⁵¹ Od samog početka ustanka, gerilske grupe djeluju usko povezane sa narodom i uz njegovu pomoć. Iako najveći dio stanovništva nije bio direktno i stalno uključen u partizanske jedinice, postojale su snažne veze, koje su ovom ustanku nesumnjivo davale karakter narodnog ustanka. Stanovništvo je brinulo za prehranu jedinica, dopremu hrane u šume, snabdijevanje konjima te pravovremeno informiranje ustanika o kretanju neprijatelja. »... Ponekad su se velike mase seljaka pridruživale jedinicama da zajednički izvedu neki posebni revolucionarni zadatak, boreći se uz njih dva-tri dana i vraćajući se nakon toga na svoja polja.«⁵²

Po načinu organiziranja te ciljevima koje tokom svog razvoja ovaj narodni pokret proklamira i nastoji ostvariti, može se zaključiti da se radi o anarhoidnom populističkom pokretu, koji »teži prema anarhističkom idealu i kreće se anarhističkim putem«. ⁵³ To se ogleda i u tipu organizacije društva koji se pokušava uspostaviti; a to je federacija samoupravnih komuna. Prva slobodna komuna pod imenom »Rosa Luxemburg« osnovana je u regiji Guljaj-Polja. Broj članova uskoro dostiže 300 ljudi od kojih su većina najsiromašniji seljaci. Bila je bazirana

⁴⁹ Arshinov, op. cit., str. 63.

⁵⁰ Ibid, str. 48.

⁵¹ Ibid, str. 49.

⁵² Ibid, str. 61.

⁵³ Ibid, str. 241.

na antiautoritarnim principima, a treba naglasiti da je pokrenuta (kao i sve ostale, kasnije organizirane komune) na inicijativu samih seljaka, a ne pod pritiskom oružane sile ustaničke vojske mahnovista. »Prvi put u povijesti, u oslobođenoj Ukrajini primjenjena su načela slobodarskog komunizma i sprovedeno je samoupravljanje, koliko su to dopuštale okolnosti građanskog rata.«⁵⁴ Ove komune uništene su od strane boljševika u ljeto 1919. godine, za vrijeme njihove prve generalne vojne kampanje protiv mahnovista.

Osnovni ciljevi ustaničkog pokreta (koji se najčešće naziva mahnovistički, po Nestoru Mahnu koji je bio njegov najznačajniji vojni komandant) vidljivi su iz teksta »Tko su mahnovisti i za što se oni bore?« koji su ustanici objavili 27. aprila 1920. godine. U odjeljku pod nazivom »Što mi vidimo kao osnovu oslobođenja?« navodi se »zbacivanje monarhističke, koalicione, republikanske i socijal-demokratske komunističko-boljševičke vlade. Njihovo mjesto mora biti zamijenjeno slobodnim i potpuno nezavisnim sistemom sovjeta radnih ljudi bez vlasti i njihovih samovoljnih zakona. Sistem sovjeta nije vlast socijal-demokratskih komunista-boljševika koji se sami nazivaju sovjetskom vlašću; prije je to najviši oblik ne-autoritarnog, anti-državnog socijalizma, koji se izražava kroz organizaciju slobodnog, sretnog i nezavisnog sistema društvenog života za radne ljude, u kojem će svaki radnik posebno i društvo kao cjelina moći samostalno izgraditi svoju vlastitu sreću i blagostanje u skladu sa principima solidarnosti, prijateljstva i jednakosti.«⁵⁵

Osnovne karakteristike mahnovističkog pokreta su, dakle, slijedeće:

- a) duboko nepovjerenje prema svim privilegiranim socijalnim grupama i opravdanosti bilo kakvih privilegija;
- b) odbijanje svih političkih partija;
- c) odbijanje svake diktature bilo koje organizacije nad narodom;

---

⁵⁴ Guerin: str. 109.

⁵⁵ Arshinov, op. cit., str. 272.

d) potpuna samouprava radnih ljudi po svim pitanjima (provedena kroz slobodne radničke sovjete u radničkim i seljačkim organizacijama).

Za razvoj zbivanja u Ukrajini značajni su bili kongresi seljaka i radnika od kojih je prvi održan 23. I 1919, a drugi 12. II iste godine. Na drugom kongresu osnovan je Regionalni revolucionarni vojni savjet čiji su osnovni zadaci bili: koordinacija vojnih aktivnosti protiv Petljure i Denjškina, briga o društvenim odnosima radnih ljudi u regiji, staranje o informiranosti i komunikacijama te provođenje u praksi različitih mjera usvojenih na kongresu. Ovaj savjet bio je sastavljen od predstavnika 32 oblasti i ustaničkih jedinica. »To ni u kojem slučaju nije bio autoritarni organ. Određene su mu isključivo izvršne funkcije. Uloga mu je bila da provodi instrukcije i odluke kongresa radnika i seljaka. U svakom je trenutku mogao biti raspušten od strane kongresa.«⁶⁶

Početak 1919. godine ustanička armija mahnovista imala je oko 20.000 dobrovoljaca, te je predstavljala ozbiljnu regionalnu oružanu silu. Prvi kontakti sa boljševičkom vojnom komandom u martu te godine protekli su u znaku pohvale gerilcima i izrazima dobre volje, prije svega formuliranim kroz poziv da se ustanici priključe Crvenoj armiji. Razlog koji se navodio kao presudan bio je stvaranje jedinstvenog fronta u borbi protiv Denjškina. Što se tiče ideoloških razlika, one nisu smatrane nikakvom preprekom za borbu protiv zajedničkog neprijatelja. No ustanici postavljaju slijedeće uslove za pristupanje Crvenoj armiji: »a) ustanička armija će zadržati netaknutu svoju unutarnju organizaciju; b) primat će političke komesare imenovane od strane komunističkih vlasti; c) bit će podređena vrhovnoj komandi Crvene armije jedino po strogo vojnim pitanjima; d) ne može biti udaljena s fronta protiv Denjškina; f) zadržati će ime Revolucionarna ustanička armija i svoju crnu zastavu.«⁶⁷

U vrijeme kad se crvenoarmejski i mahnovisti dogovaraju o modelu suradnje, konstituirana je (10. marta 1919.) Ukrajinska socijalistička sovjetska republika koja

⁶⁶ Ibid, str. 90.

⁶⁷ Ibid, str. 95/96.

je, od osnutka, predstavljala poprište bitaka koje su bile odlučujuće za opstanak revolucionarnog procesa. Crvena armija i Revolucionarna ustanička armija pokušale su svim snagama razbiti Petljurine nacionaliste te kozačke jedinice Denjškina i zatim Wrangela. Zajednički neprijatelji bili su poznati i brojni, a međusobni sukobi uvjetovani različitim shvaćanjima organizacije i revolucije postojat će to intenzivniji što neprijatelji budu predstavljali manju opasnost.

Gledajući samo datume, teško je dokučiti kako se u vrijeme najtežih bitaka mogla tako brzo odvijati i sve više kristalizirati nemogućnost dijaloga na ideološkom nivou. Po ponašanju boljševika očigledno je njihovom prvotno uvjerenje da će mahnoviste biti moguće polako apsorbirati. Bez obzira na sporazume i dogovore sve više predstavnika »Izvanredne komisije« (Čeke) dolazi u sela ustaničkih regija. Ali ni ustanici kao ni seljačke mase nisu pokazivali nikakvu volju da tješnje surađuju sa organima boljševičke vlasti, pa su pripadnici Čeke iz nekih sela istjerani oružjem, a u mnogim se nisu ni mogli pojaviti. Neprestani sukobi te vrste označit će početak organizirane akcije boljševika protiv mahnovista i njihovih pristalica. Započinje kampanja u štampi. »Komunistička štampa počinje tretirati mahnovistički pokret kao pokret kulaka, njihove slogane kao kontrarevolucionarne, a njihovu aktivnost kao štetnu po revoluciju.«⁸⁸

U takvoj atmosferi održan je 10. IV 1919. godine III kongres seljaka i radnika. Bili su prisutni delegati iz 72 okruga koji su predstavljali više od 2 miliona ljudi! »Pred kraj zasjedanja kongres je primio telegram Dibenska, komandanta boljševičke divizije, kojim proglašava organizatore kongresa odmetnicima, a sam kongres kontrarevolucionarnim.«⁸⁹ Bio je to prvi direktni napad na slobodu regije. Nekoliko dana kasnije komunističkim vlastima upućen je odgovor koji, zbog ilustrativnosti i analize situacije te historijskog značaja, navodim u prilogu I u cjelini.⁹⁰

⁸⁸ Ibid, str. 98.

⁸⁹ Ibid, str. 98.

⁹⁰ Ibid, str. 99, 104, vidi Prilog I.

Sredinom aprila u Ukrajinu stiže komandant južnog fronta Antonov, a početkom maja Kamenjev. Zadatak im je upoznavanje sa situacijom u ovim krajevima, a posebno ulogom mahnovista i Nestora Mahna. Bez obzira na optužbe koje su im boljševici upućivali kroz svoje kampanje u sredstvima masovnih komunikacija, nepobitna je historijska činjenica da mahnovisti nikada nisu surađivali ni sa jednom vojnom formacijom ili pobunjeničkom grupom suprotstavljenom Crvenoj armiji. Istina, neke su im, na primjer ona Grigorjeva, upućivale pozive za zajedničkom akcijom, no bez uspjeha. Sve te grupe, a sve češće i boljševičke, mahnovisti smatraju »autoritarnim grupama koje žele porobiti i eksploatirati radničke mase.«⁴¹

Raspored i snaga neprijateljskih trupa glavni su elementi koji određuju izjave boljševika o Revolucionarnoj ustaničkoj armiji. Kada se ova vrlo uspješno suprotstavila Grigorjevu i njegovim pobunjenicima, boljševička štampa bila je puna pohvala, a Mahno je nazvan »prvim čuvarom radničke i seljačke revolucije.«⁴² No suprotne izjave i negativna propaganda nastavljaju se čim je nestala opasnost od Grigorjeva. Ton takvoj propagandi davao je prvenstveno Trocki koji je također stigao u Ukrajinu. U listu »V puti« (»Na putu«) broj 51, on u članku pod naslovom »Mahnovščina« tvrdi kako »ustanak nije ništa drugo do pokret bogatih kulaka koji pokušavaju uspostaviti svoju moć u zemlji; sve što mahnovisti i anarhisti govore o radničkoj komuni bez države samo je ratna taktika; u stvarnosti mahnovisti i anarhisti se nadaju uspostaviti svoju vlastitu anarhističku moć, a to je moć bogatih kulaka.«⁴³ Ovakav način neargumentiranog dezavuiranja, bez predočavanja ikakvog dokaza ili činjenica koji bi verificirali navedene tvrdnje, predstavljat će i dalje model ponašanja vlasnika istine. A žalosna je istina da je vlasnike istine najmanje interesirala istina sama.

---

⁴¹ Ibid, str. 113.

⁴² Ibid, str. 118.

⁴³ Ibid, str. 118.

»Dok su ustaničke trupe marširale u smrt odolijevajući divljim napadima Denjikinovih kozaka, boljševičke regimente su nadirale u pobunjenu regiju sa sjevera, udarajući mahnoviste iz pozadine. Provaljujući u sela, boljševici su hapsili borce i likvidirali ih na licu mjesta; uništili su slobodne komune i slične organizacije.«⁶⁴ Ono što će službena historija kasnije zapisati kao istinu u potpunosti je suprotnosti sa navedenim riječima Aršinova. Po njoj je presudnu ulogu u borbi protiv Denjikina imao narod nadahnut boljševicima i pozivom Lenjina. Uloga mahnovista nije zabilježena,⁶⁵ ali joj drugi teoretičari ipak kasnije priznaju zasluge. Tako i Guerin tvrdi: »Čast oko uništenja Denjikinove kontrarevolucije u jesen 1919. godine ponajviše pripada anarhističkim ustanicima.«⁶⁶

Izvanredni Četvrti kongres sazvan je za 15. juni 1919. Odmah je uslijedila boljševička reakcija koju dobro može ilustrirati slijedeći nalog Trockog: »Nalog br. 1824 Revolucionarnog vojnog savjeta republike. Harkov, 4. VI 1919. Svim vojnim komesarima i svim izvršnim komitetima okruga Aleksandrovsk, Mariupol, Berdansk, Bahmut, Pavlograd i Herson.

Izvršni komitet Guljaj-Polja u suradnji sa štabom Mahnove brigade pokušava za 15-og ovog mjeseca sazvati kongres savjeta i ustanika oblasti Aleksandrovsk, Mariupol, Berdansk, Melitopol, Bahmut i Pavlograd. Taj kongres je direktno usmjeren protiv Sovjetske vlasti u Ukrajini i protiv organiziranja južnog fronta gdje je stacionirana Mahnova brigada. Ovaj kongres ne može imati drugi rezultat no da izazove neku novu sramotnu pobunu poput Grigorjeva, te da otvori front bijelima, pred kojima se Mahnova brigada može isključivo neprestano povlačiti zbog nesposobnosti, kriminalnih planova i izdaje svojih komandanata.

1. Ovim nalogom taj kongres je zabranjen i ni u kom slučaju neće biti dopušteno da se održi.

2. Svi seljaci i radnička populacija bit će upozoreni, usmeno i pismeno, da će se prisustvovanje rečenom kon-

⁶⁴ Ibid, str. 121.

⁶⁵ Historija svesavezne... str. 251.

⁶⁶ Guerin, str. 104.

gresu smatrati činom veleizdaje prema Sovjetskoj republici i sovjetskom frontu.

3. Svi delegati rečenog kongresa bit će odmah uhapšeni i izvedeni pred Revolucionarni vojni sud 14. 2. Ukrajinske armije.

4. Osobe koje šire poziv Mahna i Izvršnog komiteta Guljaj-Polja bit će također uhapšene.

5. Ovaj nalog će imati snagu zakona čim bude telegrafiran. Treba biti široko distribuiran, izložen na svim javnim mjestima i poslat predstavnicima izvršnih komiteta gradova i sela kao i svim predstavnicima Sovjetske vlasti, te komandantima i komesarima vojnih jedinica.⁸⁷

U vrijeme kada nalozi postaju zakoni čim su telegrafirani, a revolucionari nazivaju druge revolucionare kriminalcima, nastavljaju se borbe protiv Denjikina. No Crvena armija ne poštuje prihvaćeni sporazum te mahnovisti imaju sve više problema sa municijom i snabdjevanjem. Kozacima polazi za rukom da 6. VI osvoje Guljaj-Polje. Uvjereni da je važnije zarobiti Mahna nego surađivati s njim, boljševici 7. VI šalju Mahnu oklopni vlak obećavajući pojačanje i tražeći da izdrži do kraja. U istom vlaku nalazio se i Vorošilov koji je, dogovarajući s Mahnom vojne operacije, »u svojim rukama imao nalog, koji je potpisao Trockij, kojim mu se nalaže da zarobi Mahna i sve ostale odgovorne vođe mahnovista, razoruža ustaničke trupe i strijelja svakog tko se opire.«⁸⁸ No Mahno je o tome bio obaviješten, te odlučuje da preda komandu kako bi se izbjegli dalji sukobi. Obavijestivši o tome štab Ustaničke armije, on šalje slijedeći dopis sovjetskoj komandi: »Vorišilovu, štab 14. armije. Trockom, Predsjedniku Revolucionarnog vojnog savjeta u Harkovu. Lenjinu, Kamenjevu, u Moskvi.

Kao rezultat naloga br. 1824 Revolucionarnog vojnog savjeta republike, poslao sam štabu 2. armije i Trockom telegram zahtijevajući da budem oslobođen dužnosti koju sada vršim. Ponavljam svoj zahtjev. Navodim razloge za koje vjerujem da će ga opravdati. Iako sam sa ustanicima ratovao protiv bijelih bandi Denjikina, ne

---

⁸⁷ Aršhinov, str. 122/123.

⁸⁸ Ibid, str. 127/128.

propovijedajući ljudima ništa do li ljubav prema slobodi i samodjelovanje, čitava službena sovjetska štampa, kao i ona komunističke-boljševičke partije, raspirivala je glasine pripisujući mi činove nedostojne revolucionara. Oni su željeli da izgledam poput bandita, poput ortaka Grigorjeva, kao zavjerenik protiv Sovjetske republike, čiji je cilj ponovo uspostavljanje kapitalizma. Tako u članku naslovljenom »Mahnovščina« objavljenom u 'V puti' br. 51. Trocki postavlja pitanje: 'protiv koga su se podigli mahnovistički ustanici?' te se kroz čitav članak bavi dokazivanjem da »mahnovščina« nije ništa drugo do li borbeni front protiv Sovjetske vlasti. Ne kaže ni riječ o pravom frontu protiv bijelih, koji je dug više od 70 milja i gdje su ustanici imali ogromne gubitke u posljednjih šest mjeseci. Nalog br. 1824 naziva me zavjerenikom protiv Sovjetske republike i organizatorom pobune poput one Grigorjeva. Smatram nepovredivim pravom radnika i seljaka, pravom osvojenim u revoluciji, da po vlastitoj volji sazivaju kongrese da bi diskutirali o svojim poslovima. Zato zabrana, od strane centralnih vlasti, sazivanja takvih kongresa i deklaracija koja ih proglašava ilegalnim (nalog br. 1824), predstavlja direktnu i uvredljivu povredu prava radnika. Savršeno razumijem držanje centralnih vlasti prema meni. Potpuno sam uvjeren da te vlasti smatraju ustanički pokret nespojivim sa svojim državnim aktivnostima. U isto vrijeme vjeruju da je taj pokret usko povezan sa mnom lično te mi iskazuju počast svim ogorčenjem i mržnjom koje osjećaju za čitav ustanički pokret. Ništa to ne može bolje pokazati od gore spomenutog članka Trockog, u kojem namjerno nagomilavajući laži i klevete, potvrđuje svoj lični animozitet prema meni. Ovaj neprijateljski stav — koji sada postaje agresivan — centralnih vlasti prema ustaničkom pokretu, neminovno vodi stvaranju posebnog unutrašnjeg fronta kojem su sa obje strane radničke mase koje vjeruju u revoluciju. Smatram te okolnosti neizmjenjnim i neoprostivim zločinom protiv radnika i vjerujem da mi je dužnost učiniti sve što mogu da to spriječim. Najdjelotvorniji način sprečavanja centralnih vlasti da počine taj zločin je, po mom mišljenju, očigledan. Moram ostaviti položaj koji zauzمام. Pretpostavljam da ću, ako to

učinim, ja i revolucionarni ustanici prestati biti sumnjiveni od strane centralnih vlasti za angažiranje u anti-sovjetskim zavjerama, te da će one početi smatrati ustanak u Ukrajini važnim fenomenom, živom, aktivnom manifestacijom socijalne revolucije masa, a ne neprijateljskim pokretom sa kojim one mogu imati isključivo, kao što su pokazale do sada, odnose nepovjerenja i obmanjivanja, idući tako daleko da se cjenkaju oko svake kutije municije i čak sabotiraju neophodne zalihe, što je uzrokovalo nebrojene gubitke ustanika u ljudstvu i teritoriju osvojenom u revoluciji, gubitke koji su lako mogli biti izbjegnuti da su centralne vlasti zauzele drugačije držanje. Zahtjevam da budem oslobođen svog položaja i dužnosti. Batko Mahno. 9. VI 1919.«⁶⁶

Objasnivši ustaničkim jedinicama situaciju u kojoj je trenutačno nužno njegovo povlačenje, Mahno je tražio od boraca da ostanu na svojim mjestima, boreći se protiv Denjikina pod komandom Crvene armije. Većina je poslušala njegov zahtjev. No pošto se boljševici pred Denjikinom povlače iz Ukrajine, Mahno ponovo preuzima vojnu komandu. 25. IX u poznatoj bitci kod Peregonovke Denjikin je konačno poražen i u roku od slijedećih deset dana oslobođena je čitava Ukrajina. Smatra se da je upravo to bio presudni trenutak za sudbinu čitave Denjikinove kampanje protiv Ruske revolucije.

U društvenim previranjima tokom ovih borbi i poslije njih, nastradali su i mnogi kulaci. Po mišljenju Aršinova »to je dovoljno da pokaže lažnost mita koji su širili boljševici o takozvanom kulačkom karakteru mahnovščine. U stvari, gdje god se razvio mahnovistički pokret, kulaci su tražili zaštitu sovjetskih vlasti i tamo je i nalazili.«⁷⁰ Teško je i razumjeti koje bi to niti mogle spajati pokret sačinjen velikom većinom od najsiromašnijih seljaka, sa društvenim slojem bogatih kojima je prvenstveni interes bio da takav status i zadrže. No propagandna mašinerija čiji zadatak nije prenošenje

---

⁶⁶ Ibid, str. 128/130.

⁷⁰ Ibid, str. 145.

istine već modeliranje lažnih predodžbi, uspjela je da kreira i nametne mit koji se održao do danas.

Godina 1920. bit će ispunjena novim bitkama na ukrajinskom frontu. Započinje i konačni obračun boljševika i mahnovista koji će trajati mjesecima. Nakon što su mahnovisti odbili premještaj na poljski front, Mahno i njegova armija proglašeni su odmetnicima. U tom je periodu »više od 200.000 seljaka i radnika streljano ili teško ranjeno od sovjetskih vlasti u Ukrajini. Približno toliko je zatvoreno ili deportirano u različite dijelove Rusije i Sibira.«⁷¹

U maju mahnovisti šalju poruku vojnicima Crvene armije apelirajući za prekid bratoubilačkog rata. »Sada, još jednom, poslani ste da se borite protiv nas, 'pobunjenih mahnovista' u ime navodne 'radničko-seljačke' vlasti koja vam ponovo daje lance i ropstvo, a bogatstvo i užitke hordi od milion birokratskih parazita, stvorenih vašom vlastitom krvlju. Da li je moguće da tokom trogodišnjeg bratoubilačkog rata vi to još uvijek niste shvatili? Da li je moguće da ćete čak i sad prolijevati svoju krv za novostvorenu buržoaziju i za sve polupečene komesare koji vas kao stoku šalju u rat? Da li je moguće da vi još uvijek, do današnjeg dana, ne razumijete da se mi, 'pobunjeni mahnovisti' borimo za TOTALNU EKONOMSKU I POLITIČKU EMANCIPACIJU RADNIH LJUDI, za slobodan život bez bilo kojeg od tih autoritarnih komesara, čekista itd.«⁷²

Još jedan vanjski neprijatelj predstavljati će tokom ljeta 1920. sponu između mahnovista i boljševika. Vrangelove trupe bile su dovoljno snažne da uvjere boljševike u značaj Mahnovih jedinica. Dolazi do novog sporazuma u kojem mahnovisti inzistiraju na samoupravi u svom području. Uskoro će, međutim, pobjeda nad Vrangelom biti signal da Frunze, komandant južnog fronta, izda slijedeći nalog: »Nalog drugu Mahnu, komandantu Ustaničke armije. Kopije komandantima armija na južnom frontu. Br. 00149. Glavni štab, Melitopol, 23. novembar 1920. Zbog prestanka neprijateljstava protiv Vrangela

⁷¹ Ibid., str. 165/166.

⁷² Ibid., str. 276.

s njegovim kompletnim porazom u vidu, Revolucionarni vojni savjet južnog fronta smatra da je zadatak partizanske armije završen. Stoga predlaže Revolucionarnom vojnom savjetu Ustaničke armije da odmah započne transformiranje ustaničkih partizanskih jedinica u regularne vojne jedinice Crvene armije. Više nema nikakvog razloga da Ustanička armija nastavi postojati kao takva. Naprotiv, postojanje tih jedinica uz Crvenu armiju, sa posebnom organizacijom, koje se bave posebnim zadacima, proizvodi apsolutno neprihvatljive rezultate... Zato Revolucionarni vojni savjet južnog fronta naređuje Revolucionarnom vojnom savjetu ustaničke armije da uradi slijedeće: 1. Sve jedinice Ustaničke armije, sada na Krimu, trebaju odmah biti inkorporirane u četvrtu armiju; Revolucionarni vojni savjet mora provesti taj prelaz. 2. Vojne formacije u Guljaj-Polju moraju biti likvidirane. Borci će biti razmješteni među rezervne jedinice, prema uputstvima komandanta tog dijela armije. 3. Revolucionarni vojni savjet Ustaničke armije treba preuzeti sve potrebne korake da borcima objasni nužnost tih mjera. (Potpisani) M. Frunze, glavni komandant južnog fronta, Smilga, član Revolucionarnog vojnog savjeta, Karatigin, šef Štaba.«⁷³

Priznanje za vojne zasluge je nenaglašeno, ali prisutno. No još je prisutniji stav neslaganja sa socijalnom politikom mahnovista koja je izvor 'apsolutno neprihvatljivih rezultata'. Najviše je, pak, naglašena rješenost da se naredbom i silom 'pravilno' organizira 'pogrešno' organizirana Ustanička armija. Kasniji izvori će međutim potpuno zaboraviti i osnovni podatak: protiv koga, a uz koga, su se mahnovisti borili tokom intervencije bijelogardejaca. »Crvenoarmejci su morali da se kreću pod nečuveno teškim uslovima vodeći ofanzivu protiv Vrangelovih trupa i uništavajući u isto vrijeme bande anarhista-mahnovaca koje su pomagale Vrangela.«⁷⁴ Jedino je nesumnjiv podatak da su Crvenoarmejci uništavali mahnoviste, no nazvati narodnu armiju bandama moguće

---

⁷³ Ibid., str. 191/192.

⁷⁴ Historija svesavezne... str. 255.

je samo ako se namjerno zaboravi u kojem su pravcu bile uperene puške 'bandita'.

26. novembra 1920. godine Crvena armija opkoljava Guljaj-Polje, tradicionalno najsnažnije uporište mahnovista. No u tom je trenutku u regiji bilo prisutno svega 150—200 konjanika. U roku od tjedan dana Mahno okuplja 2500 ustanika i uspjeva ponovo osvojiti Guljaj-Polje. Tom prilikom zarobljava 6000 boraca Crvene armije od kojih mu se 2000 priključuje (što se i ranije dešavalo), a ostali su oslobođeni isti dan (što je bila uobičajena praksa mahnovista). U slijedećoj bitci zarobljava gotovo 10.000 ljudi koji su također odmah pušteni.

Tokom nekoliko narednih mjeseci nastavljaju se sukobi u kojima je sreća sklonija čas jednoj čas drugoj strani. No nadmoć Crvene armije koja više nije angažirana Denjikinom i Vrangelom, sve je izrazitija. Mahnovisti su prisiljeni na stalna povlačenja, a njihov broj je sve manji. Odsječeni od naroda oni naposljetku moraju priznati poraz.⁷⁵ Nestor Mahno napustio je Ukrajinu 28. augusta 1921. godine.

Govoreći o periodu koji slijedi poslije poraza mahnovista, Carr izjavljuje: »... sovjetski režim izgleda da je ponudio narodu Ukrajine ne samo blagoslov mira, već i vladu tolerantniju od bilo koje prisutne u tim burnim godinama.«⁷⁶ Ovo ubjeđenje je legitimno ako se polazi od pretpostavke da je jedina moguća alternativa vladi — druga vlada. A upravo na mogućnosti samoupravljanja kao alternativni koja jedina može biti cilj socijalističke revolucije inzistirali su mahnovisti, suprotstavljajući se time direktno boljševičkom viđenju revolucije.

Na sličan način Carr dodiruje i problem autoriteta, ne dovodeći u sumnju predrasudu o nediscipliniranosti i navodnoj nesposobnosti anarhista da stvore neku djelotvornu organizaciju. »On (Mahno, M. O.) se nazivao uvjerenim anarhistom koji odbacuje svaki državni autoritet kao opresivan i kontrarevolucionaran; ali to ga nije sprečavalo da u svom vlastitom pokretu sprovodi

⁷⁵ Vidi Bettelheim, str. 265.

⁷⁶ Carr: I, str. 309/310.

strogu vojnu disciplinu.«⁷⁷ Iz gornjega bi trebalo proizlaziti kako protivljenje svakom državnom aparatu ujedno podrazumijeva nedisciplinu u vojnim (pa i drugim) aktivnostima. Smatram međutim da organizacija i disciplina predstavljaju neke od bitnih karakteristika anarhizma koji bi bez njih bio lišen kako historijskog smisla tako i težine stvarne alternative. Odbacivati državni autoritet znači odbacivati dominaciju, represiju, eksploataciju i hijerarhiju, ali ne i antiautoritarnu organizaciju društva koju slobodni pojedinci ostvaruju vlastitom voljom.

Tražiti u mahnovščini 'čisti' anarhistički pokret nezahvalno je koliko i uvjerenje o bezgrešnosti i idealnosti bilo kojeg pojedinačnog ljudskog bića. »Borba nikada ne započinje u dovršenoj i savršenoj anarhističkoj formi koja bi odgovarala svim zahtjevima ideala. Takva savršena forma moguća je samo u planovima i programima. Kada se narodne mase uključe u borbu velikih razmjera, one započinju čineći pogreške, dopuštajući kontradikcije i devijacije, i tek kroz proces te borbe usmjeravaju svoje napore u pravcu ideala za koji se bore.«⁷⁸

Kronštat — pobuna mornara i radnika

U isto vrijeme kada postaje sve jasnije da će raspršeni mahnovisti morati napustiti Ukrajinu, jedna druga pobuna buknuła je u samom centru revolucije. Kronštat 1921. godine bio je jedna od najvećih kušnji nove vlade. No korijenje zbivanja na otoku Kotlin treba tražiti još u 1917-oj godini, kada su njegovi stanovnici svim srcem prihvatili parolu »Sva vlast sovjetima«. Vjerujući da se bit revolucionarne promjene nalazi upravo iza tih riječi, osnovali su tada revolucionarnu komunu »po modelu Pariške komune iz 1871... U maju 1917. svojeglavi kronštatski sovjet pod vodstvom boljševika, anarhista, lijevih SR-a i neudruženih radikala anarho-populističkog tipa, odbio je da se pokori autoritetu Privremene vlade pro-

---

⁷⁷ Ibid., str. 308.

⁷⁸ Arshinov, op. cit., str. 239/240.

glasivši se isključivom vlašću u gradu.«⁷⁸ Za njih je decentralizirano samoupravljanje bio onaj tip društvene organizacije koji bi čitava zemlja trebala slijediti. Kronštatska komuna gajila je ozbiljne nade u tom smjeru.

No dolaskom boljševika na vlast njihov pokušaj postajao je sve izoliraniji. Ubrzo nakon Oktobra došlo je do ozbiljnog neslaganja između mornara i vlade. Prvi znaci nesloge pojavili su se kada je Lenjin, odmah poslije Oktobarskog udara, proglasio kabinet sastavljen isključivo od boljševika. Zabrinut jakom koncentracijom autoriteta kronštatski je sovjet počeo inzistirati na koalicionoj vladi u kojoj će biti predstavljene sve socijalne snage — rani nagovještaj kronštatskog programa iz maja 1921.⁸⁰ Ovaj pokušaj nosio je u sebi potencijal socijalne revolucije koji je previše brzo onemogućen da bi mogao pokazati svoju djelotvornost. No težnje za promjenom, u onom smjeru koji su željeli mnogi, nisu mogle biti raspršene dekretima. One će ponovo izbiti samo četiri godine kasnije, prinuđujući vladu da se legitimira na vrlo direktan način.

Zima 1920—1921. nije bila nježna prema stanovnicima 'prve zemlje socijalizma', a neki od tih stanovnika sve čvršće vjeruju da su uzroci ekonomske krize poznati i s obzirom na subjektivne okolnosti. »Na tvorničkim sastancima na kojima su govornici ljutito optuživali militarizaciju i birokratizaciju industrije, kritičke primjedbe o komforu i privilegijama boljševičkih činovnika izazivale su ogorčene uzvike slaganja slušalaca. Komunisti, rečeno je, uvijek dobivaju najbolje poslove i izgleda da manje no bilo tko drugi pate od gladi i hladnoće. Antisemitizam i antiintelektualizam počinjali su dizati glave, često istodobno; stvorena je optužba da su boljševici strani soj jevrejskih intelektualaca koji su izdali ruski narod i zagadili čistoću revolucije.«⁸¹ Slično je i raspoloženje mornara iz Kronštata. Prema emigrantskim izvorima iz Helsingforta, u decembru 1920. delegacija kronštatskih mornara stiže u Moskvu da traži poboljšanje slijedova-

---

⁷⁸ P. Avrich: *Kronstadt 1921.*, str. 57.

⁸⁰ *Ibid.*, str. 62.

⁸¹ *Ibid.*, str. 29.

nja. Uhapšeni su odmah po dolasku. »Zauzimajući se za svoje ljude F. F. Raskolnikov, komandant flote, upozorio je da Kronštat može okrenuti svoje topove prema Petrogradu ako delegati ne budu odmah oslobođeni.«⁶² Zbilja u kojoj će topovi flote stvarno izabrati taj pravac bila je samo nekoliko mjeseci udaljena.

Započinje osipanje članstva komunističke partije.⁶³ Nemiri petrogradskih radnika postaju sve masovniji. Mornari šalju delegaciju koja se iz Petrograda vraća 28. februara i podnosi izvještaj o situaciji u tvornicama. Po riječima Petričenka, jednog od vođa pobune one ne izgledaju kao tvornice »već kao zatvori s prinudnim radom iz doba carizma.«⁶⁴ Skup na palubi 'Petropavlovska' izvršio je donošenjem rezolucije koja će postati svojevrsna politička povelja Kronštatske pobune.⁶⁵

1. marta 1921. godine održan je u Kronštatu veliki miting mornara, vojnika i radnika. Bilo je prisutno oko 15.000 ljudi od kojih je većina još uvijek vjerovala da dijalog sa vladom može rezultirati promjenom odnosa u društvu u željenom smjeru. Stoga su vrlo srdačno i svečano dočekani visoki boljševički funkcioneri M. I. Kalinjin i N. N. Kuzmin koji su bili poslani 'da spasi situaciju'. Pred zbor je iznesena 'Petropavlovska' rezolucija i u tom je trenutku uzbuđenje auditorija doseglo vrhunac. Uzevši riječ, Kalinjin ju je pokušao dovesti u pitanje, ali je njegovo izlaganje stalno prekidano upadicama. Pokušaj Kuzmina naišao je na jednaku reakciju; »... u posljednjem pokušaju da govori, proglasio je 'Petropavlovsku' rezoluciju kontrarevolucionarnim dokumentom, vičući da će nedisciplina i izdaja biti zgnječene gvozdenom rukom proletarijata — nakon čega je udaljen uz glasni hor mukanja.«⁶⁶ Rezolucija je prihvaćena velikom većinom glasova.

---

⁶² Ibid, str. 68.

⁶³ »Samo u januaru 1921. oko 5000 baltičkih mornara napustilo je komunističku partiju. Od augusta 1920. do marta 1921. kronštatska partijska organizacija izgubila je polovicu od svojih 4000 članova.« Avrich, str. 69.

⁶⁴ Ibid., str. 72.

⁶⁵ Ibid., str. 73/74.

⁶⁶ Ibid, str. 78. Vidi Prilog II.

Na skupu je izglasana odluka da se delegacija od 30 ljudi pošalje u Petrograd. Njihov je zadatak bio da upoznaju narod sa zahtjevima mornara i zatraže upućivanje nepartijskih predstavnika u Kronštad da se iz prve ruke upoznaju sa situacijom. Tom prilikom nije vođeno dovoljno računa o realnom stanju stvari i već prisutnoj tenziji u atmosferi koja je obavijala kronštatska zbivanja. Nepromišljeno poslani delegati uhapšeni su odmah po dolasku u Petrograd i o njima se više ništa nije čulo.

Dan nakon narodnog mitinga, 2. marta, održana je pod predsjedanjem Petričenka konferencija o ponovnim izborima za kronštatski sovjet, kojoj je prisustvovalo 300 delegata. Ponovo je govorio Kuzmin, ovaj put upozoravajući prisutne na mogućnost da general Pilsudski, koristeći nemire u Rusiji, obnovi neprijateljstva. Po njegovoj izjavi, u Petrogradu je i tako bilo samo manjih nemira koji su sada okončani i grad je ponovo miran. Ta je izjava trebala utjecati na mornare da i oni prihvate datu situaciju kao trenutačno neminovnu. Ali atmosfera revolta već je uhvatila preduboko korijenje i davala pečat svakoj akciji mornara i radnika. Više je nije bilo moguće obuzdati riječima u koje nitko nije vjerovao. Prijetnje i dezinformacije nisu bile onaj oblik dijaloga koji bi mogao zadovoljiti ljude uvjerenе da je pravda na njihovoj strani. »Zbog nedostatka vremena da se održe pravi izbori, peteročlano predsjedništvo konferencije proglašeno je Privremenim revolucionarnim komitetom sa Petričenkom kao predsjedavajućim. Tim činom kronštatski pokret stavio se izvan granica običnog protesta. Započela je pobuna. Prve akcije Komiteta bile su okupacije arsenala, pošte, skladišta s hranom, energetske postrojenja, sjedišta Čeke itd. Do kraja dana grad je, bez ikakvog otpora, bio u rukama pobunjenika.«⁸⁷

Oštre reakcije od strane predstavnika vlasti uslijedile su odmah. Navodeći da se u Kronštatu više ne radi o slavnim borcima iz 1917. (i zaboravljajući da su i oni bili kritičari boljševičke politike sa sličnih pozicija), Trocki poduzima sve da diskreditira čistoću pobuda mornara.

---

⁸⁷ Ibid. str. 85. Vidi također A. Berkman: *The Russian Tragedy*, kao i E. Goldman: *La Sconfitta della Rivoluzione Russa*.

Istina je da, prema službenim podacima, 1921. godine 3/4 mornara dolazi iz seljačkih porodica, dok su njihovi drugovi 1917. većinom bili radnici iz okolice Petrograda. No kada je pobuna započela »... stariji su mornari, veterani dugogodišnje službe (u nekim slučajevima još od prije I Svjetskog rata) preuzeli vođstvo. Petričenko se pridružio floti još 1912. godine i bio je član posade 'Petropavlovska' od 1918.«⁸⁸ Radilo se, ipak o promijenjenoj populaciji, ali sa istim starim idejama. »Obični muškarci i žene koji su (revoluciju) povelili nisu više bili ono što su nekad bili. Najbolji su poginuli, ostale je apsorbirala vlada; neki su se pak raspršili i postali malodušni i ogorčeni. A ono što su pobunjenici iz Kronštata zahtijevali, bilo je samo ono što je Trocki nekad obećao njihovoj starijoj braći i što on i partija nisu bili u stanju pružiti.«⁸⁹

Glavni napor boljševika bio je usmjeren na to da pobunu prikažu ne kao spontani izraz narodnog protesta (što je ona očigledno bila), već kao dio kontrarevolucionarne zavjere protiv sovjetske Rusije. »Prema sovjetskoj štampi mornari su, pod utjecajem menjševika i esera u svojim redovima, besramno zaigrali sa 'bjelogardejcima' predvođenim bivšim carističkim generalom Kozlovskim.«⁹⁰ Pobunjenici su sve takve optužbe kategorički odbacivali. Istina je da su oficiri poput Kozlovskog imali savjetodavnu ulogu u vojnim pitanjima, ali nije moguće dokazati nikakav njihov utjecaj na tokove, a još manje izbijanje pobune. Čak ni njihovi vojni savjeti nerijetko nisu uzimani u obzir. Tako »2. marta, kao što je sam Kozlovski priznao, on i njegovi kolege savjetovali su Revolucionarnom komitetu da odmah preuzme ofanzivu kako bi stekli inicijativu pred boljševicima.«⁹¹ No ovaj prijedlog (kako će razvoj događaja pokazati, vojno ispravan), bio je odbačen. Nameće se dojam kako su mornari i radnici Kronštata još uvijek vjerovali u mogućnost preokreta političke situacije koji će omogućiti topovima da ostanu nijemi.

⁸⁸ Ibid., str. 90/91.

⁸⁹ Deutscher: *Naoružani prorok*, str. 302.

⁹⁰ Avrich, str. 95.

⁹¹ Ibid., str. 100.

Istini za volju treba spomenuti da su neke grupe kontrarevolucionara u emigraciji vidjele svoju šansu u eksplozivnoj kronštatskoj situaciji. No teško da se u historiji uopće može naći primjer pobune širih razmjera koju neka, idejama same pobune strana, grupacija nije željela iskoristiti. U ovom slučaju spekuliralo se i s podatkom da je nacionalni centar (kadeti) iz Pariza u januaru ili februaru izdao nepotpisani 'Memorandum o pitanju organiziranja ustanka u Kronštatu'. U njemu se između ostalog navodi: »Sovjetska vlada je dobro obaviještena o neprijateljskom raspoloženju mornara. S tim u vezi, sovjetska se vlada pobrinula da u Kronštatu budu uvijek zalihe hrane samo za tjedan dana, dok je u prošlosti hrana dopremana u kronštatska skladišta za čitav mjesec.«⁸² Bez obzira što je ovaj Memorandum pisan sa pozicija u mnogome različitih od stavova pobunjenika, analiza situacije i predviđanja pokazala su se točnim u mnogim pojedinostima. No ne postoje nikakvi indikatori da su postojale bilo kakve veze između emigranata i pobunjenika prije početka revolta.

Uvjereni u opravdanost svojih zahtjeva i neminovnost pobuna i u drugim dijelovima Rusije, u ranoj fazi »kronštatorci su očigledno sebe vidjeli kao grupu za pritisak prema socijalnoj i političkoj reformi, a ne kao revolucionarne zavjerenike.«⁸³ Za vrijeme pobune i kasnije oni su odlučno odbijali svaku optužbu da su namjeravali obnoviti stari poredak: »'Mi smo branioci vlasti svih trudbenika i protivnici tiranskog autoriteta bilo koje partije' (kronštatska Izvjestija). Njihova pobuna, inzistirali su, bila je u potpunosti spontana od početka do kraja. Nikakvi agitatori nisu bili prisutni u njihovoj sredini prije eksplozije, nikakva antiboljševička literatura nije cirkulirala kroz njihove redove, niti je strani novac

---

⁸² Ibid., str. 235/236. Na drugom mjestu u Memorandumu tvrdi se da će biti neminovan pad morala »ako pobunjeni vojnici ne prime potvrdu simpatija i podrške izvana, posebno od Ruske armije pod komandom generala Wrangela, kao i ako se mornari budu osjećali izolirani od drugih dijelova Rusije naslućujući nemogućnost daljnjeg razvoja ka zbacivanju sovjetske vlasti u samoj Rusiji«.

⁸³ Ibid., str. 238.

⁸⁴ Ibid., str. 111.

ili pomoć ikada stigao do njih. Takvo je svjedočanstvo preživjelih koji su pobjegli u Finsku tokom posljednjeg boljševičkog napada.«⁶⁴ Namjera da se neki oblik pomoći uputi u Kronštat postojala je kod nekoliko emigrantskih grupa. 6. marta pojavio se u emigrantskoj štampi poziv svim grupama da zajedničkim snagama podupru pobunu gledajući u njoj posljednju šansu za 'spas' Rusije. Pri tome ih nije zanimala činjenica da pobunjenici vide taj 'spas' u potpuno drugačijem obliku. Do 16. marta skupljeno je 775.000 franaka ili oko 2.000.000 finskih maraka.

U isto vrijeme baron P. V. Vilken prešao je led Finskog zaljeva da bi stigao u Kronštat kao predstavnik Ruskog Crvenog križa, nudeći pomoć pobunjenicima. Njihove su zalihe hrane i lijekova bile gotovo već nepostojeće pa Revolucionarni komitet prihvata ovu ponudu, uvjeravajući se kako je Crveni križ ipak prije svega »filantropska a ne politička organizacija.«⁶⁵ Ali ni ta, ni bilo koja druga pomoć nikada nije stigla u Kronštat.

Pokušaji povezivanja s pobunjenicima postojali su i sa strane esera. Njihov predstavnik Viktor Černov poslao je poruku tokom prvog tjedna pobune nudeći pomoć i završavajući riječima: »Dolje despotizam s lijeva i s desna!«⁶⁶ Njegov prijedlog nije kategorički odbijen, već odložen na neodređeno vrijeme. Jedino menjševici nisu učinili nikakav napor da se približe pobunjenicima.

U vrijeme zaoštavanja situacije i sukoba koji je slijedio, mnogobrojne kvalifikacije karaktera pobune od strane vlasti išle su najčešće na njeno potpuno dezavuiranje. Zanimljivo je da Lenjin na X kongresu ne pristaje uz teze o »bjelogardejskoj« uroti. On 15. III izjavljuje kako kronštatovci »ne žele bjelogardiste, ali ni našu vlast.«⁶⁷ Ovakve Lenjinove 'zablude' ispraviti će, međutim, **Kratki kurs SKP(b)** i to na slijedeći način: »Nova taktika klasnog neprijatelja jasno se ispoljila u kontra-revolucionarnoj kronštatskoj pobuni. Ona je izbila ne-

---

⁶⁴ Ibid., str. 112/113.

⁶⁵ Ibid., str. 122.

⁶⁶ Ibid., str. 125.

⁶⁷ Ibid., str. 129.

delju dana prije X kongresa partije, u martu 1921. godine. Kolovođe pobune bili su bjelogardejci, povezani s eserima, menjševicima i predstavnicima stranih država. Svoje težnje da uspostave vlast i svojinu kapitalista i spahija pobunjenici su u prvo vrijeme nastojali maskirati 'sovjetskom' firmom. Oni su istakli parolu: 'Sovjeti bez komunista'. Kontrarevolucija je pokušala iskoristiti nezadovoljstvo sitnoburžoaskih masa da bi pod tobože sovjetskom parolom oborila sovjetsku vlast.“¹⁰ Izvjesno je da u gornjem tekstu nisu izneseni historijski podaci, već tendenciozna gomila neistina. A ipak, upravo je ta interpretacija predstavljala (a ponegdje i ponekom predstavljala još uvijek) nepatvorenu istinu. Monopol na informiranje od strane jednih postao je gotovo vječna osuda onih drugih, slabijih, koji su izgubivši bitku izgubili i pravo da budu korektno opisani.

Ka bitci se kretalo ubrzanim koracima. Boljševici su tvrdili da su pokušali sve kako do toga ne bi došlo. No ostaje sumnja da su mogli mnogo više no što je to 'sve' bilo. Napad (oružani) nije, istina započet u početku pobune, ali je poduzet čim su vojne formacije bile pripremljene.

Trocki je 5. III objavio slijedeći ultimatum: »Radnička i seljačka vlada odlučila je da se Kronštad i pobunjeni brodovi moraju odmah pokoriti autoritetu Sovjetske republike. Stoga naređujem svima koji su podigli ruku na socijalističku otadžbinu da smjesta polože oružje. Tvrdoglavi će biti razoružani i predani sovjetskim vlastima. Uhapšeni komesari i drugi predstavnici vlade moraju odmah biti oslobođeni. Samo oni koji se bezuvjetno predaju mogu računati s milošću Sovjetske republike. Istovremeno, izdajem naredbu za pripremu gušenja pobune i obuzdavanje pobunjenika silom oružja. Odgovornost za zlo past će na glave kontrarevolucionarnih pobunjenika. Ovo upozorenje je konačno.«¹¹

Komitet za obranu pod rukovodstvom Zinovjeva šalje još direktniju i precizniju poruku u kojoj pobunje-

---

¹⁰ Historija svesavezne... str. 263.

¹¹ Avrich, str. 144.

nicima prijeti da će biti pobijeni kao jarebice.¹⁰⁰ Po drugim izvorima i ova se izjava pripisuje Trockom.¹⁰¹ Započinju hapšenja porodica pobunjenika koje su se nalazile u Petrogradu. I dok M. N. Tuhačevski priprema plan napada, sve su brojniji apeli progresivne svjetske javnosti za iznalaženje mogućnosti dijaloga i sprečavanje tragedije. Emma Goldman i Alexandar Berkman uputili su svoj apel Zinovjevu u kojem, između ostalog, upozoravaju: »Upotreba oružja od strane vlade radnika i seljaka protiv radnika i seljaka izazvat će kobne reperkusije u internacionalnom revolucionarnom pokretu. To će rezultirati neprocijenjivom štetom po socijalnu revoluciju. Drugovi boljševici, razmislite prije no što bude kasno. Pred odlučnim ste korakom. Podnosimo vam slijedeći prijedlog: da se izabere komisija od pet članova uključujući i anarhiste. Ta će komisija otići u Kronštat da reši konflikt na miran način. U sadašnjoj situaciji to je najradikalnije rješenje. Ono će imati internacionalni revolucionarni značaj.«¹⁰² Nikada nisu dobili odgovor na ovo pismo. Čini mi se da je upravo u martu 1921. dok su prve žrtve ovog sukoba nalazile smrt na ledu zaljeva, izgubljena šansa da se revolucija nastavi, bez obzira na sve objektivne teškoće trenutka i pritiske vanjskog neprijatelja. Meci ispaljeni na radnike i seljake od strane vojnika koje je poslala vlada radnika i seljaka bili su znak brutalnog prekida sa revolucionarnim stremljenjima, te volje za očuvanje monopola vlasti bez obzira kakve je primjedbe na njeno funkcioniranje imao narod. Historijska je neistina da je učinjeno sve kako bi se našao miran put rješenja sukoba. Snaga oružja upotrijebljena je a da snaga otvorenog dijaloga nije ni isprobana. Smrtna kazna bila je jedini odgovor svima koji su vjerovali da imaju pravo ukazati na probleme, tražiti pro-

---

¹⁰⁰ Ibid., str. 146.

¹⁰¹ Maximof: *The Guillotine at Work*, str. 164. Guerin: *Anarhizam*, str. 107. Na istoj strani Guerin konstatira: »Boljševički vođe su jednom za svagda revoluciju poistovjetili sa komunističkom partijom i sve što nije išlo u prilog tome mitu, prema njihovim nazorima nije moglo biti ništa drugo do 'kontrarevolucija'.«

¹⁰² A. Berkman: *ABC of Anarchism*, str. X XI.

mnjene i drsko govoriti svojoj vladi što bi trebalo po-
duzeti.

Napad na tvrđavu započeo je u suton, 7. marta 1921. Pobunjenih mornara i vojnika bilo je oko 13.000, a pri-
ključilo im se oko 2.000 civila. Usred buke topova tokom
prvog dana napada, kronštatski radio u čast međuna-
rodnog dana žena, šalje čestitku radnicama svijeta. »Na-
zivajući komuniste 'neprijateljima trudbenika' pobunje-
nici pozivaju na dokidanje tiranije i despotizma svih
vrsta. 'Želimo da brzo postignete oslobođenje od svakog
oblika nasilja i opresije. Živjele slobodne, revolucionarne
radnice. Živjela svjetska socijalna revolucija!«¹⁰³ Svjetska
revolucija i vlast sovjeta spominjat će se u Kronštat u do
zadnjeg dana borbe, čiji je kraj bio izvjestan čim su
regularne jedinice krenule preko leda, informirane da ih
iza zidina tvrđava čekaju kontrarevolucionari i neprija-
telji naroda. A ovi su ponovo pozivali neku nepartijsku
delegaciju u Kronštat. U uvodniku pod naslovom 'Neka
čitav svijet zna' oni za početak krvoprolića optužuju
Trockog, ne štedeći u svojim kvalifikacijama ni komu-
niste uopće. »Neka trudbenici čitavog svijeta znaju da
mi, branitelji sovjetske vlasti, čuvamo pobjedu socijalne
revolucije. Mi ćemo pobijediti ili nestati u ruševinama
Kronštata boreći se za pravednu stvar radnih masa.
Trudbenici svijeta bit će naši suci. Krv nedužnih past
će na glave komunističkih fanatika, opijenih vlašću.
Živjela vlast sovjeta!«¹⁰⁴ Trudbenici svijeta su i bili nji-
hovi suci, ali u montiranom procesu u kojem ogromnoj
većini sudaca nije bio predočen činjenični materijal nego
već formulirana presuda.

Ne začuđuje da su pobunjenici kojima nije data pri-
lika da stupe u dijalog s vladom, prema toj vladi poka-
zivali sve manje respekta. Realna procjena situacije u
Rusiji izmicala im je dok su se gomilale optužbe na
račun boljševika. Pobunjenici su sada za sve krivili
vladu, ne vodeći dovoljno računa o objektivnim okol-
nostima koje su također pridonijele kaosu u zemlji.

---

¹⁰³ Avrich, str. 152/153.

¹⁰⁴ Ibid., str. 156. Vidi također Guerin, str. 108.

»Krajnja nestašica robe osudila je građane kao i mnoge seljake na glad i hladnoću, dok su tvornice bile paralizirane zbog nestašice goriva. Ta je situacija uzrokovala ozbiljno nezadovoljstvo sitne buržoazije i manje naprednih elemenata radničke klase (! kurziv moj, M. O.) koji su krivili boljševičku partiju za svoje teškoće odbijajući da prihvate kako su to posljedice nekoliko godina imperijalističkog rata i strane intervencije.«¹⁰⁵ Bez obzira na besmisao tvrdnje da je glad i hladnoća smetala samo manje naprednim elementima, ne može se dovesti u sumnju konstatacija o objektivno teškim ekonomskim prilikama koje nisu bile samo posljedica boljševičke vlasti.

Najčešće se pobunjene mornare nazivalo anarhistima, Deutscher čak izričito tvrdi da su ustanike predvodili anarhisti, te da je jedan »anarhistički odbor preuzeo zapovjedništvo.«¹⁰⁶ Slično je i Bettelheimovo ubjedenje: »Dominantna ideološka struja među kronštатовcima bila je, u stvari, anarhopopulistička, antidržavna i snažno obojena slavenskim nacionalizmom, antisemitizmom i ortodoksnim religioznim osjećajem.«¹⁰⁷ Činjenica je da se među mornarima mogao osjetiti duh anarhizma, prisutan još 1917. godine. No teško da se može prihvatiti tvrdnja o anarhističkom karakteru pobune, a još manje o takvim pozicijama članova Revolucionarnog odbora od kojih su samo neki (na pr. Petričenko) poznavali anarhističke ideje. Osim toga, mornari uopće nisu inzistirali na potpunom i trenutačnom uništenju države, već na poboljšanju stanja radnika i seljaka i ispravljanju socijalnih nepravdi. U biti, oni su pledirali za bolju vladu a ne za bezvlade.

Sve je prisutnije bilo uvjerenje kako u zbilji ne stoji Lenjinova formula: komunizam = vlast sovjeta + elektrifikacija, te da je »boljševički oblik komunizma komesarokracija + streljački vod«.¹⁰⁸ Inače, Lenjinovo ime nije ni jednom spomenuto u kronštatskim novinama

---

¹⁰⁵ Bettelheim, str. 361.

¹⁰⁶ Deutscher: *Naoružani prorok*, str. 301.

¹⁰⁷ Bettelheim, str. 364.

¹⁰⁸ Avrich, str. 174.

do njegovog govora na X kongresu partije. Ali je zato mnogo prostora posvećivano Trockom i Zinovjevu.

Oružani sukob ulazio je u posljednji tjedan. U samom Kronštatu uhapšeno je oko 300 boljševika od kojih niti jedan nije zlostavljan ni streljan. 10. III oko 300 delegata X kongresa dobrovoljno odlazi na front.¹⁰⁹ Uglavnom su bili zaduženi za vršenje propagandne aktivnosti u vojnim jedinicama. Poginulo ih je petnaestak.

U međuvremenu je problem gladi sve teže pogađao Kronštat. Vođe pobune, koji su odbili ponudu Černova, prihvaćaju ponudu barona Vilkena, ali ni ta pomoć nikada nije stigla. U takvim okolnostima 15.000 pobunjenika branilo je grad od napadača čiji se broj popeo na 50.000. 16. III, predzadnjeg dana bitke, bombardiranje je trajalo tokom čitavog dana.

Završni napad počinje u zoru 17. III 1921. godine. Na kraju dana oko 800 pobunjenika bježi preko leda u Finsku. Među njima je bilo i 11 članova Revolucionarnog komiteta, uključujući i Petričenka. Do podneva 18. III Kronštat, pobunjene tvrđave i brodovi bili su u rukama boljševika.

Istoga dana održana je u Petrogradu svečana proslava 50-godišnjice Pariške komune.

Nije moguće točno utvrditi koliko je pobunjenika poginulo. Maximof navodi brojku od 18.000 koju je vrlo teško provjeriti.¹¹⁰ Poznato je, međutim, da od 2.000 zarobljenih pobunjenika nijedan nije imao javno suđenje. Mnogi su streljani na licu mjesta, a 13 ih je kasnije osuđeno na smrt.¹¹¹

Niti jedan zahtjev pobunjenika nije zadovoljen. Gledano iz šireg konteksta, te u svjetlu »moskovskih suđenja i Staljinovog režima terora, mnogi promatraju pobunu kao fatalnu raskrsnicu u historiji Ruske revolucije koja označava trijumf birokratske represije i konačni poraz decentraliziranog liberterskog oblika socijalizma.«¹¹² Završna konstatacija stoji za taj period i određeni prostor.

---

¹⁰⁹ Ovu brojku iznosi P. Avrigh, dok Carr spominje 140 delegata (vidi Carr: II, str. 281).

¹¹⁰ Maximof: op. cit., str. 168.

¹¹¹ Avrigh, str. 214/215.

¹¹² Ibid., str. 228.

Historija će pokazati da li je decentralizirani liberterski socijalizam zauvijek ili trenutačno izgubljena alternativa.

Do kraja 1921. ugušena su i druga žarišta pobuna (Sibir, Tambov, područje oko Volge). Ugušeni su svi izazovi novom poretku čiji su se kruti obrisi sve jasnije ocrtavali na pozadini razrušene zemlje.

Kako bi o težnjama i stavovima pobunjenika mogli meritornije suditi, nije na odmet posegnuti za njihovim vlastitim riječima. Dokument u prilogu III objavljen je 8. III 1921. godine.¹¹³

Iz ove kratke analize zbivanja u Kronštatu i oko njega može se izvući zaključak da je pobuna bila prije svega rezultat nezadovoljstva radnika i seljaka uvjetima života i rada. Osim toga, oni su inzistirali na vlasti sovjeta kao obliku organizacije društva koji bi trebao biti logičan put u novo društvo. Politiku boljševičke partije pobunjenici su smatrali glavnim krivcem loših životnih uvjeta kao i gušenja sovjeta. S jedne strane je moguće ukazivati na nevoljnost mornara i radnika da dovoljno uzmu u obzir objektivne teškoće koje su bile posljedica građanskog rata, ekonomske krize i stranih intervencija. No s druge strane boljševička vlada nije pokazala ni minimum volje da njihove zahtjeve i kritike prihvati kao doprinos dijalogu u traganju za novim i boljim, za daljnjom revolucionarnom promjenom. Iz svih njenih poteza očigledno je nepriznavanje ikakvih prava radnim masama da aktivno i kreativno učestvuju u donošenju odluka. A u takvim okolnostima dijalog je iluzija, a oružani sukob realnost. Ne treba zanemariti ni činjenicu da je ipak vlada bila ta strana koja je mogla odrediti razvoj zbivanja i izabrati oružje. Izabravši topove a ne riječi, tj. stotinama puta u historiji viđen način obračuna, propustila je da napravi presedan koji bi je bitno razlikovao od vlastodržaca zemalja u kojima revolucija pod crvenim zastavama nije provedena. Može se reći »da ovaj prvi ispit boljševička partija, kao revolucionarna partija nije položila, jer ugušivši kronštatski ustanak oružanim putem, ona se opredelila za diktaturu partije nad proletarijatom, budući da se ovaj oružani sukob komunista protiv

---

¹¹³ Ibid., str. 241/243. Vidi Prilog III.

radništva može okvalifikovati kao borba vladajuće partije za očuvanje stečene vlasti protiv klase proletarijata i njegove težnje da ostvari autentičnu proletersku revoluciju bez tutorstva partije.¹¹⁴ Bez želje da se umanjí značaj partije boljševika u provođenju političke revolucije, treba ipak reći da ni u tome boljševici nisu bili jedini, kao i podvući činjenicu da revolucije ipak provodi narod uz pomoć avangarde, a ne obrnuto. Stoga se bilo kakvo 'prisivajanje' revolucije kao isključivog vlastitog djela, od strane bilo koje političke organizacije ne može ubjedljivo braniti. A sa »stanovišta obrane revolucije«, s pravom (se) može postaviti pitanje: ne počinje li već tada sudbonosno razilaženje, koje će poroditi kontraverzu između proletarijata i diktature nad proletarijatom?¹¹⁵ Odgovor može biti uvjetno pozitivan jer ipak treba uzeti u obzir i elemente koji dovode u pitanje mogućnost tačnog lociranja onog momenta kada je sve krenulo 'po zlu'. Po mom mišljenju, u martu 1921. godine potvrđene su sumnje onih koji ne vjeruju da autoritarnost u organizaciji društva može rezultirati socijalnom revolucijom. Sam pojam autoritarnosti nespojiv je sa socijalizmom. Potcjenjivanje važnosti tipa vlasti znači zanemari vanje neizbježnih kauzalnih veza u društvu. A s takve pozicije moguća su i čuđenja oko razvoja događaja koji su ipak tekli sasvim logičnim pravcem.

Mnoge teorijske rasprave previše stranica posvećuju upravo tom čuđenju i traganju za trenutkom u kojem se sudbonosna promjena u toku revolucije desila. Većina dobronamjernih interpreta zadovoljava se obrazloženjem u kojem glavnu ulogu igra demonska ličnost Staljina. Oni kojima se čini da je sve započelo ranije, uglavnom se nazivaju zlonamjernim kritizerima. Pitanje tko i s koje pozicije ih tako naziva moglo bi biti predmet jedne druge rasprave.

Po mom mišljenju svaka je partija, već po načinu organizacije, hijerarhijska. Svaka za sebe smatra da je njenim programom obuhvaćena istina o društvu koju drugi ne prihvaćaju, bar ne u svemu. Iz hijerarhije i

¹¹⁴ Golubović, op. cit., str. 145.

¹¹⁵ Ibid., str. 84.

monopola na istinu proizlaze dominacija, autoritarnost i nemogućnost konvergencije. Kad partija dođe na vlast, ona je u poziciji da svoje ideje provodi u život. Sve su ostale partije (i ideje 'neovjenčane' zakonom neke partije) gurnute u opoziciju. Iako postoje nezanemarive razlike u metodama odnošenja prema opoziciji po kojima su partije demokratske ili totalitarne, opozicija u principu nije subjekt sa kojim se mnogo diskutira, naročito ne u kriznim situacijama. Nju se nastoji eliminirati na razne načine, već s obzirom na vrijeme, mjesto i okolnosti.

Alternativa takvom modelu koja nosi pečat bitno novog i revolucionarnog je samoupravljanje koje su sovjeti bili prihvatili kao svoj tip organizacije društva. Znači mart 1921. se prije može nazvati trenutkom u kojem je transparentno potvrđeno odustajanje od koncepta o odumiranju države te prihvaćanje stare igre vlasti i naroda kao antipoda.

U ime obrane od vanjske intervencije, gušenje pobune koja je nazvana 'kontrarevolucijom' proglašeno je nužnošću. Mislim da je upravo izveden odgovor na Dutschkeovo (i ne samo njegovo) pitanje: »Kako to da je bila 'proleterska nužnost' politički-vojno likvidirati kronštatske mornare kada su se ponovo zauzeli za sovjetete i okrenuli se protiv boljševika? Tko je odredio tu 'historijsku nužnost'?«¹¹⁶

Oni 'dobronamjerni' historičari koji teže objektivnosti vjerujući prije svega službenim interpretacijama pobjednika, tj. onima koji su zadržali vlast pa i »pravo« na kreiranje prošlosti, pišu poput Bettlheima: »Kronštatska epizoda navela je boljševike da više nego ikad otvrdnu svoju poziciju prema bivšim 'sovjetskim partijama'... Sada, više no ikad, nije dolazilo u obzir dozvoliti tim partijama da ponovo sudjeluju u radu sovjeta.«¹¹⁷ Ovakav pristup očigledno poštuje princip kauzalnosti. No problem je što u ovom slučaju uzrok i posljedica mijenjaju mjesta pa i zaključak ostaje daleko od istine. Partijama o kojima je riječ onemogućen je rad prije kron-

---

¹¹⁶ R. Dutschke: *Moj dugi marš*, str. 162/163.

¹¹⁷ Bettelheim, str. 366.

štatske epizode, a upravo je to bio jedan od uzroka ove pobune.

Staljinizam

Poslije obračuna u Ukrajini i Kronštatu te u drugim krajevima zemlje, dolazi vrijeme provjeravanja i čistki u redovima partije. U oktobru 1921. imenovana je komisija koja je rezultate svoga rada predočila na XI kongresu, marta 1922. »Od nešto više od 650.000 članova, 24% je isključeno što je dovelo članstvo ispod 500.000. . . Da je čistka oštrije zahvatila intelektualce nego radnike i seljake pokazuje podatak da je kao posljedica toga, odnos radnika i seljaka u partiji porastao u industrijskim provincijama od 47% na 53%, a u poljoprivrednim od 31% na 48%.«¹¹⁸ Činjenica da su isključeni mahom intelektualci nije ni malo slučajna, pošto su upravo iz njihovih redova stizale najbrojnije kritike na račun vođenja politike, o čemu boljševici više nisu željeli diskutirati.

Različito se interpretira uloga Lenjina u obračunu sa neposlušnima. Tako Z. Golubović navodi: »Trebalo upozoriti da su čistke u partiji, koje su sprovedene za Lenjinova života, imale drugačiju svrhu — cilj im je bio da očiste partiju od karijerista i onih koji su u partiju zalutali, a nisu bili motivisani njenim ciljevima; te čistke, pored toga, nisu bile povezane sa terorom. Suprotno tome, staljinističke čistke su pretpostavljale teror kao svrhu. Ova kvalitativna razlika se često zanemaruje, pa se iz činjenice da nije Staljin ustanovio čistke, već Lenjin, izvodi dokaz o potpunom kontinuitetu politike boljševičke partije.«¹¹⁹ Jedan od takvih autora čiji je respekt prema Lenjinu daleko manje izražen piše: »Lenjinov ukoričeni elitizam, njegovo inzistiranje na centraliziranom rukovodstvu i strogoj partijskoj disciplini, njegovo gušenje građanskih sloboda i sankcije terorom — sve je to ostavilo dubokog traga na budući razvoj komunističke par-

¹¹⁸ Carr: I, str. 213.

¹¹⁹ Golubović, str. 121.

tije i sovjetske države.¹²⁰ Po mom mišljenju, bez rekonstrukcije izvjesnog kontinuiteta između Staljinovog i Lenjinovog upravljanja državom ne može se objasniti činjenica da su sibirski logori postojali prije Staljinovog dolaska na vlast, te da je već postojala pripremljena situacija koju će on dovesti do točke u kojoj terorizam države nad narodom dobiva monstruozne razmjere.

Smjernice prema takvom putu već su bile jasno definirane pred naredni Kongres. »Na XII kongresu 1923. godine, bez prisustva Lenjina, Zinovjev je ukazao na 'drugove koji misle da je diktatura partije nešto što se treba praktično realizirati, ali o čemu ne treba govoriti', nastavljajući s razvijanjem doktrine o diktaturi partije kao diktaturi Centralnog komiteta: 'Mi trebamo jedan jak i moćan centralni komitet koji je vođa svega... Centralni komitet stoga što je isti Centralni komitet za sovjete, za sindikate, za kooperative, za provincijske izvršne komitete i za čitavu radničku klasu. U tome je sadržana njegova uloga rukovođenja, u tome je izražena diktatura partije'. Deklaracijom Kongresa proglašeno je da se 'diktatura radničke klase ne može osigurati drugačije do u formi diktature njene vodeće avangarde, tj. komunističke partije'.¹²¹ Dakle, postoji narod koji je proveo revoluciju, tj. radnici i seljaci koje je vodila njihova avangarda — komunistička partija, koju je usmjeravao njen najsposobniji i najviši organ — Centralni komitet, u kojem najveći teret odluka snosi jedan čovjek koji time postaje otac revolucije. Svi očevi griješe, najviše kada su duboko uvjereni u svoju nepogrešivost. A najteža stvar koja se može desiti narodu je da poslije oca koji je ipak bio poštovan i zaslužan, na njegovo mjesto dođe sin čije ljudske i moralne kvalitete mogu izazvati samo strah.

Strah je u konkretnom slučaju bio potpuno opravdan, a sve brojniji procesi samo su pojačali njegov intenzitet. »Deutscher misli da se ovi politički procesi mogu objasniti samo pomoću mehanizama primitivne magije na osnovu kojih se uvreda totema tretira kao naj-

¹²⁰ Avrich, str. 229.

¹²¹ Carr: I, str. 236.

viši zločin, te se žrtva okrivljuje za pokušaj ubistva totemskog pretka.«¹²² Totem će ostati netaknut po cijenu nebrojenih ljudskih žrtava, a oni članovi društva koji nisu željeli sudbinu žrtve mogli su odabrati ponašanje u masi utopljenih, poslušnih, bezličnih pojedinaca koji odbacuju svaki individualizam kao buržoasko zastranjanje — koji su, dakle, mogli i/ili morali pristati na situaciju u kojoj »ja« ima smisla samo kao kamenčić u »mi«.¹²³

»Staljin već 1925. godine ističe kao osnovne vrednote koje partija propagira: duh discipline ('gvozdenu disciplinu'), jedinstvo volje, autoritet partije i dobrovoljno potčinjavanje odlukama partije (Osnovi lenjinizma).«¹²⁴ O poslušnosti svih jednome govorili su drugi. Tako se u Kalinjinovom spisu »O komunističkom vaspitanju« inzistira na »saglasnosti i poslušnosti i 'potčinjavanju volji vođe' a inicijativa pojedinca, koja se navodno podstiče, shvata se kao 'nezavisno traženje najboljeg puta da se ispuni direktiva'«¹²⁵ (!) Svima je, dakle, ostavljeno na volju da se slobodno, koliko god žele i mogu, potčinjavaju. I to je trebala biti osnova ponašanja subjekata revolucije!

Sukobi u društvu onemogućeni su svim sredstvima. Poprište burnih diskusija ostao je jedino Centralni komitet i ostale vrhovne političke instance. »Na sjednici Politbiroa 1926. Trocki je dobio Staljinu u lice: »Grobar revolucije«. »'On je novi Džingis-kan', bila je uplašena Buharinova opomena 1928. — 'on će u krvi ugušiti svaki seljački ustanak'. A to nisu bile usamljene primjedbe samo nekih vođa. Iza tih ljudi dolazile su uvijek nove opozicije koje su pokušavale vratiti partiju njenoj revolucionarno-demokratskoj tradiciji i socijalističkim obavezama...«¹²⁶ Ali svi ti kritičari vrhovnog vođe vrlo brzo će shvatiti da se model ponašanja propisan za narod odnosi i na njih. Bilo je suviše kasno da se promijeni tok

---

¹²² Golubović, str. 124.

¹²³ Vidi Zamjatin: MI.

¹²⁴ Golubović, str. 226.

¹²⁵ Ibid., str. 134.

¹²⁶ Deutscher: *The unfinished revolution*, str. 33.

zbivanja koji je neumoljivo slijedio svoju unutrašnju logiku. Vrh hijerarhije čvrsto je upravljao svim polugama moći. Prošlo je vrijeme kada se još moglo i trebalo misliti na tradiciju i socijalističke obaveze. Uskoro će Trocki biti u egzilu (kasnije ubijen), Kamenjev, Zinovjev i drugi ubijeni su u augustu 1936. Pjatakov i Muralov u januaru 1937. Tuhačevski i Jakir u maju iste godine, Buharin, Rikov, Jagoda i Černov u martu 1938. godine.¹²⁷ »... 1938. godine ostao (je) u životu još jedino Staljin od 24 člana CK koji su rukovodili Oktobarskom revolucijom i bili izabrani na VI kongresu partije 1918. godine.«¹²⁸ Politička situacija je time bila do kraja očišćena od svih koji su se drznuli da misle drugačije od onoga koji je odlučio da tu obavezu (mišljenje) zadrži samo za sebe i da je vrši neometano, na vrhu piramide kojoj su i upravo nabrojani članovi CK bili graditelji.

Godine 1924. na II kongresu sovjeta SSSR-a Staljin je, u ime partije, položio svečanu zakletvu. Način na koji se u njoj spominje Lenjin plastično ocrtava sliku vjerničkog odnosa prema preminulom vođi koji, gubeći nesavršeni ljudski oblik, počinje ličiti bezgrešnom božanstvu, posjedniku vrhovne mudrosti. »Mi komunisti smo ljudi naročitog kova. Mi smo skrojeni od naročitog materijala. Mi smo oni koji sačinjavaju armiju velikog proleterskog stratega, armiju druga Lenjina. Nema ničeg višeg nego što je čast pripadati toj armiji. Nema ničeg višeg nego nazivati se članom partije, čiji je osnivač i rukovodilac drug Lenjin... Odlazeći od nas drug Lenjin nam je zavještao da visoko držimo i čuvamo neukaljano veliko ime — član partije. Zaklinjemo ti se, družo Lenjine, da ćemo izvršiti tu tvoju zapovijed!.. Odlazeći od nas, drug Lenjin nam je zavještao da čuvamo jedinstvo naše partije kao zjenicu oka. Zaklinjemo ti se, družo Lenjine, da ćemo časno izvršiti i tu tvoju zapovijest!.. Odlazeći od nas, drug Lenjin nam je zavještao da čuvamo i jačamo diktaturu proletarijata. Zaklinjemo ti se,

---

¹²⁷ Vidi Maximof, op. cit., str. 320.

¹²⁸ Golubović, str. 151. »Medvedev ističe da je NKVD za dve godine likvidirao više članova partije nego što je stradalo za vrijeme ilegalnog delovanja partije.« (str. 122.)

druže Lenjine, da nećemo žaliti svojih snaga da bismo časno izvršili i tu tvoju zapovijest!...¹²⁹

Ovo svečano zaklinjanje ostavljalo bi dojam krajnje odanosti kada ne bi bio poznat odnos onoga koji se zaklinje i onog kojem je zakletva upućena, kao i zbivanja koja su slijedila poslije svečanog čina zaklinjanja. Može se kazati, poput L. Collettia, da »liturgijski ton ove zakletve, koju Staljin izgovara kao 'izvršilac poslednje zapovesti gospoda boga', može da pomogne više nego sve analize, da se razume prava priroda staljinizma.«¹³⁰ Ali treba dodati i primjedbu da se u stvari radilo o krivokletniku koji je svjesno govorio ono što ne misli, ali kojeg ipak nije stigao gnjev gospodnji. Uzimajući na sebe ulogu prvog proroka, Staljinu je trebao bog zbog legitimnosti vlastite pozicije. Uskoro će zazivanje njegovog imena postati tek dio rituala jedne ideologije pred čijim bi žrtvama i paganski bogovi izgubili apetit.

Dok traju raščišćavanja na političkoj razini, istodobno se odvija transformacija u sferi ekonomije. Industrij i poljoprivredu trebalo je po hitnom postupku prebaciti na nove kolosjeke. Prvi je korak bio u likvidaciji privatne svojine. No ona automatski nije postala društvena, proleterska i seljačka, kako se navodilo u programima i svečanim govorima, pošto »... dolazi do potpunog spajanja ekonomske i političke moći u rukama jedne iste društvene grupacije, preko države kao njenog klasnog instrumenta...«¹³¹ Uloga države nije, naravno, bila samo koordinativna i savjetodavna već odlučujuća na svim stepenicama proizvodnog procesa. Nominalni vlasnici sredstava za proizvodnju teško da su stekli veća ovlaštenja u odlučivanju o vlastitom životu i radu no u vrijeme kada su njihovi strojevi legalno pripadali određenom kapitalisti, a zemlja veleposjedniku ili plemiću. Istina, došlo je do promjene u načinu dominacije koja se sada skrivala iza zvučnih fraza o slobodi. Ali bitno nove odnose donijelo bi tek ukidanje dominacije same, u svim oblicima. »Sama eksproprijacija sredstava za pro-

¹²⁹ Historija svesavezne... str. 282.

¹³⁰ Golubović, str. 199.

¹³¹ Ibid., str. 64.

izvodnju u okviru kapitalističkog načina proizvodnje ne ukida kapitalističke odnose i kapitalističku logiku razvitka, jer se i dalje zadržava: dominacija mrtvog rada nad živim radom, otuđeni rad i eksploatacija.«¹³² Ono što se uistinu dogodilo bilo je podržavljenje a ne podružvljenje vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, sa kontrolom odozgo kao prvom karakteristikom.

U domenu svakidašnjeg života zadržane su, iako u reduciranom ili promijenjenom obliku, stare sheme. Još uvijek su jedni određivali ponašanje drugih diktirajući pravila i norme sa svojih viših i moćnijih pozicija. Još uvijek je ta ista manjina živjela bolje od većine koristeći privilegije koje dolaze uz višu prečku socijalne hijerarhije.¹³³ »Pokazalo se da rušenje ekonomskih temelja privatne svojine nije dovoljno za izgradnju socijalističkog ili demokratskog društva. Potrebna je duboka revolucionarna negacija mnogo širih oblasti života i odnosa koji se ne iscrpljuju samo u ekonomiji.«¹³⁴ Duboka revolucionarna transformacija svih oblasti života ne može biti provedena putem političke revolucije, odnosno smjene na vlasti i površinskih zahvata u procesu proizvodnje. Jedino socijalna revolucija koja u sebi sadrži revolucioniranje političke, ekonomske i kulturne sfere istodobno, može zaslužiti naziv socijalističke revolucije.

Pred kraj dvadesetih godina priprema se kurs ubrzanе industrijalizacije koji prati nasilna kolektivizacija (osuđujući koju će staljinisti, nekoliko godina kasnije, uništiti anarhističke komune u Španiji, tvrdeći da manipuliraju narodom i prisiljavaju ga na takvu organizaciju). »Da je kolektivizacija bila nagla i prisilna pokazuju zvanični statistički podaci o tempu kolektivizacije: dok je 1929. g. bilo samo 3,9% kolektiviziranih seoskih domaćinstava, već 1930. g. ima ih 23,6% a u 1931. g. 52,7%, da u 1937. g. dostigne 93% i da se praktično 1940. g.

---

¹³² Ibid., str. 15.

¹³³ Jedan od uzroka kronštatske pobune je i nespremnost mornara i radnika da kao pravdu prihvate činjenicu kako boljševici, što su viši po položaju, to manje pate od hladnoće, a glad ih gotovo ne pogađa.

¹³⁴ Tadić: Tradicija i revolucija, str. 230.

kollektivizacija u potpunosti završi.«¹²⁵ Veliki posjedi postali su kolhozi i sovhozi, privatne tvornice — radnički kombinati a nadglednici — komesari. Promjenili su se i simboli; zastave, parole, imena tvornica. A radnici su kao i prije ostali udaljeni od centra moći i odlučivanja. Glomazna birokracija postajala je sve nepremostiviji zid, projektirano neprolazni labirint između proletera i vlastodržaca. Može se reći »da se specifičnost ovog klasnog proizvodnog odnosa sastoji u apsolutizovanju državnog vlasništva i u birokratizaciji načina upravljanja i odlučivanja, što omogućuje obnavljanje despotskih formi vladavine u modernim uslovima industrijskog razvoja.«¹²⁶ Upravo je staljinizam bio ta nova despotska forma vladavine, jedna od najsureovijih u historiji.

Razvoj događaja poslije Oktobarske revolucije karakterizira prisvajanje moći odlučivanja. Intenzitet tog prisvajanja neprestano je rastao da bi kulminirao dolaskom Staljina na vlast i u periodu poslije toga. Čitava ideologija stvorena je kako bi narod takvu situaciju shvatio kao nužnost uvjetovanu prije svega vlastitom upravljačkom insuficijencijom. Vojske ideologa radile su na programima uvjeravanja naroda u njegovu 'nezrelost' a "... najveća hipokrizija staljinističke birokratije je upravo u tome što je proletera tretirala kao ubogog Lazara kome treba dati mrvice sa bogataškog stola (sa pretekstom da bi ih lakše vario), deleći mu istovremeno prazne komplimente kako je on glavna snaga ljudskog progressa. A proleterima je, u interesu njihove i opšte-ljudske slobode, potrebno najviše znanje a ne otpaci.«¹²⁷ Ta glavna snaga ljudskog progressa još 'nezrela' i neobrazovana, izgleda da je povjerovala u neminovnost slijeđenja avangarde, po bilo koju cijenu, a u interesu mira u periodu akumulacije znanja i iskustva, tj. stjecanja zrelosti, da bi nakon toga sloboda, bratstvo i jednakost pripali svakom podjednako. Ili su ipak kontrole, pritisci i plašenja odigrali presudniju ulogu u držanju na uzdi ljudi koji su već dokazali da se znaju suprotstavljati.

¹²⁵ Golubović, str. 37. (fus-nota 41).

¹²⁶ Ibid., str. 66.

¹²⁷ Tadić: **Poredak i sloboda**, str. 211.

Represija ni u kom slučaju nije bila zanemariva odlika 'prve zemlje socijalizma' čiji su se lideri pozivali na marksizam. »Kada marksizam kao teorija ima državnu i policijsku garanciju da ne može doživjeti historijski poraz u slobodnoj konfrontaciji, onda je već takva njegova pozicija najdublji historijski poraz. Staljinizam je upravo zbog toga bio najdublji pad što ga je marksizam dosada doživio.«¹³⁸

No čitav niz autora pokušava dokazati kako se staljinizam ne može izvoditi iz marksizma, već da se radi o grubim falsifikatima u potrazi za legitimitetom. Tako Zagorka Golubović smatra da »... u svom krajnjem rezultatu staljinistička ideologija postiže sasvim suprotno od onoga ka čemu je bila usmerena marksistička revolucionarna teorija, naime, ona pomaže ostvarenju besprimernog porobljavanja u najtotalitarnijem obliku, koji se može porediti jedino sa fašizmom.«¹³⁹ Ova konstatacija, međutim ne dovodi u pitanje da li se ipak radi ili ne radi o istim izvorima koji zatim nastavljaju odvojeni tok, ili o idejama čiji su elementi apsolutno inkompatibilni. To je mnogo jasnije izraženo na drugom mjestu u istoj knjizi. Autorica navodi: »Teorijsko-filozofsko stajalište koje se naziva marksizam može se najkraće okarakterisati kao teorija revolucionarnog humanizma koja ima prvenstveno emancipatorske ciljeve, te se javlja kao teorijska svest revolucionarnog pokreta što smera oslobođenju proletarijata, ali i celokupnog čovečanstva.«¹⁴⁰ Zadržavši se na ovome kao bitnoj odrednici marksističke teorije moguće je kazati: »Naime, ja zastupam tezu da je staljinistička ideologija posredovana samo takvim 'marksizmom' koji se preobratio u ideologiju, te da se može izvesti jedino iz 'ideologije marksizma', ali ne i iz marksizma kao filozofske i revolucionarne teorije.«¹⁴¹ Ako sada zanemarimo filozofske elemente i zadržimo se na revolucionarnoj teoriji, tada ipak treba imati u vidu da su neki elementi pogodovali razvoju staljinističke ideolo-

¹³⁸ Vranicki: op. cit., str. 227.

¹³⁹ Golubović, str. 219.

¹⁴⁰ Ibid., str. 185.

¹⁴¹ Ibid., str. 184.

gije iako su sastavni dio teorije samog Marxa (i Engelsa), a ne 'ideologije marksizma'. To je prije svega centralizam, zatim hijerarhičnost revolucionarne organizacije sa avangardom na vrhu. Tačno je da je za marksizam karakteristično shvaćanje zajednice slobonih individua. Upotrebljavajući iste riječi, staljinistička ideologija je stvorila birokratsko društvo neslobode.¹⁴² Ali korijeni tog društva bili su ipak posađeni prije no što je staljinizam kao fenomen stasao, dok su se njegovi preteče još borili da, pozivajući se na marksizam, izgrade novo društvo. Smatram da pojam autoritarnosti marksizmu nije stran, a da njegovo manifestiranje samom unutrašnjom logikom stvari lako može prevazići i najcrnje snove teoretičara koji ga nisu na vrijeme odbacili. Kao što se pokazalo, samo jedan je korak od diktature proletarijata do diktature nad proletarijatom.

No ne može se poreći ni čitav niz očiglednih pomaka od marksizma koje staljinizam izvodi bez izvinjenja. »Temeljna analiza sadržaja staljinističke ideologije (koja ide iza upotrebe reči, kojima se stvara privid sličnosti, i u tome je suština fikcionalizma staljinističkog sistema, na koji ukazuje Redlih), nedvosmisleno pokazuje da takav raskorak (između ideologije i prakse, M. O.), ne postoji, jer je u staljinističkoj ideologiji izvršen dvostruki preobražaj marksizma: prvo, time što je izmjenjeno značenje osnovnih pojmova i drugo, time što je izmjenjeno tumačenje bitnih principa marksističke teorije, a neki od njih su i poreknuti (kao što je slučaj sa principom jednakosti, ili slobode pojedinca).«¹⁴³ Najradikalniji raskid sa revolucionarnom teorijom marksizma učinjen je upravo negiranjem slobode pojedinca što je rezultiralo njenim onemogućavanjem u praksi.

Lideri i teoretičari radničkog pokreta mogli su biti inspiracija za netolerantan i grub odnos prema protivnicima. Marks je, na pr. vjerovao, te se tako i ponašao u praksi, da sa anarhistima ne treba razgovarati i da im nije mjesto u Internacionali. Koristeći ne baš korektnne metode, uspio je da u to ubijedi dobar dio članstva

---

¹⁴² Ibid., str. 202.

¹⁴³ Ibid., str. 215.

radničkog udruženja. Engels je bio ubjeđen da su Slaveni kontrarevolucionarna masa.

Staljin je smatrao da mu viši ciljevi i lično ubjeđenje dopuštaju da isključi i ušutka gotovo svakog tko mu nije bio po volji. Zbog toga je i za njega anarhizam bio 'neprijatelj broj jedan' »poretka koji je on namera-
vao da izgradi, ne samo zato što anarhizam teorijski ruši osnovni mit na kojem će počivati takav poredak — mit o mogućnosti izgradnje socijalizma putem jačanja države kao represivne sile, već i zato što u njemu vidi opasnost zaraze individualizmom, kojem je Staljin bio spreman da objavi rat do istrebljenja.«¹⁴⁴

Staljinov strah nije bio izazvan onim tipom individualizma koji isključuje kao značajno sve što nije u direktnoj vezi sa privatnim interesima nekog pojedinca. Za njega su neprihvatljiva 'individualistička' ponašanja bila ona vezana uz pokušaje pojedinaca da razmišljaju slobodno, iznose to mišljenje slobodno i kritički prosuđuju zbilju. A u toj zbilji bilo je previše materijala za kritičku procjenu.

Diktatura već po definiciji ne može tolerirati slobodu, osim slobode diktatora da postavlja i određuje njene granice. Zbog toga tip ponašanja primjeren staljinizmu nikako nije mogla biti kreativnost, spontanost i lična inicijativa. Nasuprot ovog »anarhističkog sna« stajala je realnost uniformnog mišljenja primjerenog jakoj partiji. A uniformno mišljenje teško da u sebi može sadržati revolucionarni naboj i imaginaciju nužnu da bi se revolucija nastavila. Ono ne pogoduje ni razvoju osnovnih oblika demokratskog odnošenja u društvu. Točno je da »... socijalizam bez demokratije predstavlja bitnu odliku svakog sektaštva. Istorija staljinskog sektaštva zorno pokazuje kako se mač revolucionarnog terora preneo s klasnog neprijatelja na kompartiju kao misaono i političko žarište revolucije. Staljinizam je stoga klasičan obrazac kontrarevolucije, primer kako se sektaštvo pretvara u neprijatelja revolucije.«¹⁴⁵ Meni se čini da su,

---

¹⁴⁴ Ibid., str. 241.

¹⁴⁵ Tadić: *Poredak i sloboda*, str. 189.

kako je pokazano u uvodu, temelji tog sektaštva kao i zatiranje revolucije već spremno čekali da 'krvnik revolucije' stasa do velikog vođe.

SPANJOLSKA — AUTORITARNOST I KOMUNALIZAM

Najznačajniji primjer pokušaja socijalne revolucije poslije Ruske revolucije svakako predstavlja Španjolska u periodu građanskog rata od 1936. do 1939. godine. U tom pokušaju jednu od glavnih uloga odigrao je anarhistički sindikat CNT (Nacionalna konfederacija rada) osnovan 1910. godine, a čiji je cilj bio »integralna emancipacija radničke klase i preuzimanje proizvodnje u vlastite ruke. Direktna akcija je ovde značila projekciju impulsa i organizovane volje same društvene baze, odbijanje autoritarnih i elitističkih principa organizacije, vođe i vođenih.«¹ Takva orijentacija, s mnogo entuzijazma masovno prihvaćena u narodu, rezultirala je čitavim nizom promjena u društvenoj strukturi unutar sebe zaraćene Španjolske.

Na ovom prostoru utjecaj ideja anarhizma započinje 1869. godine i to prije svega kroz djelatnost talijanskog anarhiste Giuseppea Fanellia. Njegov dolazak bio je od presudnog značaja za pravac razvoja socijalizma u Španjolskoj, što je bilo vidljivo već na prvom kongresu španjolske sekcije I Internacionale, održanom u Barceloni 19. VI 1870. godine. Stavovi koje je većina delegata prihvatila kao svoje, pokazivali su nedvojbeno antiautoritarni karakter. Iz toga slijedi da je u Španjolskoj »anarhizam, ili bolje rečeno antiautoritarni federalistički socijalizam, prethodio autoritarnom državnom socijalizmu.«² Kroz čitav period razvoja liberterskih ideja u Španjolskoj,

---

¹ Trivo Indić: »Anarhokomunizam — pokret i pouke«, (Praxis, Zagreb, 1/2 1972.) str. 111—115.

² Gaston Leval: *Collectives in the Spanish Revolution*, str. 35.

od 1869. godine do građanskog rata. one su bile prihvaćene prije svega kao način života, a ne isključivo kao teorijski okvir ili idejni program. Zahvaljujući tradiciji kolektivizma na selu, zamisli o decentralizaciji, uzajamnoj pomoći i samoupravljanju usvojene su kao vlastita, a ne iz vana nametnuta opredjeljenja.³

Zbivanja koja će dovesti do građanskog rata treba pratiti od aprila 1931. godine kada je Republika zamijenila monarhiju. No život naroda bivše prve kolonijalne sile svijeta nije postao ništa bolji. Dok su se različite političke struje borile za prevlast, siromaštvo i glad u mnogim krajevima zemlje bit će plodno tlo za daljnje promjene koje su se već nazirale.

Opasnost od fašizma bio je razlog što su se općim izborima 1936. godine odazvali i mnogi članovi CNT, vjerujući da je važnije dati podršku snagama lijevice nego ustrajati u principu neglasanja. Njihovi su glasovi pridonijeli da je na izborima 16. II 1936. godine pobijedio Narodni front. Uslijedila je amnestija hiljada političkih zatvorenika. Ali u isto vrijeme fašisti su razrađivali svoje planove. 11. VII započinje vojni puč koji će od Španjolske napraviti internacionalno ratište desnih i lijevih snaga. No ove druge, lijeve snage uskoro će ratnu situaciju učiniti još kompliciranijom, boreći se međusobno i time pomažući fašistima da pobijede.

U septembru 1936. godine na čelo Narodnog fronta dolazi Largo Caballero, a u njegovoj vladi mjesto nalazi i nekoliko anarhista, na primjer Federica Montseny kao ministar zdravstva i Juan Garcia Oliver kao ministar pravosuđa. Zemlja je podijeljena, granice fronta pomiču se svakodnevno, a naoružani narod započinje socijalnu revoluciju, kako na selima tako i u gradovima.

Od 25 milionskog stanovništva Španjolske 1936. godine 68% je bilo na selima. Ali velik dio zemlje bio je u rukama latifundista. No s obzirom na loš kvalitet zemlje u mnogim područjima, loše klimatske uvjete i slabu mehanizaciju, izlaz nije mogao biti u parcelizaciji već u kolektivizaciji zemljišta. Anarhističke ideje, godinama

³ Sam Dolgoff, ed: *Anarchist Collectives*, str. XVI—XVII (uvod M. Bookchina).

prisutne, pomogle su da komunalizam bude izbor zemljoradnika gotovo u svim područjima koja nisu bila osvojena od strane falangista. U Aragonu je osnovano više od 400 kolektiva u kojima je živjelo pola miliona ljudi, u Levantu oko 500, a u Kastilji 230. Ukupno je u komunama živjelo oko 3 miliona ljudi.⁴ Uzajamna pomoć prakticirana je spontano kako unutar jedne komune, tako i među komunama. Svakodnevni život bio je organiziran na principima samoupravljanja, a rezultati koji su slijedili predstavljaju dokaz o snazi takve alternative. »Prinosi na dobrima stotina komuna porasli su u tom periodu za 30—50%«,⁵ što predstavlja još značajniji podatak posmatrano iz perspektive teških objektivnih okolnosti koje nisu išle na ruku kolektivima. »Jedna od tajni uspjeha socijalne revolucije na zemlji bila je želja seljaka da kooperiraju radije nego da posjeduju i obrađuju komadić zemlje individualno.«⁶ Komune nisu ostale izolirane na lokalnoj razini. U novembru 1937. godine održan je u Valenciji Nacionalni kongres kolektiva čiji je zadatak bio dogovor o načinima rada kolektiva i distribuciji proizvoda u čitavoj zemlji, a ne isključivo između zajednica samih. Tako je za samo godinu dana došlo do formiranja onog organizacionog oblika za koji se anarhisti zalažu u svim svojim radovima.

U gradovima su radnici imali daleko teži problem. Mnogi tehničari i visoko obrazovani kadrovi napustili su tvornice; javne službe su bile na ivici kaosa. No u vrlo kratkom vremenu katalonski radnici su preuzeli željeznicu, prevozna služba u Barceloni i okolici reorganizirana je pod kontrolom radnika, grad je bio normalno opskrbljivan plinom i električnom energijom, dok je udruženje pekara preuzelo na sebe proizvodnju i distribuciju dovoljne količine kruha. Samoorganizirali su se i zdravstveni radnici, a sindikat organizira normalno odvijanje školske nastave, istovremeno provodeći opismenjavanje (oko 47% nepismenih).

---

⁴ Vernon Richards: *Lessons of the Spanish Revolution*, str. 99.

⁵ D. Guerin: *Anarhizam*, str. 139.

⁶ V. Richards: op. cit., str. 103.

Godine 1937. u Španjolskoj se Internacionalne brigade bore protiv Frankovih trupa zajedno sa španjolskim radnicima i seljacima koji, istovremeno, vrlo uspješno mijenjaju sve segmente društvenog života. Ne postoje podaci koji bi ukazivali da je samoorganiziranje naroda na socijalnom nivou predstavljalo smetnju njegovoj borbenoj efikasnosti. No članovi Komunističke partije koja je djelovala koordinirano sa Staljinovom politikom smatrali su da narod ne zna što radi (ili, prije, da ne bi trebao raditi to što radi). Situacija je već izvjesno vrijeme ukazivala na sukob do kojeg je moralo doći između pripadnika CNT i FAI (Iberijska anarhistička federacija) sa jedne strane, te sve snažnije grupacije u vladi koja je bila pod direktnim utjecajem Moskve. Po cijenu slabljenja republikanskih snaga u cjelini, članovi KP Španjolske odlučili su odvignuti narod od samoinicijative. Sve više pripadnika anarhističkog pokreta završavalo je u specijalnim zatvorima koje su oformili pristigli agenti GPU. Do najkrvavijeg sukoba je došlo 3. maja u Barceloni pri pokušaju vladinih trupa da zauzme zgradu pošte u kojoj su bili zaposleni većinom anarhisti. Poginulo je oko 500 radnika. Staljin je vjerojatno bio zadovoljan. Franko također.

Drugi korak sukoba bio je likvidacija komuna. »11. pokretna divizija majora Listera (staljinista), uz podršku tenkova, prešla je u akciju protiv zajednica. U Aragon je prodrila kao u kakvu neprijateljsku zemlju. Odgovorni rukovodioci podružtvljenih poduzeća su pohapšeni, njihova su sjedišta okupirana, a zatim i zatvorena; komunalni magazini su ispražnjeni, namještaj polomljen, a stada opustošena. Komunistička je štampa optuživala zločin prisilne kolektivizacije dok je potpuno uništeno 30% aragonskih zajednica.«⁷ Rezultat takvih akcija moglo je biti nepovjerenje, odbijanje i neprijateljstvo, a nikako motiviranost za zajedništvo, čak ni u borbi protiv fašizma.

Zanimljivu paralelu između ovih zbivanja i NOB u Jugoslaviji izvodi Deutscher: »Za vrijeme rata on (Staljin, M. O.) je želio da Jugoslaveni vode patriotski i

⁷ D. Guerin: op. cit., str. 145.

antifašistički rat a ne da uz to provode i socijalnu revoluciju, ali ga oni nisu htjeli slušati; zato im je predbacio da ugrožavaju savez Rusije sa Sjedinjenim Državama i Velikom Britanijom, da 'zabadaju Sovjetskom Savezu nož u leđa'.⁸ Strah od socijalne revolucije, toliko prisutan svaki put kad njene klice buknu u narodu, nedvojbeno ukazuje na raskorak između autoritarne partije i samoupravljanja, bez kojeg socijalistička revolucija jednostavno ne postoji. Stoga je preduvjet revolucije prije svega destrukcija takvog, autoritarnog pogleda na svijet.

Za razliku od pobune mornara u Kronštatu koja je ostala relativno izolirana (kao jasno artikulirana pobuna), pokušaj socijalne revolucije u Španjolskoj bio je masovan. No ipak (ili baš zbog toga), kako Komunistička partija kao produžena ruka Kremlja, tako i republikanska vlada nalaze za shodno da narodu oduzmu slobodnu inicijativu pod parolom »prvo dobiti rat, a posle revolucija«. Boreći se protiv naroda koji je želio i dobiti rat i provesti revoluciju, vlada je mislila dobiti rat. No teško da iz konteksta proizlazi da bi se takav rat uopće mogao dobiti kad su puške okrenute prema vlastitoj i nezamjenjivoj armiji.

Da bi se do kraja sagledala sva težina sukoba autoritarnih i antiautoritarnih tendencija u revolucionarnom procesu nužno je paralelno pratiti podatke o proizvodnim (i ne samo tim) uspjesima komuna, te one koji govore o načinu na koji su te iste komune likvidirane. Ono što ostaje da se pamti jest činjenica da su se radikalne promjene, potaknute i provođene od strane naroda, događale u svim sferama dokazujući kompetentnost 'neprofesionalnih revolucionara' — naroda da se uspješno samorganizira, daje inicijative i nalazi putove za realizaciju novih oblika socijalnog života.

---

⁸ I. Deutscher: *Staljin*, str. 509.

⁹ T. Indić, op. cit., str. 115.

1968. GODINA — TRAŽENJE NEMOGUĆEG

Strah od sveobuhvatne socijalne promjene javio se i u nama bližoj prošlosti, 1968. godine, i to ne samo kod predstavnika vlasti buržoaskih država. Ta godina ostat će simbol općeg nezadovoljstva postojećim širom svijeta i želje da se odnosi u društvima, bez obzira na dominantne političke sisteme, korjenito izmijene. Manifestacije pobune prisutne su, iako različitog intenziteta, u brojnim zemljama svijeta; sve je započelo studentskim akcijama u Kaliforniji i Zapadnom Berlinu, da bi istovremeno ili tek nešto kasnije buknuo u Parizu, Španjolskoj, Japanu, Kini, Mexiku, Brazilu, Egiptu, Jugoslaviji, Čehoslovačkoj, Poljskoj...

U prvoj fazi protesta gotovo su svugdje formulirani zahtjevi za reformom univerziteta i čitavog obrazovnog sistema. Ubrzo zahtjevi dotiču i druge socijalne sfere, da bi završili u pobuni protiv svega što je staro i preživjelo, kako u politici tako i u svakidašnjem životu. Simbol te godine ostat će i svuda prisutan zahtjev za vraćanjem moći i dostojanstva pojedincu koji je u svakom od poznatih društvenih sistema današnjice na neki način sputan i alijeniran.

Pobunu je odredilo i nezadovoljstvo politikom velikih sila, prije svega rat u Vijetnamu i neprestana trka u naoružanju. Antiratni marševi, kao i oni kojima se tražilo atomsko razoružanje bili su prve probe snage i nagovještaj plime koja je narastala na univerzitetima širom svijeta. Svijest o sebi ne samo kao o studentu, već kao ljudskom biću preko kojeg i kroz koje se prelamaју svi problemi društva, učinila je da fakultetske aule budu zamijenjene ulicama. Ono što je omladinski pokret

ubrzo poželio bilo je povezivanje s radničkom klasom, internacionalizam, spontanizam, egalitarizam i samoupravljanje. Ono što je izazvalo animozitet (čiji trenutak eksplozije nikada nije moguće unapred odrediti) bila je birokracija, društvo spektakla te reformistički i neodlučni karakter stare ljevice koja je odavno prestala da bude mobilizacijska snaga progresivnih faktora u društvu. Glavna meta napada bio je kruti državni sistem koji manipulira ljudskim životima, osjećanjima i potrebama, stvarajući na taj način od svojih građana statiste vlastite životne drame.

Kontrakultura postaje gotovo preko noći moćan izazov dominantnim kulturnim vrednotama. Hiljade mladih u potpunosti mijenjaju način života, niču brojne komune, proučavaju se istočnjačke religije i indijanske tradicije, muzika postaje izraz zajedništva više no ikada prije, a festivali mjesta okupljanja internacionalnog plemena tragača za novim senzibilitetom. No u brojnim centrima pobune politička dimenzija dobiva mnogo značajnije mjesto od kontrakulturne. Takav je slučaj sa događajima u Parizu koji su predstavljali kulminaciju revolta 1968. godine.

Francuski studenti nisu ostali usamljeni u svojim zahtjevima za promjenom. Odaziv drugih socijalnih grupa, prije svega intelektualaca i radnika, premašio je sva očekivanja. Generalnom štrajku u maju te godine pridružilo se oko 10 milona Francuza! Promjena sistema bila je na dohvat ruke, a De Gaulle se pripremao da učini sve kako bi to spriječio. Spontani pokret do jučer usamljenih studenata dobio je podršku naroda. U trenutku kada je situacija u Francuskoj, posebno u Parizu, poprimila konture masovne pobune, kada su studenti i radnici još jednom pregradili ulice barikadama »komunistička partija se pojavila kao partija reda i političke mudrosti«. ¹ Činjenica da jedna vlada svim sredstvima brani politički poredak proizlazi iz same prirode stvari. No kada joj u tome zdušno pomaže partija koja bi, sljedstveno vlastitim bazičnim principima, trebala biti mobilizacijska revolucionarna snaga u borbi za promjene u

---

¹ D. i G. Cohn-Bendit: *Obsolete Communism*, str. 145.

pravcu socijalizma, tada su prisutni svi uvjeti da pobuna bude likvidirana. Umjesto da vidi i iskoristi historijsku šansu za revoluciju, ona ju je čak i sprečavala dezinformirajući radnike tvornica u štrajku o stanju u drugim dijelovima zemlje. Još jednom iz skučene perspektive autoritarne partije, vjera u poredak (makar i ne vlastiti) bila je jača od vjere u narod koji je i tako postao previše samosvjestan i samoupravno orijentiran da bi mu se dopustilo pravo na revoluciju.

Antiautoritarni karakter pobune bio je evidentan. Odbijala se nužnost bilo kakve vlasti zbog dubokog ubjeđenja da njeno odsustvo ne bi izazvalo kaos »već bi se ispoljila samoregulacija, jer se slobodni ljudi lako sporazumijevaju, biraju prigodne lidere i rado slušaju savjete stručnjaka kada je to potrebno.«² Takvi i slični stavovi koje su glasno izricali ili vidljivo ispisivali studenti koji su htjeli preuzeti fakultete i radnici koji su željeli uvesti samoupravljanje, doveli su do toga da ih Komunistička partija odbaci kao državi strano tijelo u čijem se naručju ona sama ugodno smjestila. No mnogo je važnije koliko je pravih pitanja bilo u tim danima postavljeno i koliko je akcija poduzeto od strane studenata i radnika. Pokušavajući ostvariti novi tip organizacije društva, nova ljevica je gradila novi senzibilitet i nove međuljudske odnose. »Za jednu organizaciju (i eventualno društvo) koja treba biti nova, univerzalna je participacija očigledno esencijalna. Ona nije neka apstraktna poželjnost. To je sine qua non.«³

Atmosferu 68. izražavaju vrlo plastično brojni grafiti ispisani po zidovima između dva sukoba s policijom i brojnih sastanaka čijim se učesnicima bez sumnje činilo da se svijet konačno počeo mijenjati. Neke od njihovih poruka glase: »Narod koji je uplašen bit će s nama ako ostanemo snažni«, »Čovjek nije ni glup ni inteligentan; on je ili slobodan ili nije«, »Revolucija je nevjerojatna jer je istinita«, »Imaju li degolisti jedan kromosom previše?«, »Svi smo mi 'nepoželjni'«, »Ne idi u Grčku ovo

---

² I. Kuvačić: »Spontanost i organizacija« (Praxis, Zagreb, 1/2 1972.) str. 138.

³ C. Gray (ed): *Leaving the 20th Century*, str. 24.

ljetu, ostani na Sorboni«, »Život je svuda«, »Poezija je na ulicama«, »Milioneri svih zemalja, ujedinite se; vjetar se mijenja«, »Ja sam marksist, Groucho tipa«, »Budimo realisti, zahtijevamo nemoguće«.⁴

Mladi na zapadu suprotstavljaju se prije svega društvu spektakla i traže političke promjene u pravcu socijalizma. U isto vrijeme njihovi kolege na istoku Evrope zahtijevaju povratak izvornim revolucionarnim principima kao preduvjet nastavka revolucije i izgradnje besklasnog društva. Ta zbivanja nisu mimoišla ni Jugoslaviju. Organiziraju se mnogobrojne manifestacije na fakultetima, prije svega u Beogradu. Od općih tema kao što su rat u Vijetnamu i politika velikih sila, vrlo brzo se došlo do gorućih tema vlastite svakidašnjice. Studenti zahtijevaju poboljšanje vlastite pozicije u društvu, ali i reformu društva u brojnim sferama. Beogradski studenti, koji svome Univerzitetu daju ime »Crveni univerzitet Karl Marks« (dok njihovi kolege u Zagrebu proglašavaju »Socijalističko sveučilište sedam sekretara SKOJ-a«) formuliraju zahtjeve koji, mada kasnije često napadani i krivo interpretirani kao i namjere njihovih zastupnika, pokazuju čisto socijalistički karakter ovih zbivanja. Tako, na primjer, studenti Pravnog fakulteta u Beogradu na mitingu održanom 4. VI 1968. godine predlažu slijedeći akcioni program: »1) DA SE JASNO DEFINIŠE NAŠA DUGOROČNA RAZVOJNA POLITIKA PRIVREDE, PRIVREDNOG SISTEMA I DRUŠTVENIH ODNOSA. a) obezbediti razvoj u skladu sa modernom tehnologijom, b) puna zaposlenost u skladu sa kvalifikacijama. 2) RAZVOJ SAMOUPRAVNIH ODNOSA U SVIM PRIVREDNIM ORGANIZACIJAMA (OD OPŠTINE DO FEDERACIJE). UČINITI SVE SAMOUPRAVNE ORGANE ODGOVORNIM — ZNAČI DOSLEDNO REALIZOVATI KONCEPCIJU KOJU SU PREUZELI — I ODGOVARATI ZA NEOSTVARENJE PREUZETIH OBAVEZA. a) ceo sistem raspodele postaviti u skladu sa socijalističkim principima raspodele prema radu, b) obezbediti uslove za razvoj privrede u skladu sa zadacima dugoročnog plana, kako

---

⁴ A. Prialx and S. J. Ungar: *The Almost Revolution*, str. 152/153.

bi se preko investicione politike obezbedila puna zaposlenost, c) obezbediti poboljšanje materijalnog položaja radnika, d) povećati i obezbediti minimalne lične dohotke, e) utvrditi društvene kriterije za određivanje visine ličnih dohodaka. II OSTVARENJE USTAVOM ZAGARANTOVANIH PRAVA ZA JEDNAKE USLOVE ŠKOLOVANJA 1. HITNA REFORMA CELOKUPNOG ŠKOLSKOG SISTEMA. III OSTVARENJE USLOVA U OKVIRU KOJIM BI UNIVERZITET STVARNO BIO SLOBODNA, KRITIČKA I ISTINSKA SAMOUPRAVNA INSTITUCIJA. STUDENTI SU ODLUČILI DA OSTANU NA FAKULTETU SVE DOTLE DOK SE NE ISPUNE MINIMALNI ZAHTEVI: 1. SMENJIVANJE ODGOVORNIH FUNKCIONERA SUP-a KRIVIH ZA BRUTALAN ODNOS PREMA STUDENTIMA 2. ODGOVORNOST ŠTAMPE I DRUGIH SREDSTAVA INFORMISANJA ZA DEZINFORMACIJE U VEZI SA AKCIJOM STUDENATA 3. DEBLOKIRANJE FAKULTETA 4. SLOBODA JAVNOG ZBORA.»⁵

Omladinski i studentski pokret (sa ili bez podrške radnika) nije izdržao sukob sa sistemima koje je izazvao. No teško bi se moglo tvrditi da je do kraja poražen. Posljedice ovog pokreta su, generalno uzevši, pretvaranje latentne u manifestnu krizu autoriteta, redefiniranje proletarijata, subjekta revolucije i revolucije same, kao i promocija čitavog niza novih vrednota na razini kulture kao načina života.⁶ Čitav niz tzv. novih pokreta koji se razvijaju tokom 70-ih i 80-ih godina nastavljaju se na istu tradiciju mišljenja i bez obzira na međusobne različitosti, na liberterski projekt budućeg društva. Eksplicite ili implicite sve brojniji pripadnici mirovnog, ženskog, ekološkog, antinuklearnog i drugih pokreta prihvaćaju tezu po kojoj »pravi smisao revolucije nije u promjenama u upravljanju, nego promjena u čovjeku. Tu promjenu moramo izvesti u svome životu, a ne zbog svoje djece, jer revolucija se mora roditi iz radosti, a ne iz

⁵ xxx: Dokumenti jun-lipanj 1968., str. 88.

⁶ Vidi M. Teodori: Historijat novih ljevica u Evropi i S. Dra-
kulić: Obrazovanje i poredak.

žrtve.«⁷ Godina 1968. bez sumnje je promijenila mnoge svoje sudionike, ali vjerojatno i brojne promatrače koji, iz bilo kojeg razloga, nisu aktivno sudjelovali u zbivanjima. Očigledno je da se na njihovom tragu vrši daljnja mobilizacija socijalističkih grupa u svijetu. Ostaje samo da budućnost pokaže hoće li desni i lijevi eksploatatorski imperijalizam biti brži u uništavanju planete, od ujedinjenja socijalističkih snaga u kreiranju novog svijeta.

---

⁷ D. i G. Cohn-Bendit: op. cit., str. 112.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Blanquieue riječi »ukloni mi se odatle da se ja tu smjestim« dobro ilustriraju kraj svakog prošlog revolucionarnog pokreta. One označavaju i ishod borbe naroda za slobodu ako njegovi predstavnici uspiju, na duže ili kraće vrijeme doći do vladajuće pozicije u društvu. Slijedi period 'apsolutne istine' jedne organizacije i suzbijanje svih drugih, pa i bivših saveznika, na manje ili više brutalan način. To je vrijeme odustajanja od prvobitnih ideala, čime se gubi smisao revolucionarnog ponašanja, a žrtve koje su u borbi bile podnijete počinju izgledati kao apsurdno visoka cijena za premalu promjenu.

Čini mi se da se revolucija ne oslobađa diktature zbog zaostalosti (u svakom smislu) društava u kojima se pokušava provesti, te zbog totalitarnog karaktera pobjedničke partije. Dolaskom na vlast autoritarna organizacija se ukružuje u obrambenoj poziciji da bi se snažnije suprotstavila vanjskim i unutarnjim neprijateljima. Ovaj drugi 'unutarnji' neprijatelj, često optuživan da direktno ili indirektno pomaže 'vanjskom', u stvari je svojevrstan glas savjesti pobjednika koji neprestano inzistira na starij idealima i ukazuje na greške i odstupanja. Vlastitim stradanjem 'unutarnji neprijatelj' tragično dokazuje autoritarnost, totalitarnost i elitizam revolucionarne organizacije koja se ne želi odreći pretenzija na monopol moći, paranoidno vjerujući kako kritičari nemaju drugi motiv no da joj tu moć oduzmu i prisvoje. Mehanizmi obrane u funkciji su očuvanja vlasti, a ne prikupljanja snage za daljnji korak prema besklasnom društvu. Zadovoljstvo postojećim nakon što je osvojena vlast onemogućava daljnji progres. Stoga mi se čini da je **nužno zalagati se za**

više od trenutačno realno mogućeg, da bi ono što je moguće uopće bilo ostvareno.

Očigledno, historijski nam primjeri pokazuju da nije moguće izmijeniti svijet samo promjenom političke sfere, bez socijalne revolucije. A socijalna revolucija nigdje još nije realizirana.

Nužnost kritike

Društva koja sebe nazivaju socijalističkim mogla bi za to ime naći opravdanje jedino trudom da neprestano čine pomake u funkcioniranju društvene strukture u pravcu slobode pojedinca, grupa i društva u cjelini. Na primjer, u njima sistem obrazovanja ne može ostati isti ili samo blago modificiran u odnosu na buržoaska društva. Promjena mora biti bitna. Zahtjev obrazovanju u socijalizmu (i za socijalizam) nikako nije pripremanje ljudi za zadovoljavanje određenih funkcija u okvirima postojećeg već neprekidno preispitivanje, napredovanje u pravcu kvalitativnih promjena. Zahtjevi moraju biti (i stalno se pomicati) korak ispred postojećeg kako bi se stvorila dinamična društvena situacija unutar koje se apsolutno odbacuje status quo. Minimalistički zahtjevi pogoduju samo okoštavanju i nefleksibilnosti socijalne strukture koja onda nužno ubija a ne ohrabruje prvobitni revolucionarni entuzijazam.

Revolucionarni tip obrazovanja morao bi imati za cilj ono što Slobodan Drakulić naziva 'proizvodnja viška znanja', što može biti u određenom trenutku (i iz određene perspektive) socijalno disfunkcionalno, ali je zato historijski funkcionalno.¹ Socijalna disfunkcionalnost ogleđa se prije svega kroz zahtjeve za promjenu postojeće strukture društvenih odnosa. Ti zahtjevi artikuliraju se kroz kritiku koja se još uvek bori za pravo egzistiranja u socijalnim zbivanjima na način koji bi bio kreativan, bez obzira što o tome misle sami objekti kritike. Dakle, socijalističko obrazovanje trebalo bi biti obrazovanje za kritiku koja, u revolucionarnim uvjetima, predstavlja ba-

¹ Vidi S. Drakulić: *Obrazovanje i poredak*.

zu dijaloga i promjene, a u nerevolucionarnim uvjetima bazu pobune. Pravo na pobunu koja nije usmjerena samo protiv nečeg već i za nešto, novo i bolje, neotuđivo pripada čovjeku u borbi za slobodu i puno ostvarenje ljudske ličnosti. Takva pobuna predstavlja dokaz sposobnosti čovjeka da ruši granice postojećeg, težeći prema idealu novog društva, zajednici slobodnih ljudi.

Strah od kritike i njeno gušenje svim sredstvima teško da može biti dokaz revolucionarnosti nekog sistema. »Samo površno poznavanje stvari, kao i strah od kritike zbog nečiste savesti mogu da vode pretpostavci da je kritika opasna za revolucionarni pokret i da ona može da mu oduzme snagu i vitalnost i učini ga plenom neprijateljskih klasa... Tamo, pak gde postoji slobodna razmena mišljenja i cirkulacija ideja, gde je bujan javni život i gde se čovek izvlači iz svoje hrišćansko-buržoasko privatne ljuštore i misaone lenjosti, postajući doista građanin sa visokim stepenom samoodgovornosti, socijalističke snage jačaju, a u odsudnom trenutku spremne su da efikasno brane svoju slobodu i svoje demokratske tekovine.«² Onemogućavanje kritike karakteristično je za autoritarne i etatističke partije na vlasti koje monopol na istinu brane etiketiranjem, proglašavajući svaku kritičku primjedbu 'kritizerstvom'. A da to 'kritizerstvo' ne bi ipak pred forumom javnosti naišlo na pozitivan prijem stavljajući time pod znak pitanja neku od službenih istina najčešće mu nije dostupan javni, legalni prostor komuniciranja. Na taj način u postrevolucionarnom periodu u kojem je borba za očuvanje vlasti ubila revoluciju, postoje dva nivoa cirkuliranja informacija. Političari pred narodom kriju gomile 'povjerljivih' spisa (iako se ti isti spisi uglavnom odnose na život tog istog naroda), a narod (i 'kritizeri') pred vlašću ono što o njoj doista misle.

Čak i vlasti koje tvrde da su lijeve velik dio kritika na svoj račun nazivaju 'ljevičarenjem'. Taj pejorativni termin međutim iza sebe najčešće skriva inzistiranje na osnovnim principima socijalističke revolucije. Ukazujući na odstupanja od izvornih principa 'ljevičari' dolaze u

² Lj. Tadić: **Poredak i sloboda**, str. 136—137.

situaciju da sami budu nazvani odstupanjem. »Historija 'ljevičarstva' je, u stvari, historija svega što je uistinu revolucionarno u radničkom pokretu. Marx je bio lijevo od Proudhona, a Bakunjin lijevo od Marxa. Lenjin je bio ljevičar kad se suprotstavljao socijal-demokratskim reformistima i ponovo kad se suprotstavio svom vlastitom Centralnom komitetu i Politbirou tokom revolucije 1917. Poslije revolucije Radnička opozicija, grupa ljevičarskih 'devijanata' među boljševicima, postala je najrevolucionarniji element unutar partije, dok je ukrajinski anarhist Mahno predstavljao najrevolucionarniji pokret van nje. Ta bitka između 'lijevih' i 'desnih' krila nastavila je dijeliti radnički pokret do danas.«³

Svijest o alijenaciji može voditi u revoluciju ali i u apatiju. Apatija je rezultat uvjerenja kako se 'ništa ne može'. Ali s obzirom na promjenljivost i unutrašnje potencijale čovjeka, apatija ne može biti trajno stanje naroda. Ljudsko biće je biće prakse koje ima potencijal da djeluje na kreativan i slobodan način. Taj se potencijal na nivou akcije ogleda kroz spontane, često neočekivane inicijative, a na idejnom nivou kroz kritiku postojećeg. Prisustvo, odnosno odsustvo inicijative i kritike mjerilo je revolucionarnosti jednog društva.

Nužnost povlačenja

Granice revolucije nalaze se u samom čovjeku. Čovjek može da se naziva revolucionarom do onog trenutka do kada nastoji da te granice u sebi prevaziđe i dok ih tim naporom pomiče. Stoga je u interesu svih nužno moći prepoznati trenutak u kojem je čovjek dužan da se povuče, bez obzira na važnost mjesta koje zauzima, kako bi ostali mogli napredovati. U svoje vrijeme Preobraženski je tu nužnost izrazio slijedećim riječima: »Generacija odraslih suviše je iskvarena kapitalizmom i suviše se navikla na staro... (članovi komunističke partije, M. O.) predstavljaju jedan posve neupotrebljiv materijal za komunističku izgradnju. Njihova je sreća da neće do-

---

³ D. i G. Cohn-Bendit: *Obsolete Communism*, str. 17.

živeti komunizam, i da će umreti kao revolucionari i junaci.«⁴ Slično je još 1851. godine kazao i Bakunjin; »Mi smo pozvani da rušimo, a ne da gradimo, gradit će drugi koji su bolji i umniji i odmorniji od nas.«⁵

No historijski podaci ukazuju na jednu crtu ljudske prirode mnogo snažniju od osjećanja dužnosti prema drugima i historiji. Ljudi koji su dosegli određenu poziciju moći gotovo je nikad samoinicijativno ne napuštaju, bez obzira što je evidentno njihov trenutak prošao. Volja za moć brani se pred drugima (a vjerojatno i pred sobom samim) čitavim nizom racionalizacija i političkih mudrosti koje se ipak teško mogu braniti sa pozicije nastavljanja revolucije. Ali vlast ima moć da prikaže nebitnim ono što je po definiciji socijalističke revolucije bitno. Stoga će jedino ono društvo koje ostvari mehanizme smjenjivosti moćnika, tj. ukine ih kao društveno funkcionalne, moći nastaviti radikalnu promjenu. »'Silaženje sa historijske pozornice' nije hir sudbine nego posledica svesnog razumevanja dijalektike negativiteta, prema kojoj se pokolenje 'doraslo novom svetu' ne može stvoriti i roditi dok mu staro ne ustupi svoje mesto.«⁶ U obrani vlastite pozicije 'preživjeli' revolucionari koriste sva sredstva. Između ostalog, oni svoju ulogu u socijalnoj hijerarhiji prikazuju još uvijek nužnom. One koji to dovode u pitanje pozivajući se na konture novog društva kao i na analizu postojećeg, proglašavaju utopistima. Oni nikada neće moći prihvatiti činjenicu da su revolucionari »priznali i potvrdili svoju stagnaciju u onoj meri u kojoj su osudili utopiju.«⁷

Nužnost konvergencije

U današnjoj situaciji u svijetu su prisutne brojne radikalne grupe, pokreti, kolektivi i asocijacije, antagonistički prema društvu neslobode ali međusobno nepovezani. Ti novi pokreti u sebi nose klicu revolucije zala-

⁴ Prema Lj. Tadić: *Poredak i sloboda*, str. 278.

⁵ M. Bakunjin: *Ispovijed*, str. 76.

⁶ Lj. Tadić: *Poredak i sloboda*, str. 225—226.

⁷ A. Lefevr: *Antisistem*, str. 57.

žući se za radikalne promjene svih neegzistentnih društvenog života. Ali nevidanje potrebe zajedništva čini ih još uvijek djecom starog svijeta koju prije svega zanima promjena onoga što njima kao grupi izgleda najzastajnije, bez inzistiranja na globalnu revolucionarnu promjenama iako su one kao poželjnost implicitno prisutne. Element koji ostavlja nadu je upravo antiautoritarni karakter velike većine ovih grupa što bi moglo imati za posljedicu usmjeravanje djelatnosti prema istom cilju — socijalnoj revoluciji. Preduvjeti za to ostvareni su u smislu inzistiranja na emancipatorskoj praksi, totalnom angažmanu, neideološkom mišljenju i autonomiji, a prije svega u činjenici da je kod novih pokreta izvršena destrukcija uniformnog, autoritarnog pogleda na svijet.

Ono što se sada javlja kao potreba je neki oblik organizacije koji bi mogao predstavljati značajnu socijalnu snagu, a da ponovo ne dovede u pitanje revoluciju, bez obzira u kojem obliku ona danas može egzistirati. U svakom slučaju, to više ne može biti zaklinjanje istoj zastavi, hijerarhijska partija i politička avangarda. Nužan preduvjet za konvergenciju mora biti zadovoljenje potrebe »za teorijskom asimilacijom suštinskih ideja i vrednosti socijalizma, da bi se na celokupnom revolucionarnom nasleđu socijalističkog pokreta izgradio adekvatniji teorijski okvir moderne ideje socijalizma.«⁹

Ako se želi radikalno izmijeniti svijet, učiniti od njega pravu postojbinu slobodnog čovjeka, nameće se nužnost konvergencije, inzistiranja na tačkama dodira, uz poštovanje međusobnih razlika. To bi bio radikalni obrat u odnosu na historijat socijalističkih grupa koje su toliko inzistirale na razlikama da su uništile svaku mogućnost dijaloga, a da i ne govorimo o nemogućnosti zajedničkih akcija što je proizašlo upravo iz takvog sektaškog pristupa revoluciji. Takav model ponašanja u potpunosti previđa činjenicu da su elementi za zajedništvo brojniji od elemenata za netrpeljivost.

Budućnost revolucije ovisit će o trenutku postizanja civilizacijskog nivoa na kojem će dijalog postati ono što bi i trebao biti: razmjena mišljenja u kojoj obe strane

⁹ Z. Golubović: *Staljinizam i socijalizam*, str. 290.

slušaju što im se govori i ulažu trud da se razumiju i približe, imajući snage i da odustanu od onih vlastitih stavova koji su argumentima dovedeni u pitanje.

Dakle, konvergencija među različitim revolucionarnim strujama i pokretima preduvjet je za razvoj iole snažnijeg revolucionarnog pokreta koji bi mogao radikalno izmijeniti svjetsku situaciju. Preduvjet konvergenције je tolerancija, ostvariva isključivo prevladavanjem autoritarnog koncepta revolucionarne promjene i njemu primjerenog načina razmišljanja, uz prihvaćanje ideje revolucije kao afirmacije principa slobode.

PRILOG I

Kontrarevolucionaran?*

'Drug' Dibenko proglašava kongres sazvan u Guljaj-Polju 10. aprila kontrarevolucionarnim, te njegove organizatore stavlja izvan zakona. Po njemu, trebala bi ih stići najstroža kazna. Citiramo doslovno njegov telegram: 'Novoaleksejevka, No. 283, 10. april, 2.45. Proslijediti komandantu Batku Mahnu, Glavni štab aleksandrovske divizije. Kopija za Volnovaku, Mariupol, proslijediti komandantu Mahnu. Kopija sovjetu Guljaj-Polja: Svaki kongres sazvan u ime Revolucionarnog vojnog glavnog štaba, koji je sada raspušten mojom naredbom, bit će smatran nedvojbeno kontrarevolucionarnim, a njegovi će se organizatori izložiti najstrožim represivnim mjerama do toga da budu proglašeni odmetnicima. Naređujem da se odmah poduzmu koraci kako takve mjere ne bi bile nužne. Potpis: Dibenko.' Prije no što je proglasio kongres kontrarevolucionarnim, 'drug' Dibenko se čak nije potrudio da dozna tko je i sa kojim ciljem taj kongres sazva. Stoga on kaže da je sazvan od strane raspuštenog Revolucionarnog štaba Guljaj-Polja, dok je u stvari sazvan od strane Izvršnog komiteta Revolucionarnog vojnog savjeta. Iz toga slijedi, pošto su sazvali kongres, članovi savjeta ne znaju da li su proglašeni odmetnicima te da li 'drug' Dibenko kongres smatra kontrarevolucionarnim. Ako je to slučaj, dozvolite nam da 'Vašoj ekscelenciji' objasnimo tko je i sa kakvim ciljem sazva ovaj — po vašem mišljenju kontrarevolucionarni — kongres, pa će tako sve možda izgledati manje grozno nego što ste vi predstavili.

---

* Arshinov: *History of the Makhnovist Movement*. str. 99/104.

Kao što je već rečeno, kongres je sazvaio Izvršni komitet Revolucionarnog vojnog savjeta regije Guljaj-Polje, u samom Guljaj-Polju, 10. aprila. Bio je to treći regionalni kongres Guljaj-Polja, sazvan u cilju ustanovljenja budućeg slobodnog vođenja Revolucionarnog vojnog savjeta. (Kao što vidite 'druže' Dibenko, održana su tri takva 'kontrarevolucionarna' kongresa.) Sada se postavlja pitanje — odakle dolazi Revolucionarni vojni savjet i s kojom je namjerom stvoren? Ako to već ne znate, 'druže' Dibenko, mi ćemo vam reći. Regionalni revolucionarni vojni savjet osnovan je prema rezoluciji Drugog kongresa koji je održan u Guljaj-Polju 12. februara ove godine (vidite da je to bilo davno, vi čak još niste bili ovdje). Savjet je osnovan da bi organizirao borbe i da bi nastavio s dobrovoljnom mobilizacijom, pošto su regiju opkolili kadeti, a ustaničke jedinice sastavljene od prvih dobrovoljaca nisu bile dovoljne da drže vrlo proširen front. U to vrijeme u našoj regiji nije bilo sovjetskih trupa. Osim toga, stanovništvo nije mnogo računalo sa njihovom intervencijom, smatrajući da je obrana njihove regije njihova vlastita dužnost. S tim je ciljem stvoren Revolucionarni vojni savjet. Sastavljen je, prema rezoluciji Drugog kongresa, od delegata iz svakog okruga; ukupno je bilo 32 člana, od kojih je svaki predstavljao okrug iz Jekaterinoslava i Tauride.

Kasnije ćemo vam pružiti nešto više detalja o Revolucionarnom vojnom savjetu. Za sada, postavlja se pitanje: odakle se pojavio Drugi regionalni kongres? Tko ga je sazvaio? Tko ga je ovlastio? Da li su oni koji su ga sazvali odmetnici? A ako ne, zašto ne? Drugi regionalni kongres održan je 12. februara, i na naše veliko zaprepaštenje osobe koje su ga sazvale nisu stavljenе izvan zakona. Pošto, vidite, u to vrijeme ovdje nije bilo heroja koji bi se usudili gušiti prava naroda, prava osvojena vlastitom krvlju. Tako se postavlja drugo pitanje: odakle se pojavio Prvi kongres i tko ga je sazvaio? Da li su oni koji su ga sazvali stavljeni izvan zakona? A ako ne, zašto ne? 'Druže, Dibenko, izgleda da ste vi još uvijek prilično nevični revolucionarnom pokretu u Ukrajini pa ćemo vam morati dočarati njegove same početke. To je

ono što ćemo uraditi, a pošto doznate činjenice, možda ćete malo promijeniti svoje poglede.

Prvi regionalni kongres održan je 23. januara ove godine u ustaničkom logoru Boljšaja Mihajlovka. Bio je sastavljen od delegata iz okruga smještenih pokraj fronta protiv Denjikina. Sovjetske trupe su tada bile daleko, vrlo daleko. Naša regija je bila izolirana od čitavog svijeta, s jedne strane Denjikinovim trupama, a s druge petljuristima. U to vrijeme postojale su samo ustaničke jedinice pod vodstvom Batka Mahna i Ščusa, koje su neprestano zadavale udarce petljuristima i bjelogardejcima. Organizacije i društvene institucije u različitim gradovima i selima nisu u to vrijeme nosile uvijek isto ime. U jednom gradu bio je savjet, u drugom Narodna administracija, u trećem Revolucionarni vojni štab, u četvrtom Provincijska administracija itd. Ali posvuda je duh bio jednak revolucionaran. Prvi kongres je organiziran da sjedini front i stvori stanovitu ujednačenost organizacije i akcije u čitavoj regiji.

Nitko ga nije sazvao; sastao se spontano. Prema želji i s odobravanjem stanovništva. Na tom je kongresu predloženo da se iz Petljurine armije oslobode naša braća koja su nasilno mobilizirana. S tom namjerom izabrana je delegacija sastavljena od petoro ljudi. Dato joj je u zadatak da se, ako bude potrebno, predstavi štabu Batka Mahna i ostalim štabovima, te da se priključi armiji ukrajinskog direktorata (Petljure), kako bi objasnila našoj braći da su prevareni i da trebaju napustiti tu armiju. Osim toga, delegacija je zadužena da po povratku sazove Drugi, veliki kongres s razlogom organiziranja čitave regije koja je bila oslobođena od kontrarevolucionarnih bandi, te stvaranja moćnijeg obrambenog fronta. Stoga su delegati, po povratku sa svoje misije, sazvali Drugi regionalni kongres, van bilo koje partije, bilo koje vlasti, bilo kojeg zakona. Vi 'druže' Dibenko, kao i drugi ljubitelji zakona bili ste tada daleko, daleko, a pošto herojski vođiči ustaničkog pokreta nisu željeli vlast nad narodom koji je upravo vlastitim rukama slomio lance ropstva, kongres nije proglašen kontrarevolucionarnim, niti su oni koji su ga sazvali bili proglašeni odmetnicima.

Vratimo se Regionalnom savjetu. U vrijeme stvaranja Revolucionarnog vojnog savjeta regije Guljaj-Polje, sovjetska vlast se pojavila u našim krajevima. Slijedeći rezoluciju donesenu na Drugom kongresu, Regionalni savjet nije prestao s radom kad su se sovjetske vlasti pojavile. On je morao provesti direktive kongresa. Savjet nije bio zakonodavni već izvršni organ. Stoga je nastavio raditi što je bolje mogao, slijedeći u svom radu, kao i uvijek, revolucionarni pravac. Malo pomalo, sovjetska vlast je započela postavljati zapreke aktivnosti Revolucionarnog vojnog savjeta. Komesari i drugi visoki vojni funkcioneri sovjetskih vlasti počeli su tretirati savjet kao kontrarevolucionarnu organizaciju. Tada su članovi savjeta odlučili da sazovu Treći regionalni kongres 10. aprila u Guljaj-Polju, da odredi budući oblik vođenja savjeta, ili da on bude ukinut ako to kongres nađe za potrebno. I tako se kongres sastao. Oni koji su došli na kongres nisu kontrarevolucionari, već ljudi koji su prvi podigli zastavu ustanka i socijalne revolucije. Oni su došli da bi pomogli koordiniranje opće borbe regije protiv svih tlačitelja. Predstavnici 72 oblasti kao i oni iz nekoliko ustaničkih jedinica učestvovali su na kongresu. Svi su smatrali da je Vojni revolucionarni savjet potreban; oni su čak proširili njegov Izvršni komitet, potreban; oni su čak proširili njegov Izvršni komitet, zaduživši ga da provede dobrovoljnu i ravnopravnu mobilizaciju u regiji. Ovaj kongres je bio, na neki način, zapanjen primitkom telegrama 'druga' Dibenka, kojim je proglašen 'kontrarevolucionarnim', budući da je ova regija prva podigla zastavu pobune. Stoga je kongres izglasao odlučni protest protiv toga telegrama.

To je slika koja bi vam trebala otvoriti oči 'druže' Dibenko. Osvijestite se! Razmislite! Imate li vi, jedan čovjek, pravo da proglasite kontrarevolucionarnom populaciju od milion radnika, populaciju koja je sama, svojim vlastitim žuljevitim rukama odbacila lance ropstva i koja je sada u procesu izgradnje svog vlastitog života, prema vlastitoj volji?

Ne! Ako ste uistinu revolucionar, trebali biste doći da pomognete tim ljudima u njihovoj borbi protiv tlači-

telja i u njihovom radu na gradnji novog, slobodnog života.

Mogu li postojati zakoni koje je sačinilo nekoliko ljudi koji se nazivaju revolucionarima, koji im dopuštaju da stave van zakona čitav narod koji je više revolucionaran nego što su oni sami? (Jer Izvršni komitet savjeta predstavlja čitavu masu naroda).

Da li je dopustivo, da li je za uvažavanje, da oni mogu doći u zemlju da postave zakone nasilja, da podjarne narod koji je upravo zbacio sve zakonotvorce i sve zakone?

Da li postoji zakon po kome revolucionar ima pravo primjeniti najstrože kazne na revolucionarnu masu jednostavno zato što je ta masa uzela dobre stvari koje joj je revolucija obećala, slobodu i jednakost, bez njegovog dopuštenja?

Treba li možda masa revolucionarnog naroda štititi kada im takav revolucionar uzima slobodu koju su upravo osvojili?

Da li zakoni revolucije naređuju streljanje delegata jednostavno zato što on vjeruje da mora izvršiti nalog koji mu je revolucionarna masa dala izabравši ga?

Čije bi interese trebao braniti revolucionar: partijske ili naroda koji je vlastitom krvlju pokrenuo revoluciju?

Revolucionarni vojni savjet regije Guljaj-Polje stoji iznad pritisaka i utjecaja svih partija i priznaje samo narod koji ga je izabrao. Njegova je dužnost da izvrši ono za što ga je narod zadužio i da ne stvara zapreke bilo kojoj lijevoj socijalističkoj partiji u propagiranju ideja. Konzekventno tome, ako jednog dana boljševička ideja uspije među radnicima, Revolucionarni vojni savjet — iz perspektive boljševika stvorena kontrarevolucionarna organizacija — bit će nužno zamijenjen drugom organizacijom, 'revolucionarnijom' i više boljševičkom. Ali u međuvremenu nemojte se sukobljavati sa nama i nemojte nas pokušavati prigušiti.

Ako vi i vama slični, 'druže' Dibenko, nastavite voditi istu politiku kao i prije, ako vjerujete da je ona dobra i savjesna, onda provedite do kraja svoj prijavni mali posao! Stavite izvan zakona sve organizatore regionalnih kongresa, sazvanih dok ste vi i vaša partija

bili u Kursku. Proglasite kontrarevolucionarima one koji su prvi podigli zastavu ustanka, socijalne revolucije u Ukrajini, koji su dakle djelovali ne čekajući na vašu dozvolu i ne slijedeći do detalja vaš program. Također stavite van zakona sve one koji su poslali svoje delegate na regionalne kongrese koje vi nazivate kontrarevolucionarnim. Konačno, stavite izvan zakona sve nestale druge koji su, bez vašeg dopuštenja, učestvovali u ustaničkom pokretu za oslobođenje svih radnih ljudi. Proglasite zauvijek ilegalnim i kontrarevolucionarnim svaki kongres sazvan bez vaše dozvole, ali znajte da će na kraju istina trijumfirati nad silom. Bez obzira na vaše prijetnje, savjet nije napustio svoje dužnosti jer nema pravo da to uradi i jer nema pravo uzurpirati prava naroda.

Revolucionarni vojni savjet regije Guljaj-Polje.

PRILOG II

Proglas kronštatskih mornara i radnika*

Čuvši izvještaj predstavnika koje je generalno zasjedanje posada brodova poslalo u Petrograd da ispituju tamošnju situaciju, zaključujemo:

1. S obzirom na činjenicu da sadašnji sovjeti ne izražavaju volju radnika i seljaka, odmah održati nove izbore tajnim glasanjem, sa slobodnom agitacijom prije njih za sve radnike i seljake;

2. Dati slobodu govora i štampe radnicima i seljacima, anarhistima i lijevim socijalističkim partijama;

3. Osigurati slobodu okupljanja sindikatima i seljačkim organizacijama;

4. Sazvati nepartijsku konferenciju radnika, vojnika crvene armije i mornara Petrograda, Kronštata i petrogradske oblasti, ne kasnije od 10. marta 1921.;

5. Osloboditi sve političke zatvorenike iz socijalističkih partija, kao i sve radnike, seljake, vojnike i mornare zatvorene u vezi sa radničkim i seljačkim pokretima;

6. Izabrati komisiju koja će preispitati slučajeve onih koji su zadržani u zatvorima i koncentracionim logorima;

7. Ukinuti sva politička odjeljenja pošto ni jedna partija ne bi trebala imati posebne privilegije u propagiranju svojih ideja ni primati financijsku podršku države za takve svrhe. Umjesto toga, trebalo bi osnovati kulturne i obrazovne komisije izabrane lokalno i financirane od strane države;

8. Odmah ukloniti sve jedinice za kontrolu na putovima;

9. Izjednačiti sljedovanja svih radnih ljudi, s iznimkom onih zaposlenih na mjestima štetnim po zdravlje;

* Avrich: Kronstadt 1921, str. 78.

10. Ukinuti komunističke borbene jedinice u svim dijelovima armije kao i komunističke straže na dužnosti u tvornicama. Budu li takve straže ili jedinice potrebne, trebaju biti imenovane u armiji od vojnika i podoficira, a u tvornicama po slobodnoj odluci radnika;

11. Dati seljacima punu slobodu djelovanja s obzirom na zemlju, kao i pravo da drže stoku pod uvjetom da to seljak obavlja svojim vlastitim sredstvima, bez da zapošljava radnu snagu;

12. Tražiti od svih rodova vojske kao i naših drugova kadeta, da pruže podršku našoj revoluciji;

13. Zahtijevati da štampa dade širok publicitet svim našim rezolucijama?

14. Imenovati jedan putujući biro za kontrolu;

15. Dozvoliti slobodnu zanatsku proizvodnju nečijim vlastitim radom.

Petričenko, Predsjednik sastanka brodske eskadre, Perepelkin, sekretar.

PRILOG III

Za što se borimo?*

Nakon provođenja Oktobarske revolucije radnička klasa se nadala postići svoju emancipaciju. Ali rezultat je bio čak veće porobljavanje ljudske ličnosti. Vlast policije i žandarske monarhije prešla je u ruke komunističkih uzurpatora koji su, umjesto da narodu pruže slobodu, usadili u njega neprestani strah da ne dospije u Čekine sobe za mučenje, koje po svojim užasima daleko premašuju žandarsku administraciju carističkog režima. Bajonete, meci i grube naredbe čekinih opričnika — to je ono što su radnici Sovjetske Rusije stekli poslije toliko borbe i patnji. Svečani amblem radničke države — srp i čekić — bio je u stvari zamijenjen od strane komunističkih vlasti bajonetom i prozorom s rešetkama, u svrhu očuvanja mirnog i bezbrižnog života nove birokracije komunističkih komesara i funkcionera.

Ali najsramočnije i najkriminalnije od svega je moralno ropstvo koje su komunisti inaugurirali: oni su prodrli i u unutrašnji svijet trudbenika, prisiljavajući ih da misle na komunistički način. Uz pomoć birokratiziranih sindikata, oni su privezali radnike za njihove klupe tako da rad nije postao zadovoljstvo, već novi oblik ropstva. Na proteste seljaka izražene kroz spontane ustanke i radnika koje su uslovi života naveli na štrajk, odgovorili su masovnim ubistvima i krvoprolićem u čemu im ne bi bili ravni ni caristički generali. Trudbenička Rusija, prva koja je podigla crvenu zastavu emancipacije rada, preplavljena je krvlju onih koji su žrtvovani za slavu komunističke dominacije. U tom moru krvi komunisti utapaju sva velika i ushićena obećanja i parole

* Avrich: *Kronstadt 1921*, str. 241/243.

radničke revolucije. Slika je crtana sve oštrije i sada je jasno da ruska komunistička partija nije branilac trudbenika kao što se predstavljala. Njoj su strani interesi radnih ljudi. Osvojivši vlast, ona se boji jedino da je ne izgubi i zato smatra sva sredstva dopustivim: klevetanje, nasilje, obmanu, ubistvo, osvetu nad porodicama pobunjenika.

Drugo, patničko strpljenje trudbenika je pri kraju. Tu i tamo zemlja je zapaljena vatrama ustanka u borbi protiv tlačenja i nasilja. Izbijali su štrajkovi radnika, ali agenti boljševičke ohrane nisu spavali i poduzimali su sve moguće mjere da osujete i spriječe neminovnu treću revoluciju. Ali ona je ipak došla, proizvedena rukama samih trudbenika. Generali komunizma jasno vide da je narod ustao uvjeren da su izdane ideje komunizma. Usprkos tome, drhteći za svoje kože i svjesni da nema uzmaca pred gnjevom radnika, oni još uvijek pokušavaju, uz pomoć svojih opričnika, pobunjenike zaplašiti zatvorima, streljačkim vodovima i drugim strahotama. Ali život pod jarmom komunističke diktature postao je strašniji od smrti.

Pobunjeni radnici su shvatili da nema odstupnice u borbi protiv komunista i novog ropstva koje su oni uspostavili. Treba se ići do kraja. Oni stvaraju dojam da rade ustupke: u provinciji Petrograda uklonjena su odjeljenja za blokadu puteva, a 10.000.000 zlatnih rubalja je doznačeno za kupovinu namirnica u inostranstvu. Ali ne treba se prevariti, pošto se iza toga mamca krije gvozdena ruka gospodara, gospodara koji namjerava da se naplati stroku za svoje ustupke kada bude uspostavljen mir.

No, nema odstupnice. Pobjeda ili smrt! Primjer je dat u crvenom Kronštatu, prijetnji kontrarevolucionarima s lijeva i s desna. Ovdje je učinjen novi korak naprijed. Ovdje je podignuta zastava pobune protiv trogodišnjeg nasilja i opresije komunističke vladavine, koja je bacila u sjenu tristogodišnji jaram monarhizma. Ovdje u Kronštatu položen je prvi kamen treće revolucije, obarajući posljednje negve radnih masa i otvarajući široko novi put za socijalističku kreativnost.

Ova nova revolucija će također podići radničke mase Istoka i Zapada, služeći kao primjer nove socijalističke izgradnje suprotne birokratskoj komunističkoj 'kreativnosti'. Radničke mase u inostranstvu vidjet će vlastitim očima da sve što je ovdje stvoreno do sada voljom radnika i seljaka nije socijalizam. Bez ijednog pucnja, bez kapi krvi, učinjen je prvi korak. Trudbenici ne trebaju krv. Oni će je prolići samo u trenutku samoobrane. Usprkos svim podlim djelima komunista posjedujemo dovoljno suzdržljivosti da se ograničimo na njihovo izoliranje iz javnog života kako njihova zloba i lažna agitacija ne bi ometali naš revolucionarni rad.

Radnici i seljaci nepokolebljivo marširaju naprijed, ostavljajući iza sebe ustavotvornu skupštinu sa njenim buržoaskim režimom i diktaturom komunističke partije, sa njenom Čekom i državnim kapitalizmom, zamka čijeg krvnika steže vrat radnih masa prijeteci da ih udavi. Sadašnji prevrat daje trudbenicima u najmanju ruku mogućnost da imaju svoje slobodno izabrane sovjete koji djeluju bez imalo partijskog pritiska i da pretvore birokratizirane sindikate u slobodna udruženja radnika, seljaka i radne inteligencije. Napokon je policijski klub komunističke autokracije slomljen.

B I B L I O G R A F I J A:

- 1) T. W. Adorno and Co: THE AUTHORITARIAN PERSONALITY
(The Norton Library, New York, 1969)
- 2) Hannah Arendt: ON REVOLUTION
(The Viking Press, New York, 1965)
- 3) Peter Arshinov: HISTORY OF THE MAKHNOVIST MOVEMENT
1918—1921.
(Black and Red — Solidarity, Detroit — Chicago, 1974)
- 4) Peter Arshinov: LA REVOLUZIONE ANARCHICA IN UCRAINA
(Sapere Edizioni, Milano, 1972)
- 5) Paul Avrich: GLI ANARCHICI NELLA RIVOLUZIONE RUSSA
(La Salamandra, Milano, 1976)
- 6) Paul Avrich: KRONSTADT 1921.
(The Norton Library, New York, 1974)
- 7) Mihail Bakunjin: DRŽAVA I SLOBODA
(Globus, Zagreb, 1979)
- 8) Mihail Bakunjin: ISPOVIJED
(Glas Slavonije, Osijek 1976)
- 9) Michael Bakunin: SELECTED WRITINGS
(Grove Press Inc., New York, 1974)
- 10) Giovanni Baldelli: SOCIAL ANARCHISM
(Penguin Books, 1971)
- 11) Roger N. Baldwin, ed: KROPOTKIN'S REVOLUTIONARY
PAMPHLETS
(Dover Publications, New York, 1976)
- 12) Oto Bauer: BOLJŠEVIZAM ILI SOCIJALIZAM
(Socijalistička knjižara »Tucovléc«, Beograd, 1922)
- 13) Stevan Belić-Franić: PRVA INTERNACIONALA
(Rad, Beograd, 1970)
- 14) Alexander Berkman: ABC OF ANARCHISM
(Freedom Press, London, 1977)
- 15) Alexander Berkman: THE RUSSIAN TRAGEDY
(Black Rose Books, Montreal, 1976)
- 16) Charles Bettelhaeim: CLASS STRUGGLES IN USSR
(Harvester Press, New York, 1976)
- 17) x x x: BIROKRATIJA I TEHNOKRATIJA
(Sedma slla, Beograd, 1966)

- 18) Louis Auguste Blanqui: **SOCIALISMO E AZIONE RIVOLUZIONARIA**
(Editori Riuniti, Roma, 1969)
- 19) Burnett Bolloten: **THE SPANISH REVOLUTION**
(The University of North Carolina Press, 1979)
- 20) x x x: **THE BOLSHEVIKS AND THE OCTOBER REVOLUTION**
(Pluto Press, London, 1974)
- 21) Murray Bookchin: **POST SCARCITY ANARCHISM**
(Wildwood House, London, 1974)
- 22) Murray Bookchin: **THE ECOLOGY OF FREEDOM**
(Cheshire Books, Palo Alto, California, 1982)
- 23) Maurice Brinton: **THE BOLSHEVIKS AND THE WORKERS' CONTROL**
- 24) E. H. Carr: **THE BOLSHEVIK REVOLUTION 1917—1923**,
Vol. I and II
(Penguin Books, 1975, 1976)
- 25) A. S. Cohan: **THEORIES OF REVOLUTION: AN INTRODUCTION**
(Nelson, London, 1975)
- 26) Daniel and Gabriel Cohn-Bendit: **OBSOLETE COMMUNISM**
(Andre Deutsch, London, 1968)
- 27) R. H. S. Crossmann: **IZMEĐU ANARHIJE I DIKTATURE**
(Orbis, Zagreb, 1940)
- 28) Isaac Deutscher: **THE UNFINISHED REVOLUTION, RUSSIA 1917—1967**.
(Oxford University Press, 1976)
- 29) Isaac Deutscher: **STALJIN**
(Globus, Zagreb, 1977)
- 30) Isaac Deutscher: **TROCKI — NAORUŽANI PROROK**
(Liber, Zagreb, 1975)
- 31) x x x: **DOKUMENTI JUN-LIPANJ 1968**.
(Praxis, Zagreb, 1969)
- 32) Sam Dolgoff, ed: **THE ANARCHIST COLLECTIVES**
(Free Life Editions, New York, 1974)
- 33) Moris Domanže: **OGIST BLANKI**
(Rad, Beograd, 1959)
- 34) Slobodan Drakulić: **OBRAZOVANJE I POREDAK**
(Izdavački centar Rijeka, 1981)
- 35) Rudi Dutschke: **MOJ DUGI MARŠ**
(Globus, Zagreb, 1983)
- 36) Stewart Edwards, ed: **THE COMMUNARDS OF PARIS 1871**.
(Thames and Hudson, London, 1973)
- 37) Luigi Fabri: **DITTATURA E RIVOLUZIONE**
(Edizioni L'Antistato, Cesena, 1971)
- 38) Emma Goldman: **SA SCONFITTA DELLA RIVOLUZIONE RUSSA E LE SUE CAUSE**
(La Salamandra, Milano, 1977)
- 39) Zagorka Golubović: **STALJINIZAM I SOCIJALIZAM**
(Filozofske studije, Beograd, 1982)

- 40) Richard: Gombin: THE RADICAL TRADITION
(Methuen and Co Ltd, London, 1978)
- 41) Christopher Gray, ed: LEAVING THE 20th CENTURY
(Free Fall Publications, London, 1974)
- 42) Daniel Guerin: ANARHIZAM
(Naprijed, Zagreb, 1980)
- 43) HISTORIJA SVESAVEZNE KOMUNISTIČKE PARTIJE
(BOLJŠEVIKA)
(Kultura, 1945)
- 44) Maks Horkhajmer: TRADICIONALNA I KRITIČKA TEORIJA
(BIGZ, Beograd, 1976)
- 45) Ernst Kasirer: MIT O DRŽAVI
(Nolit, Beograd, 1972)
- 46) x x x: IDEJNE KONCEPCIJE U RADNIČKOM POKRETU
(Biblioteka Naših tema, Zagreb, 1970)
- 47) Andrija Krešić i Radislav Vujičić: DRŽAVA I POLITIKA
(Glas Slavonije, Osijek, 1977)
- 48) Peter Kropotkin: FRANCUSKA REVOLUCIJA 1789—1793.
(Zadružna štampa, Zagreb, 1936)
- 49) Peter Kropotkin: THE STATE
(Freedom Press, London, 1977)
- 50) Gustav Le Bon: FRANCUSKA REVOLUCIJA I PSIHOLOGIJA
REVOLUCIJE
(Zemaljska tiskara, Zagreb, 1919)
- 51) V. I. Lenjin: DRŽAVA I REVOLUCIJA
(Kultura, Zagreb, 1947)
- 52) V. I. Lenjin: IZABRANA DJELA
(Kultura, Zagreb, 1949)
- 53) V. I. Lenjin: POSLJEDNJA PISMA I ČLANCI
(August Cesarec, Zagreb, 1974)
- 54) P. O. Lisagare: ISTORIJA PARIŠKE KOMUNE
(Kultura, Beograd-Zagreb, 1946)
- 55) Anri Lefevr: ANTISISTEM
(Radnička štampa, Beograd, 1973)
- 56) Gaston Leval: COLLECTIVES IN THE SPANISH REVOLUTION
(Freedom Press, London, 1975)
- 57) Georg Lukacs: POVIJEST I KLASNA SVIJEST
(Naprijed, Zagreb, 1970)
- 58) Rosa Luxemburg: IZABRANI SPISI
(Naprijed, Zagreb, 1974)
- 59) Karl Marks: GRADANSKI RAT U FRANCUSKOJ
(Kultura, Beograd, 1960)
- 60) Karl Marks, Fricrih Engels: MANIFEST KOMUNISTIČKE
PARTIJE
(BIGZ, Beograd, 1977)
- 61) Gregory Petrovich Maximoff: THE GUILLOTINE AT WORK
(Cienfuegos Press, Orkney, 1979)
- 62) G. P. Maximoff: SYNDICALISTS IN THE RUSSIAN
REVOLUTION
(Anarchist Communist Federation of North America, 1979)

- 63) Louise Michel: LA COMMUNE
(Stock+Plus, Paris, 1978)
- 64) F. M. A. Mignet: POVIEST FRANCUSKE REVOLUCIJE
(Matica Hrvatska, Zagreb, 1892)
- 65) Frank Mintz: L'AUTOGESTION DANS L'ESPAGNE
REVOLUTIONNAIRE
(F. Maspero, Paris, 1976)
- 66) Halim Mulaibrahimović: MARKSIZAM I ANARHIZAM
(Savremene političke teme, Sarajevo, 1978)
- 67) George Orwell: HOMAGE TO CATALONIA
(Penguin Books, 1975)
- 68) x x x: PARIŠKA KOMUNA
(Centar za aktualni politički studij, Zagreb, 1971)
- 69) Abel Paz: DURRUTI — THE PEOPLE ARMED
(Black Rose Books, Montreal, 1976)
- 70) x x x: PRVA INTERNACIONALA
(Rad, Beograd, 1950)
- 71) Herbert Read: ANARCHY AND ORDER
(A Condor Book, London, 1974)
- 72) Vernon Richards: LESSONS OF THE SPANISH REVOLUTION
1936—1939.
(Freedom Press, London, 1972)
- 73) Gian Enrico Eusconi: KRITIČKA TEORIJA DRUŠTVA
(Stvarnost, Zagreb, 1973)
- 74) J. V. Staljin: ANARHIZAM ILI SOCIJALIZAM?
(Kultura, Beograd, 1947)
- 75) Ljubomir Tadić: POREDAK I SLOBODA
(Kultura, Beograd, 1967)
- 76) Ljubomir Tadić: TRADICIJA I REVOLUCIJA
(Srpska književna zadruga, Beograd, 1972)
- 77) Massimo Teodori: HISTORIJAT NOVIH LJEVICA U EVROPI
(Globus, Zagreb, 1979)
- 78) Leo Tolstoy: THE INEVITABLE REVOLUTION
(Housmans, London, 1975)
- 79) x x x: TOWARDS A FRESH REVOLUTION
(The Friends of Durruti Group, Barcelona, 1938)
- 80) Vilhelm Vajtling: ČOVEČANSTVO KAKVO JEST I KAKVO BI
TREBALO DA BUDE
(Grafos, Beograd, 1975)
- 81) Volinc: THE UNKNOWN REVOLUTION 1917—1921.
(Black Rose Books, Montreal, 1975)
- 82) Predrag Vranicki: MARKSIZAM I SOCIJALIZAM
(Liber, Zagreb, 1979)

S A D R Ž A J

UVOD	5
Revolucija	18
Sloboda	24
Diktatura	27
BUĐENJE REVOLUCIONARNIH TEŽNJI	33
Francuska revolucija (1789—1793)	33
I internacionala	38
Pariška komuna 1871.	46
RUSKA REVOLUCIJA	51
Uvod	51
Ukrajina — Mahnovistički pokret	70
Kronštat — pobuna mornara i radnika	83
Staljinizam	98
SPANJOLSKA — AUTORITARNOST I KOMUNALIZAM	109
1968. GODINA — TRAZENJE NEMOGUĆEG	114
UMJESTO ZAKLJUČKA	120
Nužnost kritike	121
Nužnost povlačenja	123
Nužnost konvergencije	124
PRILOG I	127
PRILOG II	133
PRILOG III	135
BIBLIOGRAFIJA	138

